

ЗУЛФИЯ

АСАРЛАР

ИККИ ТОМЛИК

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 1975

Зулфия

ИККИНЧИ ТОМ

ДОСТОНЛАР

ТАРЖИМАЛАР

Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 1975

3a
3-91

3 $\frac{70403-000}{352(06)-75}$ 129-75

ДОСТОНЛАР

УНИ ФАРҲОД ДЕР ЭДИЛАР

*Аргист Қобил Қори хоғирасига
бағишланади*

I

Осмон тиниқ. Тоғ оралаб ел
Уйнар эди субҳидам енгил.
Тоғ бошида ярқирарди қор,
Этагида яшнарди баҳор.

Шу тоғлардан, тошлар ёнидан,
Қисматга ёр ошиёнидан
Кўзгудаги қизни этиб ёд,
Чиқиб келар шаҳзода Фарҳод.

Кўзида ишқ, мардона қадам,
Излар эди дардига малҳам.
Қалби тўла орзу билан оҳ,
Кутар эди Ширинни нигоҳ.

Ёр висолин излаб баҳодир.
Тоғни талқон қилишга қодир.
Саҳроларга оқизса дарё,
Ширин унга боқса бир қиё.

Ёри юрти мўл бўлса сувга,
Шунда етар Фарҳод оҳуга.
Севги берар Фарҳодга қудрат,
Қудратига кўзгудан сурат.

Ширин бўлиб келар бу ерга,
Ой жамолин очар бу эрга.
Эл ерига жон берибсан дер.
Сен халқимга нон берибсан дер.

Ошиқлигин қиз билса зора,
Дардларига бўлса у чора.
Шунинг учун тоғни ёрар мард,
Шунинг учун қўшиғида дард.

Куйларди у хуршид юзлидан,
Кўзгудаги оҳу кўзлидан,
Қўшиқ айтар севган дил тинмай —
Жаранглади олов тўла най.

Бу дилором ширин овоздан,
Ишқли дилдан янграган создан
Маст бўлгандай йигит ёнида
Елиб юрди майин шаббода.
Гул гунчаси қўшиққа мафтун
Бўлиб кўксин чок этди бутун.

Хушбўй ҳидин таратди райҳон.
Тўлиб кетди атирга ҳар ён.
Куйни тинглаб соч ёзди толлар,
Тебранишди нозик ниҳоллар.

Бу куйчига тан бериб, буткул
Қўшиғини унутди булбул.
Куйни тинглаб симобдай чашма
Жилваланиб қилди карашма.

Авжга чиққач Фарҳод навоси,
Куйга тўлгач боғлар ҳавоси,
Бош кўтариб майса ётоқдан,
Қулоқ солди оҳулар тоғдан.

Фарҳод кўзда маржон-маржон ёш,
Тош устига қўйганида бош,
Тошлар болиш бўлайин деди,
Гуллар кўрпа солайин деди.

Чўллар очмак истади чаман,
Атир сочмак истади тикан.
Висол топмай чекканда азоб,
Бағри куйиб бўлганда кабоб,

Тутмак истаб майли пиёла
Водийларда очилди лола.
Атрофини ўраган ҳаво
Бўлсам, деди дардига даво...

Охир ғамгин қўшиқ ҳам тинди,
Гўё тоғдан акс-садо келди:
«Эмиш юртинда Фарҳод исми
Бунда тоғ қазувчидир,

Матон ҳуснин олмоққа
Келибдур, де бу бозора».
Жаранглади тоғларда бу куй,
Ширин юрган боғларда бу куй.

Булбул қилди бу куйни хониш
Ва қуёшдан ёғилди олқиш.
Такрор этди зилол япроқлар,
Такрор этди тоғлар, тупроқлар...

Кўп ёғилди олқиш ҳар ёндан,
Дили тўла шод ҳаяжондан
Таъзим қилиб артист турарди,
Ёш юраги бахтли урарди...

Парда тушди... муҳташам залда
Янграб кетди қарсак барала.
Ташлай берди қизлар гулдаста,
Саҳна гулга тўлди бирпасда.

Икки юлдуз чақнаб кўзида,
Зўр ҳаяжон сезиб ўзида
Табассум-ла ташаккур изҳор
Этди Қобил Қори санъаткор.

Кўп ёғилди ҳар ёндан олқиш,
Кетган эди табиатдан ҳуш.
Офарин деб қари-ёш қолди,
Офарин деб тоғ-тош қолди...

II

Гўзал эди ҳаёт баҳордай,
Баҳордаги тоза наҳордай.
Осойишта гулларди турмуш,
Қуриш, ўсиш, илгари юриш
Завқи билан яшар эди халқ,
Ижод, бахтга бўлгудайин фарқ.

Бахтнинг тоза шу осмонида,
Гўзал баҳор наҳор онда
Офат каби босиб келди ёв
Фашист бўлди орзуларга ғов.

Ақл, юрак, санъат, истеъдод,
Ҳаво, тупроқ, сув — бутун ҳаёт,
Ҳаёт учун отилди жангга,
Жонни тикиб она-Ватанга
Жўнай берди ишчи, пахтакор,
Жўнай берди олим, санъаткор...

Шунда бизнинг Қобил Қори ҳам,
Лаббай дея юрт чақирган дам,
Санъатига деди: «Яхши қол!»
Жангга кирди қўлида қурол.

III

Ўз ҳушига келгандан кейин,
Қобил Қори кўз очиб секин,
Атрофига ташлади назар,
Тирик жондан кўрмади асар.

Ҳа, жангда у, жанг майдонида,
Совуқ қурол ётар ёнида.

Лекин ҳозир ёнар мисли ўт,
Ҳайқириқдан кучлироқ сукут
Олиб келгач кураш нафасин,
У кўтарди оғир танасин.

Бош кўтариб қаради узоқ,
Унга таниш жонажон тупроқ —
Украина ери бепоён
Боқар эди ғамли, меҳрибон.

Аллақайда гумбурлайди тўп,
Узоқларда ўт ёнарди кўп.
Чекиларкан душман, беомон
Ўт қўйганин англади шу он.

Дейди: ерда, осмонда олов,
Қанча ерга ўт қўймадинг ёв!
Қалбим ўтин ўчли тиллари,
Украина сарин еллари —
Тутинг менинг икки қўлимдан,
Қолмай қасос, кураш йўлимдан!—

Интилади олдинга томон,
Ев ўқидан азоб чеккан жон
Имкон бермас олға юришга,
Душманига ўқин узишга.
Кўкрагини ўпирган олов
Азоб берар унга беаёв.

Еш юраги ҳаёт истайди,
Қони қасос томон қистайди.

Аммо, мана, қаршидан ўлим
Унга қараб ушла,— дер,— қўлим!
Оғир азоб сезиб ўзида,
Ғазаб ёнди шаҳло кўзида.

Қобил Қори оташга тўлиқ
Кучин йиғиб янградди қўшиқ:

«Азиз Ватан, жонажон Ватан,
Керак бўлса қурбон жону тан.
Бахт, эркимиз қолсин деб элда,
Муҳаббатинг, қудратинг дилда
Кўрсатамиз курашда сабот,
Ёвдан сени қиламиз озод.
Халқим учун, санъатим учун
Яна жангга кираман бу кун!»
Дея бошин кўтарди азот
Қобил Қори — қаҳрамон Фарҳод.
Қимирлашга йўқ эди мадор,
У атрофга ташлади назар.

У бегубор осмонга боқди,
Гўё сирли кўзгуни топди.
Кўзгу мисол зангори осмон
Она юртин қилди намоён.

Қаршисида турган ўлим ҳам,
Ғойиб бўлди кўзидан бир дам.
Мана, она юрт Ўзбекистон,
Халқи, дўсту ёри қадрдон.

Мана уйи, ҳовли, гулзори
Ва меҳрибон онаизори,
Отасининг нуруний юзи,
Йўлларига интизор кўзи.

Гул ичидан кўйлаги атлас,
Лаби ёқут, кўзлари наргис
Ёри майин қилиб табассум
Унга боқиб ишқли ва маъсум —
Ҳаётимиз сақлаб қол, деди,
Дўстлар учун қасос ол, деди.

Гўё ўзин саҳнада кўрди,
Фарҳод бўлиб тоғларда юрди.
Аста ўтди ташланган гуллар,
Чапак чалган қизлар, булбуллар,
Балиқ сузган у олтин булоқ,
Ширин наҳри, Фарҳод қазган тоғ.

Кенг пахтазор, водий, боғ, бўстон
Бари бўлиб бир Ўзбекистон —
Гўё унга бағишлади куч,
Деди: — Уч ол, душмандан ол ўч!

Вужудида ҳарорат ортди,
Хаёлини жанг ери тортди:
Бўстон эмас вайронлик, даҳшат,
Кўз олдидан ўтди беадад.
Қора дорга осилган аёл,
Олтин сочи ёзиқ тол-тол,
Баданида қамчининг доғи,

Ерга тегмай чўзиқ оёғи
Чайқалади тутунли елда,
Бошсиз ётар гўдаги ерда.
Шаҳар, қишлоқ кўринди вайрон,
Днепрнинг тўлқинида қон.

Бугдойзорнинг олтини ўтда,
Саҳналарнинг тили сукутда,
Сукутида янграб зўр қасос
Деркан:— Эй дўст, биз-чун ол қасос!
Узоқлардан келаркан фарёд
У бошини кўтариб кушод:

— Йўқ, бу куйган далалар ҳаққи,
Бошсиз қолган таналар ҳаққи
Яксон қилмай душманни тамом,
Бари учун олмай интиқом
Мен ўлимга бўлмайман рози!—
Деди, ғазаб тўла овозин
Олиб кетди узоққа шамол.
Кўзин юмди бедармон, беҳол.

Бир дам юмди кўзини, аммо
Оғир бўлди дард чекмак танҳо.
Қадрдон юрт кўкига боқди,
Гўё тиниқ кўзгуни топди.

Душман пайҳон қилган дада, қир,
Шу кўзгудан ўтарди бир-бир.
Уртоқлари мардча қилар жанг,
Мана ёвнинг ҳоли бўлиб танг
Қочиб борар халқнинг ўчидан,
Совет жангчисининг кучидан
Босқинчи ёв ўлган беҳисоб.
Кўринади кўзига шу тоб
Тепасида бир гала қузғун
Базм қуриб қилади ўйин.

Қизил байроқ, қасос йўл бошлаб,
Найзаларда зафар ярақлаб
Бораётган полкени кўрар,
Ва мардона халқини кўрар,

Халос шаҳар, қишлоқлар ўтди,
Озод қизлар унга гул тутди,
Қобил Қори тинч, лекин базўр
Кўзин узиб кўзгудан мағрур
Жангчиларни кўрди бошида,
Командирин кўрди қошида:

У тутган сув ҳаёт бахш этди,
Ўлим гўё нарига кетди.
Жанг зафари руҳим этди шод:
— Украина тупроғин озод
Кўриш, дўстлар, тилагим эди.
Кўрдим!

Зафар бизники энди,
Жон дўстларим, хуш қолинг,— деди
— Мен учун ҳам ўч олинг,— деди.
— Мен ўлимдан асло қўрқмайман,
Лекин яшамоқни истайман.
Ҳаёт яхши, кураш ҳам яхши,
Она тупроқ, қуёш ҳам яхши.
Озод юртда берганим-чун жон,
Кўз юмаман мағрур, беармон.
Қолди ёрим, отам ва онам,
Қолди севган қўшиқларим ҳам.
Мана, турар қаршимда ўлим,
Лекин қўшиқ тилайди кўнглим.
Куйлай, дўстлар, тингланг сўнги бор.
Сўнгра, майли сиз айтинг такрор.

«Озод элда яшардим озод,
Севги билан бахтиёр эдим.

Гоҳи Мажнун, гоҳ ботир Фарҳод
Бўлиб элу халққа ёр эдим.

Санъат эди дилим банд этган,
Саҳна эди жонажон уйим;
Санъатимга чанг солгач душман
Жангга кирди юрагим, куйим.

Санъатимни севгандай севдим
Сени, Ватан, курашдим сен-чун.
Тупроғингни қоним-ла ювдим,
Аямадим жонни эркинг-чун.

Мен ўламан, аммо дўстларим,
Ёвдан сени қилади озод.
Украина ерига яна
Баҳор кириб бўлади обод.

Азиз халқим, фарзандлик ҳаққи,
Курашингга руҳим-ла ёрман.
Душманини енголган халқим
Зафариди, бағрида борман...»

Санъаткорнинг нафаси тинди,
Халоскорнинг нафаси тинди.
Дўстлар сокин эгганида бош
Шарқ томонда кўринди қуёш.

Сукунатни бузиб ел-шамол,
Тинган куйни айлади такрор.
Тилга кириб гўёки ўрмон
Такрорлади қўшиқни шу он.

Такрор этди у куйни дарё,
Ёв қонига бўялган гиёҳ.

Такрорлади тошлар, тупроқлар,
Такрорлади жангчи ўртоқлар.

Такрор этар тоғлардаги қор,
Такрор этар келганда баҳор...
Шундай яшар асрлар бўйи,
Ҳалок бўлган санъаткор куйи.

Сокин оқар дарё лабида,
Бир туп кўм-кўк арча тагида
Қабр турар. Бошидаги хат
Марҳум эрдан беради дарак:

«Бунда ёвни қириб беомон
Ватанга жон берган қаҳрамон —
Жангчи Қобил Қори ётади».
Тонглар уни эслаб отади.

Секин елиб майин шамоллар
Шарқдан Ғарбга эсган замонлар
Келтиради райҳон бўйини,
Лайли, Ширинларнинг куйини.

Кўп юлдузлар ой билан тунда
Келиб, майин эгилиб шунда —
Салом айтар она элидан,
Ширин калом ўзбек тилидан.

Бошида ой тўкиб кумуш ёш
Секин қайтар келсин деб қуёш.

1943

ИККИ УРТОҚ

Уфқ олмиш пушти ранг,
Тоғ узра чиқар қуёш.
Қир кенг — кўз илғар аранг,
Пахта очилган қийғос.

Белга урар ғўзалар
Чайқалар худди денгиз.
Қайнаган оқ кўпиклар
Ичра сузар икки қиз.

Бири Гулшанхон — дилкаш,
Камсухан ишга чечан.
Бири Ойша — шўх оташ,
Ёш келин — гапга печан.

Ойшахон тез ва шаддод,
Гулшан туйғун, раҳмдил —
Иккиси қалин ўртоқ,
Ўртадан ўтмайди қил.

Очилган бўлиқ пахта,
Оқ енгдай ҳар бир чаноқ,
Дала қизгин меҳнатда
Байрамдай қизлар хушчоғ.

Пахта жадал терилар,
Дам сайин ошар суръат,
Нақадар жонга ёқар
Ел силаб ўтса тонг пайт...

Ойша ростлаб қаддини,
Атрофга ташлади кўз.
Бўшатиб этагини,
Дўстига бошлади сўз:

— Гулшан, далани қаранг,
Йигитлар тутиб кетди.
Нуқул гўдаклар билан
Қолган кунлар ҳам битди.

Қарайман-да, қувнайман,
Ичга сиғмас қувончим.
Кўкрагим бўлар баланд,
Зўр бўлгандай суянчим.

Биласиз, бу қаторда
На акам бор, на иним.
Туғишгандан ҳам яқин
Бариси жоним, таним.—

Деди-ю дуррасини
Силкиб ўради бошга,
Ва хумор назарини
Ташлади ёш қуёшга.

— Асти қўйинг, минг шукур,
Тугади офат — уруш.
Халқни айтинг, шундай зўр
Йилларда берди туриш.

Энди бағримиз бутун,
Эркаклар қайтди элга.
Йигламайсан жигар хун,
Васваса тушмас дилга.

Эшик тиқ этса сени
Босар эди ваҳима.
Қўшнинг олса шум хабар
Бағринг бўларди қийма.

Қийма бўлгандай дили,
Чимрилди Гулшан қоши.
Атрофда дала ели,
Тинч ҳаётнинг қуёши.

Порларди тоғлар оша,
Олиб кетгандай дардни.
Ўртоғига шўх Ойша,
Деди тўкиб этакни:

— Чунки ўртоқ ҳаммамиз,
Бир элнинг йигит-қизи.
Кийган ва еганимиз,
Бир элнинг нони, тузи.

Хирмон томон йўл олди,
Гулшан жўяк ичидан.
Кўркам силкиниб қолди,
Оқ пахталар кетидан.

Интилар кўкка қуёш,
Ортар ерда ҳарорат.
Терар йигит, қари-ёш,
Ҳаммада зўр маҳорат.

Теришади, пахтанинг
Усар тоғдай хирмони,
Ялласи йигитларнинг
Жаранглатди самони.

Гулшан секин ростлар қад,
Юзи бўлар гул мисол.
Вужудини муҳаббат
Урагандай тинглар лол.

Ўзи сезмай, назари
Сузиб кетди йигитга.
Хотира эмас энди,
Ишқ қилар бағрин тилка.

Ишқнинг гўзал ўтидан
Чимрилган қора қошлар,
Қалбдаги янги куйдан
Оташ бўлган қарашлар.

— Қаранг, унинг овози
Бунча жозиб бўлибди.
Урушда чиқиб ғози,
Сухсур каби тўлибди.

— Комилми?
— Йўқ, Тўлаган.
(Яширмоққа шошди қиз.)
— Тўлаганмас куйлаган,
— Мени чалғитмоқчисиз,

Бу Комил — кулиб боқди,
Ойшахон ўртоғига.
Бу қараш лола тақди
Гулшаннинг яноғига.

Жўяк оралаб ўтиб,
Ойша келди яқинроқ.
Гулшанни қўшиқ тутиб,
Олиб кетганди йироқ.

Муҳаббатнинг сирини
Қилар экан тамошо.
Гулшан қалби сирини
Ойша қилади иншо:

— Айтманг, чин гап турганда
Менга кўрган тушингиз.
Ишқ денг, уни кўрганда
Оғиб кетар ҳушингиз.

— Ҳуш ўлсин дарров оғса,
Жилла ҳам ундай эмас.
У қаҳрамон, биз эса...
Биздайларни тенг демас.—

Ғунчадай дудоғига
Чиқиб эрка табассум,
Қаради ўртоғига
Ҳам маъюс, ҳамда маъсум.

Қучоғи тўлган пахта,
Упар оппоқ иягин.
Гулшан хаёлчан, шахдам
Тўкиб келди этагин.

— Гулшан, ёш қиз эмассиз,
Ғапингизга туз қўшинг.
Биламан, камтаринсиз,
Аммо нолишни қўйинг.

Комилжон сизга хуштор,
Мендан сўранг сиз уни.
Юрармиш тунлар бедор,
Поччангиз айтди буни.

Кеча сиз қилганда рақс,
Ўзим кузатиб турдим.
Гўё олмасдан нафас,
Лол қолганини кўрдим.

Мен ҳам гар йигит бўлсам,
Танлардим сизни ёлғиз.
Сизнинг чирой кимдан кам,
Товусдай кўркам қизсиз.

— Жилла ҳам ундай эмас!
— Луқма ташламанг мундоғ.
Бир кўрган қилар ҳавас,
Қиз дегам бўлар шундоғ.

Бу йил колхозда қай қиз.
Сиздан кўп терди пахта?
Ҳатто районга раис
Телефон қоқди бу ҳақда.

Қаҳрамондан каммисиз?
— Биз ҳаммамиз шу зайл!
Сиз, Ойпош-чи?
Йигитлар,
Биздан ўзмоқчи бу йил.

— Майли, ўзсин! Улар ҳам
Ўзимизнинг юзимиз,
Бизнинг колхоз шундоғ деб
Гердаямиз ўзимиз.—

Ойша этагин тўкиб,
Тегиб босди қанорга.
Тера-тера сўзлади,
Гулшан чўмди хаёлга.

— Уқигансиз, оқ кўнгил,
Орқангиз тўла кокил.
Бу кокилдан узилиб,
Қайга ҳам кетар Комил.

— Қўйинг шу гапни, Ойша,
Пича олинг қўшиқдан!
...Қуёш тераклар оша
Шуъла сочди уфқдан.

Бутун звено шунда...
Табелчининг вақти чоқ.
Ялтирар хирмон кунда,
Тоғдай юксак, қордай оқ.

Жийдазор йўл оралаб,
Қизлар кетди уйига.
Шарқдан оқшом мўралаб,
Ўрмаларди қуйига.

Шом ортидан тоғ ошди,
Ўн беш кунлик тўлин ой.
Кенг водийга нур сочди,
Ҳосилга бўлсин деб бой.

1946

МУШОИРА

Гўзал тупроқ узра қуйилди оқшом,
Кундуз олар дам,
Жўшқин мушоира этади давом,
Дўстим, кел сен ҳам!

Бунда узоқдаги дўст бўлар яқин,
Санъат, маҳоратнинг байрами бунда.
Қофия, сўз, мисра баҳслари қизгин,
Юраклар даврага киради бунда.

Қай дил чамани бой, жозиб нафаси,
Кимнинг фикри ўткир, тиран, бокира?
Бу гурунг — шоирлар мусобақаси —
Шарқ шеърий чамани, бу мушоира!

Ҳинд тупроғи узра қуйилиб оқшом,
Кундуз олгач дам,
Жўшқин мушоира этади давом,
Дўстлар бўлиб жам.

Юраклар жўр экан, овоз ҳамоҳанг.
Зарра эҳтиёж йўқ муҳташам залга.
Бу шеър боғига гўзал, ранг-баранг
Қўшиқ солиб келган ҳар шоир дилга,

Нил қудратин жўшиб куйлар бир шоир.
Узгаси Ганг мисол қилар замзам

Фақат манго нусха ажойиб чодир
Бу гўзал даврага ажиб бошпана.

Бенгал кўрфазидай кўк эди оқшом,
Атрофда табиат оларди нафас,
Ранг-баранг чироқлар шуъласи бесон —
Осмон кўзларида этар эди акс.

Салқин соҳиллардан эсган шаббода
Гоҳ олиб келарди гуллар бўйини.
Гоҳ ҳинду қиз куйин, гоҳ яқин боғда —
Сайраган анвои қушлар куйини.

Лекин ҳоким эди даврада илҳом
Ва жасур қалам.
Жўшқин мушоира этарди давом,
Дўстлар бўлиб жам.

Ўзбек супасидай саҳнада гилам
Чироқда ёнарди гўё камалак,
Меҳру муҳаббатин кўрарди баҳам
Ҳақиқат ва нурга интилган юрак.

Саҳнага чиқарди сипо ва вазмин
Чинор ҳам, ниҳол ҳам шеър чаманидан.
Кекса-ёш отаю фарзанддай яқин
Ёлма-ён дўстликнинг бу байрамида!

Шарқнинг ҳам бузилмас одатлари бөр,
Ҳиндлар удумига қиламиз амал.
Чордона қурамиз меҳмон ва мезбон
Камалак ранг гилам узра бемалол.

Пойгакда ечилган хил-хил пойафзал,
Менинг назаримда ўзи бир дунё.
Ҳар бири ўзида меҳнат ва гўзал
Эли тупроғини келтирган гўё.

Ажиб Ҳиндистоннинг моҳир, миришкор
Косибин санъатин қилиб намоиш —
Ҳиндлар сандаллари тизилган қатор.
(Сандал дарахтидан ясалган эмиш.)

Жуда соз! Албатта кийиб бирини,
Сафарга дўстлар-ла мен ҳам чиқаман.
Ҳар қўлга тутқазиб халқим меҳрини,
Буюк Ҳиндистонни яёв кезаман!

Хитойнинг бежирим, Боғдоднинг пухта
Оёқ кийимлари турар ёнма-ён.
Қарайман, Цейлон бор ва бошқа жуфтда
Эрон косибининг санъати аён.

Мўғулча этиклар Панжоб кафшига
Эртак сўзлагандай эгилиб турар...
Кўзлар қувонади инсон ишига,
Шод этар тупроғу меҳнат ва ҳунар.

Сўнгра теваракка сездирмай секин
Мен ҳам ўз туфлимга ташладим кўзим.
Ёмон эмас, Аҳмад, моҳир, камтарин
Ватандош, ишинга олқиш ўқидим.

Биламан, сенинг ҳам бунда дўстинг бор,
Балки Бомбейда у, балки Кашмирда.
Қаерда бўлмасин худди сен мисол
Яшайди даврада янграган шеърда!

Чодир ичи гавжум, кўзлар мунтазир,
Микрофон олдида давра соҳиби:
Кумушдай сочида жилваланар нур,
Кўзида ёшликнинг сўнмас ёлқини.

Неларни кўрмади бу кўзлар? Юртда
Кўз ёши дарёдай оққанин эслар,

Кириб келар эди дилдан дилларга.
Еллар мисраларни диллардан юлиб —
Миллион йўллар билан бутун элларга.
Кетарди гўё бир самимий сайёҳ,
Ёлқин қанотида дўстлик ва меҳр.
Гўё шарқликларнинг бахтига гувоҳ,
Ғарбни чорлар эди даврага шеър.

Эй латиф, фусункор ҳинд оқшомлари,
Не сеҳр бор эди зангор қўйнингда?
Тийгловчи ва шоир ҳаяжонлари
Бир улкан қалб бўлиб тепар тўлқинда.

Янги куй, янги ўй олиб шоирлар,
Даврага келарди, келарди ҳамон.
Дилларни пайвандлар эди сатрлар
Дўстлик, қардошликнинг кўпригисимон.

Ёру биродарнинг меҳрига сероб.
Юракдай даврамиз борар кенгайиб,
Жафокаш қонига солиб офтоб,
Кўзида қалбининг оқлиги ёниб —

Африка фарзанди ўқийди шеър,
Ирмоқдай қуйилар тинчлик сўзлари.
Ором оғушига кирган бўлар ер,
Ёрқинроқ чақнайди кўк юлдузлари.

Сен эрмак эмассан, сен нон, сен ором,
Орзу покиза.
Сен Ҳаёт! Ҳаётни куйла сен мудом,
Эй, мушоира!

Сен чорла, овозинг эшитсин жаҳон!
Шеърнинг уриб турган юраги бўлиб,
Ҳаётнинг энг ажиб куйига тўлиб

Даврамизга кирсин ишчи ва деҳқон,
Ҳаёт санъаткори энг оддий инсон.

Балки у шеър ёзиб, ўқимаган ҳам,
Ижоднинг лаззатли дарди бегона.
Кураши — қалбида қайнаган илҳом,
Китоби — эркака ишқ, орзу ва ғоя.

Майли, ўрин олсин, бу шонли сафдан,
Шоирлар куйига бўлсин ҳамовоз.
Меҳнат-ла яратган саодат, бахтдан
Нақл этган мисралар кенг қилсин парвоз.

Ҳаёт гўзаллиги шеърятининг
Ёниқ нафасига тўлсин бу жаҳон.
Хавфдан халос бўлган башариятнинг
Қўшигин тўқисин озод, тинч инсон.

Даврамиз меҳрга тўлиқ бир олам,
Дўстлар бари жам,
Буюк мушоира этади давом,
Келингиз, сиз ҳам!

ВОДИЛ ЮЛДУЗЛАРИ

Меҳмон тунда келиб тушди Водилга,
Сойда шарқирар тун.
Барг-ла ўйнар тун,
Йўлин, кўзин тўсиб:

«қол,— деб,— шу ерда»,

Қуюқ тун ороми қамради бутун.

Сўнмас тўп чақмоқ,
Сингари чақмоқ
Боқди юлдузлар...
Рашкдайин ёнди,
Дилдай ўт олди
Меҳмонда кўзлар...
Уйқу дорисини ютмади.

Бедор

Тун товушидан сўрди

манзара, куй, ранг,

Қорли, қорсиз тоғлар,

минг йиллик чинор,

Терак, ўрикларда ўрмалади тонг.

Уфққа асир,

Тўнар серсеҳр

Меҳмонда кўзлар...

Учқун сузгандай,

Гулхан тўзгандай,

Ёғди юлдузлар...

Сайёр ел чайқабми, тун бўлиб даво,
Гўдакдай ухлади, уйғонди меҳмон.
Ер зилол, тонг зумрад, шуъла ранг ҳаво —
Оқар меҳнат, шодлик кундузи томон.—
Кекса, бола, ёш,
Қалбида қуёш,
Буғдой ранг юзлар...
Айтмоқ бўлиб сўз,
Меҳмон ташна кўз
Таржимон излар...
Гўё шаҳар кезар қишлоқ оралаб,
Ажиб тараққиёт ярашиқ, ўтроқ
Бу — меҳнат ўғлига ҳайкал.

Улуғбек

Фарзандин кафтида кўрсатди қишлоқ:
Зафарга чорлаб,
Кўксида порлаб
Чақнар уч юлдуз...
«Ер, меҳнатга мадҳ,
Қўшиқ бўлган бахт!»
Дер меҳмонда кўз...

Қалб қуш каби учар далалар томон,
Қанча қабр, жон ухлар...

Унар нон, номус

Ҳар қарич тупроқда!..

Кундузги жаҳон:

Гўза, деҳқон, суръат — нақ қайноқ оғуш
Қучди меҳмонни,
Қўйди чол нонни,
Чой тутди қизлар...
Ҳар қиз кўзида,
Саҳар кезида
Еққан юлдузлар!..
«Шу битта колхозми, бир иқлим водий?
Ҳамма ёғи гўза, этаги дарахт.

Лекин қайга кетди, одам авлоди,—
Меҳмон қайрон: «Деҳқон ишлайди қай вақт?»

Чол даласидан,
Нақ бобосидан
Кўз олмай сўзлар...
Меҳмон завқ тўлиб,
Дил қулоқ бўлиб,
Тинглайди кўзлар...

— Бу ерми? Бир нигоҳ овлардай майдон.
Икки минг гектар бор пахтазор ўзи
Уй-жой,

боғ, бугдойзор, чорвага яйлов...
Бир иқлим дедингиз, куллас, колхозни,—

Лиқ тўлган шийпон,
Ёздан юз алвон
Йигитлар, қизлар.
Бири очар баҳс,
Бири тушар рақс
Чизиб ўт излар.

Далага ёйилди бугунги деҳқон,
Машина ва тупроқ кирди измига.
Офтоб кезиб кекса қонида меҳмон
Эргашиди миробнинг тезкор изига.
Гоҳ жарга тушар,
Гоҳ сапчиб жўшар
Сув мисли шўх қиз,
Дилга ўт ташлаб,
Ўз йўлин хушлаб
Оқар рашкли, тез...

Миробга сув бакор. Меҳмон олди дам.
Бошда ёнар гуж-гуж юлдуздай олча...

СУРОҚЛАЙДИ ШОИРНИ ШЕЪРИМ...

Янги туғилган сой лабида яйраб,
Табиатга уйғун ўлтирамиз хуш.
Биздан минг тош юксак тоғлари ўраб,
Мени қучган борлиқ гўё фаромуш.

Ўйларим кезади Шоҳимардонда...
Ҳозир:

бир қучоғ гул, дилда эҳтиром,
Кўтарилдим шоир ухлоқ юксакка,
Устоз руҳга шеърим,
қалам ва илҳом,
Шаъним-ла бош эгиб турдим мен
якка.

Мен якка.
Шоирдан ўзгаси унут...
Долғали асримиз шонли йилларин
Тўлқинида гўё оғир бир сукут.
Тингладим Ҳамзанинг тирик юрагин.

Барча шеърни бирдан ўқидим гўё,
Барча мусиқаси бирдан этди маст.
Туман, чанг, гулдурак жала ва зиё
Қўйнида серташвиш боқди баланд-паст.

Назаримда: Ҳамза ниҳол теракдай,
Иродадай, ҳақдай, интилиш бўлиб,

Эгик қад, ночорга синмас тиргакдай
Юрар илҳом,

кураш,
ўйларга тўлиб.

Назаримда: ўйчан,

тетик ўт нигоҳ

Шеър терар атрофдан,

борлиқни куйга

Солар,

ҳар қанотли, мулки инқилоб

Янги қўшиқ кирар ҳар фақир уйга.

Қўшиқ ўтли издай қолар ёнгали,

Қўшиқ янги чинор кўчатисимон,

Келинсимон қолар илдиз ёзгали...

Тугён чангалида сир Шоҳимардон...

Шоир юрар тоғлик чиройга шайдо.

Лекин чимирилган қош,

кенг пешонадан

Боқар янги дунё:

кураш,

ўт, нидо:

— Ленин нури ёнсин ҳар хонадонда!..

Ленин нури оққан шеърдай ёрқин дил,

Мақбарадан оғир, ғамгин чиқаман.

Атроф нур қўйнида, куй учар енгил,

Шоир орзусидай паст-баланд чаман,

Ҳамза шеъри каби шу ерли сулув

Тўп сайёҳга сўйлар қайғули дoston.

Тинглар узоқ-яқин:

қай қўл,

не оғу

Нурнинг оқимига ташлади арқон...
Сўнг қиз сайёҳларни музейга бошлар:
Музейда: на қадим мумёли жасад.
На сарой, тахт учун кесилган бошлар,
На қалқон бор,

на бир шоҳона ясан:

Бунда: Ҳамза,

Совет

ва Шоҳимардон.

Шоҳимардонга илм, мактаб, маърифат,
Совет қонунича — ер олсин деҳқон,
Совет қишлоғида гулласин санъат.

Ҳамза — қўшчиларнинг қизгин баҳсида,
Ҳужум гулханида нутқ сўзлар шод.
Куйбишев ёнида,

кураш постида

Ҳамза қўшиқ тинглар, шеър қилар ижод...
Ажнабий сайёҳлар тинглаб ҳикоя,
Суратлардан ўқир жанг тўла китоб:
Зулмат, хурофотдан эркин ҳимоя,
Ўзи

Осиё-чун буюк инқилоб...

Бунда Ҳамза!

Бунда Совет Шоҳимардони,

Ҳамзага фикрдош,

жангдош содиқ дўст,

Халқ ғазабин сели, нафрат бўронин
Қаърида ютилди фитна номли мушт.

↳ Лекин тупроқсимон авлод ва авлод
Қалбида қолади нақ сўнмовчи ўч,
Мана бу эзгулик,
виждондай қурбон,

Аршидан қуламас Олой каби куч —
Ҳамза Ҳақимзода!
Сулув овози,
Зилзиладан сўнгги ғулувдай тинди,
Гўё ҳамма дилдан фарёд парвози
Алам, сукут бўлиб хонага инди.

Гўё жанглар ўтган жароҳатли ер,
Гўё қора чақмоқ уриб кетган тоғ.
Гўё ҳалокатдан ҳайрон бир тақдир,
Қўлида сўнгги шеър,
лабда алвидо —
Бўлиб боқар жасад суратдан.

Девор
Довулга маёғин бермаган денгиз
Сингари чайқалар,
Яширин ёш қатор
Кипригида ёниб ҳазин сўзлар қиз...

Мардлик, мангуликдан нақл этди сулув...
Қўзларим кезади Шоҳимардонда...

Шоир дили ҳозир тўккан шеърдай сув
Тоғ бағридан силжиб қуйилар сойга.

Сув тошлар тагидан, қоя бошидан
Томар суюқ шиша каби муз, шаффоф.
Нақ қўл-ла тутгудай тоғ қуёшидан
Куйиб кетар дейман қўлимда китоб.

Йўқ!

Ҳар нур томирида ором тўкилар,
Ҳар хилватда лагерь,
сайхонда ҳордиқ.
Қорлар кўрпасидан нафис гул кулар,
Ҳамзаобод бўйлаб юрар ҳур шодлик.

Қалбим сўроқлайди Шоҳимардондан...
Тупроқ!

Бош эгаман ҳар бир заррангга,
Лекин таъна билма, дил қилса сўроқ,
Кўксинг жой инсонга,

хоин,

кун,

тунга,

Меҳр, дард, қудратнинг даҳоси сиёқ

Мудом уйғоқсан-ку,

айғоқсан мудом!

Наҳот шоир, сенга эди ёт тақдир?
Еки ҳиммат, шафқат эзгуликка ром,
Онадай меҳрдан гоҳ-гоҳ сен басир?
Нечун ёрилмадинг ёв оёғидан,
Қаърингга ютишдан қилдингми ҳазар?
Бўрини ҳайдаш-чун ҳаёт боғидан
Бўримас, жасур, соф қўл керак баъзан.

Тоғлар!

Бўй ўлчашга ўчдай туриб тик,
Пешанам олдидан кўкка чўзиб бош,
Шамолга, уфққа девор ургандек,
Истайсиз елкада ухласа қуёш!

Қўрқоқ подшонинг тош қўрғонидай,
Кармидингиз, ерда кўчганда бўрон?
Шеърятга ваҳшат чанг солганида,
Нечун ўсмадингиз мисоли қалқон?

Ҳамма вақт бедор сув!

Куйдор шалола.

Сен бу тупроқда жонсан,

ҳаётсан,

қўшиқ,

Қўшиқ булоғни қилиб ҳимоя,
Нечун кўкка ўрлаб бўлмадинг тўсиқ?

Оқ сув билан Кўк сув икки қўл бўлиб,
Оқ сув билан Кўк сув қирғоқни бузиб,
Нечун оч гирдобда ютмади ёвни?
Қадрдон чинорлар кемадай сузиб,
«Аврора» бонгидай нур қўлин чўзиб,
Соҳилга элтарди у беаёвни!

Шамол-чи!

Жаҳонда энг дайди еллар,
Осмон қулаб қолди ғафлатда наҳот?
Нега жар солмадингиз!

Тошлар,

харсанглар

Ёғилмас эдими ёвга нақ фарёд?

Чўққида,

этакда,

горда ухлоқ тун.

Уйғониб кетгандир бу фалокатдан?

Тонгда,

даҳосидан жудо, бағри хун

Халқ ларзага келди зўр ҳалокатдан...

* * *

Ғуссали хаёлда атроф кезаман...

Ана, эл ҳордиғи теварагида

Минг йил илгаридай тоғ, тош ҳукмрон.

Лекин янги уйлар деразасидан

Тўрпардалар паға оқ булутсимон.

Гулдурак, қуёшга ҳилпираб боқар,

Соғлом, кучга тўлган Ватан ўғлидай,

Беғулув чиройи кўз-кўз қилгудай

Ҳамзаобод сойлар сатҳида оқар.

Томчилар, нақ кичик қуёшдай чақнар,
Ҳатто гўдак кўзи каби ҳар чечак.
Маъсум, дадил боқар тоғ этагидан,
Ҳаёт гўё қайноқ тоза бир юрак.

Бутун мамлакатнинг қалбига ҳамзарб
Яшнайти шу бир кафт жанг, шон тўлиқ ер.
Меҳр чўққисиди ухлайди Ҳамза,
Мамлакатни бедор кезиб юрар шеър...

Ҳамза номли колхоз, Ҳамза мактаби...
Эл қайта тирилтиб олди бағирга.
Шоирни ўлдириб сўнгги кўприкни,
Бузган қотиллари ботди қаърга.

Бутун табиатда, дилда ором, нур...

Ҳаво шеърятдай маст этар мени,
Қуёш томчиларга лабим тутаман.
Кечки шеърхонликка ирмоқдай нурли
Янги ҳамзаларни чанқаб кутаман.

13—23 август, 1965.

ҚУЕШЛИ ҚАЛАМ

ХАЕЛ ҚАНОТИДА

Йўл узоқ, йўл яқин, бошсиз, сўнгсиз йўл,
Бири тор, бири кенг равон ва сўқмоқ.
Тинглаб кўр, қаричи минг эртакка мўл,
Туғилмоқдай фарздир бирини ўтмоқ.

Йўл... Тупроқ чеҳрасин кесган сонсиз йўл,
Йўл демак борлиғи издир беҳисоб.
Йўлларсиз коинот — мисоли бир чўл,
На кураш, на зафар, на ҳақ, на сароб.

Йўл демак, ўтилган бир умр демак,
Ҳеч бири муқиммас тупроқ сингари.
Лекин замон ўта борлиғи ҳикмат
Биз-ла келаётган кимлар йўллари?

Ҳа, шундай йўллар бор тўлиқ изларга,
Замонлар тўфони кўмишдан ожиз.
У тирик! Жаҳонни очар бизларга
Эзгулик меҳроби қаршисида тиз —

Чўккандай киприк-ла суртиб ҳар чангин,
Даҳолар олдида бош эгамиз лол.
Тирик юрагига кирганинг сайин,
Гўзалроқ, яқинроқ сенга истиқбол.

Биз ҳам йўлда... Қуёш, тупроқ васлидан
Қизийди орқада, олдимизда йўл.
Гўзал бўлиб кетмиш тупроқ аслидан
Уруғ сочиб ўтгач меҳнат номли қўл.

Йўл равон, пўлат из сингари текис,
Икки ёғ навбаҳор бўёғига мўл.
Ортда қанча юкли, юксиз қолган из,
Олда борлиғи сир, босилажак йўл.

Нақадар фусункор кўрилажак кўрк!
Дамлар ҳам одимлар қайноқ кундузга.
Очиқ деразадан ел билан кўм-кўк
Осмон отилади машинамизга.

Бизнинг машинамиз уфқ ва қуёш,
Елу юракларга киришга шошар.
Муаззам адибга сафарда йўлдош
Бахтидан қувончим аршидан ошар.

Сафар! Оз кездими адиб ҳаётда,
Қишлоқлар, шаҳарлар, элларга сафар.
Мудом шай сайёҳдай — хаёл-қанотда
Тақдирларга сафар, дилларга сафар.

Юриб олов кафтда ёнган тупроқда
Адиб дил иситар нурни қидирди,
Олтин яодий кезиб ҳоргач, булоқда
Сув қолиб, гўзаллик, шодлик шимирди.

Ҳар сафардан ортиб-тортиб келганин,
Фақат қаламига этди ҳадия,

Ҳеч кимса билмади қалам билганин
Неча бор севилиб, ёнди хуфия.

Бир дамда неча бор чиқди сафарга,
Неча эл-ла бирдан қилди у суҳбат.
Минг тоифа урди ўзин асарга,
Гоҳ уруш, гоҳ яраш, гоҳ бўлиб ғурбат!

Фақат ўзи эзгу бу сирдан огоҳ,
Ёзишга ўлтиргач қилгани сафар,
Гоҳ аниқ сўз излаб, ранг, жон излаб гоҳ,
Сафар қила-қила ёзди у асар...

Ҳа, адиб сафарда! Уچار гиламдай,
Машина елади равон изида.
Далалар яшнайти боғи эрамдай
Табиатга шайдо адиб кўзида.

Бу йирик кўзларнинг теран нигоҳи
Терган бўёқларнинг жилваси не тус?
Учқур хаёлларнинг олов қаноти
Қай аср, қайси давр дамига тўкис,
Уни фақат адиб ўзи қилар ҳис.

Ҳамиша осойиш, салобат сиймо,
Биламиз, жаҳонни қамрашга қодир.
Ким билади, шу он — тез оқар дарё
Коби не хил хаёл ва неча тақдир —

Завққа солиб ўтар нотинч фикридан,
Асабин савалар не истак дарди?
Йўл, фақат йўл тутар қалам зикридан,
Йўл босилган сари — нари кетади.

Уйлар билан дил ҳам отилажакдай,
Адиб ўлтиради кўксини қучиб.

Уфда мўъжиза очилажакдай,
Машина елади қуш каби учиб.

Мотори гувиллар, ғувиллар шамол,
Кичик даврамизда буюк сукунат.
Балки янги ҳислар қайнашидан лол
Адиб боларидек қилади меҳнат?

Фақат чуст дўнписи остидан тошган
Кумуш ҳалқалардан оқиб тушар тер
Ва унга қўшиғин кўтариб шошган
Кабиикки ёндан чопиб келар ер.

Ер адиб сингари тинимсиз ишда,
Бунда чексиз ғўза, у ерда буғдой.
Унда боғ, бу ёқда жийда кумушда,
Бедазор, полизда сабза бир чирой.

Ер барин кўксида қуёшга^б тутиб,
Бағишлаб ётибди ўзидан камол.
Ишчи ер дилига қулогин тутиб,
Адиб гўё ундан олади мисол.

— Ойбек ишлаяпти! — дейди, бахтиёр.
Хотини адибга қилади имо.
Тақдир адибига ҳамдам этган ёр
Қаламдай вафодор, илҳомдай зебо.

Виждонидай тоза, ҳаётдай доно,
Серташвиш умрининг мунис ҳамдами.
Лочиндай ўғиллар ва қизга она,
Ҳорганда тилию ишчи қалами.

Эридай заҳматқаш, эридай танти.
Фан ва шеър, гўзаллик ошиғи олим.
Кимё илмининг юлдузларидан
Бири бизнинг азиз Зарифа хоним.

Адиб сўзи етган ҳар бир овулда
Ажабмас, топилса унинг шогирди.
Иккиси гўзал байт қўш мисрасидай,
Ишқда, ишда, бахтда умр кечирди.

Ҳа, адиб ерсимон бетиним ишда,
Ҳар босилган йўлдан илҳом теради.
Яна қай қуй, ният, куртаги нишда,
Кўзида бўстонми, ё ўтмиш дарди?

Ўтмиш ўз юкидан қаддини букиб,
Ҳамон ўлжа олар биздан дамларни.
Битмас ғазнасига ғаввосдай чўкиб
Адиб тинмай терди жавоҳирларни.

Бугун Бухородан қалбини излар,
Излар минг йўлларга кирган хаёлин,
Ким билар, бу тупроқ нелардан сўзлар,
Кимлар ечиб берар чигил саволин.

Гарчанд дарслигидай таниш Бухоро,
Титди мудроқ, уйғоқ кекса, ёш бобин,
Зиндонида титраб, минорлар аро
Кезди ва ахтарди дилга хитобин.

Ҳақу ҳақсизликнинг талашларидан
Ҳолдан кетган нордай чўккан қасрлар,
Кўз ёш тепчиб чиққан шўрхак тошлардан
Аждод заковати ўчмай асрлар —

Ўта мўлтирашиб боқар адибга,
Боқар нураб кетган арк кўҳна давлат.
Адиб қўл меҳнати, санъати — зебга
Ҳарблар суягидан қурилган савлат.

Шухрат қолдигига боқади такрор:
Қон ёнар, ёқутдур қон жилвасидан,
Ҳар ғиштидан тирик боқади меъмор,
Ҳокимлар-чи, замон оч тевасида —

Ўтмиш карвонининг йўлида унут.
Саройлар, тупроқ ранг уйқуда мудрар,
Адиб юрагига солиб янги ўт
Қамчи буколмаган тақдирлар судрар.

Арка кўтарилар... Қадамлар оғир,
Оёққа ёпишган ботмон тош гўё.
Ўтган икки минг замонда, ахир
Қанча ҳоқон, кибор, қанча қул, гадо.

Донг солиб, дод солиб, учиб, судралиб
Ўтмадими бу тим, бўм-бўш йўлакдан?
Сийқаланган ғиштлар машъум йилтираб
Ҳароратинг ютар тортиб юракдан...

Арка кўтарилар ғусса каби жим,
Кўҳна деворлардан уфуради муз.
Шодлигимиз ютиб қултум-бақултум
Обхоналар боқар нақ ўйилган кўз.

Обхона, обхона, эй мудҳиш кунжак,
Балки эзгулик-чун қурган эдилар?
Узоқлардан келган мусофир жиндак
Бўлса ҳам ташнасин босар, дедилар.

Бунда сув сақламоқ, ҳаёт сақламоқ,
Демак, боқийликни қилганлар ардоқ.
Лекин амирликнинг тождори олчоқ
Бутун эзгуликка солгандай сиртмоқ —

Сени асл бурчинг — ҳаётдан тортиб
Олдию, айландинг қамоқхонага.
Мангу тавқи лаънат юкини ортиб
Кириб бўлармиди нур замонага?

Қолдинг бешафқатлик, қўрқоқлик, таҳқар,
Ҳақсизлик тимсоли бўлиб, шумшайиб.
«Агар бўлмаганда Ленин, Октябрь,
Бир даҳо бу гўрда кетарди чириб»

Уйлар адиб ёниб, кўзи қовжираб,
Дарра зарбин сезар ўз кифтларида.
Гўё Айний кўзи боқар жовдираб
Қабиҳ обхонанинг зах шифтларидан.

Вужуди оғриқда, жони қийналиб,
Жунжикиб қўлларин сунар қўлтиққа.
Йирик, доно кўзлар мунгга айланиб,
Тўкилмаган ёшга тўлади лиққа.

Шу кун қанча кезди, кўрмади қанча.
Кўзидан кетмади Айний кўзлари.
«Ҳеч ким бу зиндонда ёнмади унча
Ва ўқдай тешмади ҳеч ким сўзлари.

Ҳаёти, қалами, коми — жасорат,
Қуллар юрагининг ошкор фарёди.
Сўнгги исён қони, илк эрк, саодат
Шодликка ҳамдам-ди улкан ҳаёти» —

Ўйлади. Сўнг сўнгсиз учрашув, баҳслар
Чуқур хотиралар бари жонланиб
Гўё ғолиб Айний ёзиб, шодланиб,
Сўник Арк устида этарди парвоз.
Гўё дерди: «Мавзу ётар тахланиб,
Ёзинг, Ойбек, қанча ёзсангиз ҳам оз!»

Оқшом ҳориб қайтди меҳмонхонага.
Икки қиз ва йигит кутарди уни.
Институт залини тирбанд тўлдирган,

Суюкли куйчига илҳақ ўлтирган
Сонсиз мухлислар-ла шеърхонликда
Жаранглаб кечага шўнғиди куни.

ЯРАТИШ ДАРДИ

Бирдан уфқлардан боғларга кириб
Йўлни кесиб чиқди осмон ранг дарё.
Адиб хаёлидан далани суриб
Ҳис тўлқини инди танига гўё.

Ва у ўз кўксини қучди маҳкамроқ,
Учмоқ истагандай қўзғалди хиёл,
Йўқ! Борлиқ энтикар унга яқинроқ!
Севинч-ла тамшанди. Ким билсин, хаёл

Янги қаҳрамон-ла учраштирдими,
Ё сув парисига қилди рўбарў?
Ё қуёш билан қўл ушлаштирдими,
Ё тоғлардан тушди олдига оҳу?

Кенг яғрин, мош-гурунч қўнғироқ сочда
Сездим ёйилганин янги ҳаяжон.
Адиб рафиқаси бу янги мавжда
Кўрди чоғи унга таниш бир жаҳон:

— Ойбек ишляпти!— деди бахтиёр
Ва азиз сиймога қилди ишора.
Қарайман: чиндан ҳам илҳом дарди ёр
Вужуди ўз қалби сочган зиёда.

Мен ҳар калимани термоқ бўламан,
Салмоқли, бўёқли, сиёқли бари.
Камёб шоҳидликдан бахтга тўламан,
Онгда туғилишин янги асарнинг.

Водий кесиб чиққан осмон ранг дарё
Сомон йўли каби ёстанди йўлда,
Унда қуёш ёнар нақ гўзал рўё,
Парча-парча олтин ҳар оч тўлқинда.

Яқинлашган сайин қамашади кўз,
Яқинлашган сайин салқин олар тан.
Яқинлашган сайин ҳар зарра-юлдуз
Тўзонин кўтарар бу ойна сатҳдан.

Зарафшон! Онани, ё севгилини
Нохос учратгандай адиб беҳад шод.
Учқур машинанинг тортмай тизгинин
Боладай сакрайди тоғдай улкан зот...

Зарафшон! Эй она тупроққа кўкрак,
Шоҳу гадога тенг кўксини очган,
Тупроқ тириклиги, инсон тўқлиги
Водий гўзаллиги бўлиб зар сочган

Мен сени қўшиққа солмоғим маҳол,
Умринг, кучинг, кўркинг, меҳрингни бу он.
Ўзингдай абадий, гўзал, баркамол
Куйлаган-ку сени Ҳамид Олимжон!

Ойбек соҳилингда турар чинордай,
Барча улканлигинг завқли нигоҳда.
Бир сўнгсиз карвонга тизилган нордай
Толларинг таъзимда турар қирғоқда.

Бу икки қаламнинг санъатига лол,
Ёзганларин қайта-қайта ўқирман.
Қалбимни қийнаган, эркалаган ҳол,
Айтмасам бўлмасни мен ҳам тўқирман!

Адиб истаги-ла тўхтаймиз. Бирдан
Ер, қуёш, сув, ҳаво бизни қучади,

Дарё қўшиғидан, ел шивиридан
Тандан йўл ҳордиғи тундай кўчади.

Шоир соҳилда тик.

Кенг кўксин керап
Табиатдан яйраб ичади ҳаво,
Хаёлин забт этар мунис сеҳргар
Сувдан келаётган фусункор садо.

Шоир соҳилда тик. Дарё нур ичра,
Баҳор тошмоқ бўлар қирғоқларидан.
Оқиндан тўлдириб қўшоқ ҳовучда
Тўйиб сув шимирар,
бармоқларидан —

Тоғлиқдан тушгандай тўкилади сув,
Ола чалпоқ нурда гавҳардай ёниб,
Кенг пешана, юзга ёйилар кулгу,
Гўё илҳом ичди ҳаётдан қониб.

Дарё ўз куйчисин тўлқин қўйнига
Олиб кетмоқ бўлиб жўшқин оқади.
Куйчи мафтун турар сув ўйинига,
Мағрур акси ундан бизга боқади.

«Ичинг!— дейди менга ўрнини бериб,—
Ҳар дарё сувининг ўз баҳраси бор!»
Ҳозир устоз турган соҳилда туриб
Гўё имтиҳондан ўтмоғим даркор.

«— Ичинг!»— дейди. Мен ҳам нам қирғоқ
узра,

Меҳробга киргандай аста тушаман.
Синчков нигоҳидан қимтиниб зўрға
Қўш ҳовучда шаффоф баҳра ичаман.

«— Яхши, яхши!» — дейди такрор ва такрор,
Гўё сув ичмадим, гўзал шеър битдим.
Гўё ўзи каби эзгуликка ёр,
Гўё шогирдликнинг мактабин ўтдим.

Шодман: Адиб билан бир сув, бир тупроқ,
Бир элга фарзандлик ортдирар фахрим,
Шодман: кезиб, сезиб сероб ва чанқоқ
Яратишнинг дарди, бахтидир маҳрим.

Яна йўл! Орқада қолди Бухоро...
Наҳот адиб билан келмоқда шаҳар?
Наҳот фикри қалъа, қасрлар аро,
Низолар, курашлар маънисин чақар?

Ё мағлуб амирнинг олтин қалқони,
Ута олчоқ қалбин кўриб турибди?
Занжир узган қуллар, қурбонлар қони,
Нақ ўз томирида уриб турибди?..

Кўрдим, кураш, қиргин ва мушкул зафар,
Мардин, шоҳидларин ахтариб топди,—
Қанча дўстлар уйда кутганда маҳтал,
Унинг кўзларида оппоқ тонг отди.

Ҳикоя тинглади, музейлар кезди,
Кирди минг-минг ҳаёт, тақдир йўлига.
Шаҳар қалбин очиб:
— Ўқиб ол,— деди,
Берди ҳеч тушмаган қаламин қўлга.

У тинмай ишлади. Қари-қартангдан
Толмади неча кун ҳикоя тинглаб.
Ҳозир чиққан каби ўзи зўр жангдан,
Юзда йиллар изи — терда бўлди ғарқ.

Нақ кўзим олдида ўша қиёфа:
Ўкинч, изтиробли, заҳматкаш кўзлар.
Хит эди сўзломмай. Нигоҳи ёна—
Ёна менга аччиқ ҳақиқат сўзлар:

— Булар сўзлаб берган ҳар бир ҳикоя,
Ўзи шундоққина олтиндай китоб.
Бунда ҳар не тубсиз ва бениҳоя
Жафо ҳам, даҳо ҳам, орзу, изтироб.

Ақлу заковати жаҳонни тутган,
Абу Али Сино, Маҳмуд Торобий
Ва қанча даҳолар шу ерда ўтган!
Ҳали очилмаган тарихнинг боби —

Озми бунда? Ахир, нега ёзмаймиз,
Халқига кўтариб чиқмайдн қалам?
Ўтмиш карвонида сочиқ дуримиз,
Териб, наҳот, дилдан бағишлаб малҳам —

Қайта порлатувчи истеъдодлар кам?
Жуда кўп, Зухродай ёрқин истеъдод,
Юртим насри, назми тоза кўкида.
Ўтажак умрдан тиламай имдод,
Ёзиш керак ёниб ижод ўтида!

Кўрдим: фикрлашдан ёрилгудай бош,
Унут папиросни улаб чекканин.
Мовий тутун ичра мунис, кўмакдош
Хотини дафтарга жатлар чекканин.

Ҳориб, чарчаб, сайрга чиқса Бухоро
Оқ нурлар тўшади минг-минг чироғдан,
Гумбазлар, минорлар, қалъалар гўё
Афсонавий юртдай боқди йироқдан.

Олдида навқирон кучли йигитдай
Шодлик тирсиллаган бугунги ҳаёт,
Офтобга маҳлиё карвон булутдай
Оппоқ юксак уйлар!

Мисли оқ қанот

Ёйилган ойнабанд улкан бинолар:
Янги институт, янги фабрика,
Янги меҳмонхона, янги кинолар,
Янги тақдирлилар абадийликка
Олиб кирган ҳусн, янги жилолар.

Янги бахт, орзу-ла яшнаб, яшариб
Яна шуҳрат сочар мағрур Бухоро.
Янги авлод ўтмиш чангини артиб
Ҳамон яшрин ётган қатламлар аро.

Аждод даҳосини излашдан толмай,
Суяб, тиклаб, севиб қилади ардоқ...
Адиб боқар: кўкда юлдуз нақ олмос,
Ерда Ильич ёққан сўнмовчи чироқ.

Ерда... яна қанча томир ёйилиб
Инсон учун ишлаб уриб турибди.
Ўзбек юрагининг оташин олиб,
Ким ҳозир қайларга кириб турибди.

Ўлкамизнинг янги алломалари,
Бухорода очган ўзбек газимиз,
Бизга келган ҳурлик, толе йўллари
Билан борар дўстга нақ дил сўзимиз...

Кеча ва бугунни бирдайн қучиб,
Тонга юрар уйғоқ Бухоро туни,
Машиналар кўча-кўйларин ювиб
Кундузга келиндай узатар уни...

Йўл давом этади. Адиб юзида
Қуёш чеҳрасидан ажиб рўшнолик.
Ортида ўлтириб йирик кўзида
Илҳом чақмоғини мумкин кўрмоқлик.

Тарих жароҳати, халқнинг офати
Йиқиқ салтанатнинг ғиштин ирғитиб,
Шаҳид, қурбонларнинг унут қоматин
Суяб олиб, қутлуғ қонларин артиб
Бир роман ёзмоқчи!

Онгда ниш олиб,
Биз-чун янги асар топмоқда камол.
Дилга шунча довул, курашни олиб
Филдай тинч ўлтириш эмасми малол?

Бутун умр шундай, ярим аср шу,
Яратиш дардидан олдим қордиқ?
Ҳақимлар қўриқлаб, унутди уйқу,
Лекин у тиниқ ўй, қаламга содиқ.

Шундай салобатда, шу саодатда,
Шундай камолотда кечирди умр.
Не ёзди: бахтданми ё жаҳолатдан,
Барини ёритди қалбидаги нур.

Навоий юраги уриб турибди

Чўли Малик кўксин кесиб тушган йўл,
Рўёдай бир янги дунёга чорлар.
Бугунги фикр, ижод, Меҳнат номли қўл
Бўлиб нақ кафтида кўтармиш шаҳар.

Навоий шаҳри бу! Мудом ёш, нурли
Бемисол, бетахлит шеър даҳосидай
Ўхшаши йўқ бу кўрк эркалаб кўзни,
Адиб асабини дўл шарросидай

Савалади минг хил туйғулар, ҳислар,
Босиб ўтди дунё хотира бирдан.
Гўё Навоий ҳам одимин тезлаб
Ҳузурига шошди мезбонлар билан.

Навоий байтма-байт ўтиб беш аср,
Юрар казо-казо ишчилар аро.
Ҳар уй дафтарида, ҳар куни минг бир
Тилда номи такрор оддий фуқаро.

Бу нурли, бу яхлит янги қасрда
Ҳоқон ҳам, вазир ҳам, фуқаро ҳам эл.
Ленин ижод этган бизнинг асрда
Инсон тақдиридай гуллаб кетди ер.

Шаҳар ёқиб, адиб кезди пиёда,
Икки қўл орқада, одимлар тетик.
Қуёш, шаббодага мўл ҳар бинода,
Ёшлик ва бахт ўзи уй хўжасидек
Чорлайди шоирнинг серзавқ нигоҳин.

Дейди:
«Замон ёзмиш азим, шаън дoston,
Қадим санъатимиз ўчмас бўёғи
Янги камол, жилва касб этмиш чунон.

Ҳар биноси бир халқ келинчагидай,
Бетакрор зеб билан дидинг этар хуш.
Анав кўкнинг мўъжаз беланчагидай
Шўх бино болалар боғчаси эмиш!»

Сўзлайди, кўради шоир вақти чоғ,
Кенг йўлларга уқа сонсиз ёш чинор.
Шаҳар этагида дала, дара, тоғ,
Оқ ўт билан ёнар чўққисида қор.

Адиб атрофига боқару тўймас:
Унгда яшилланиб ўсар ниҳол боғ.

Чойхона, сувхона, гулхона — хуллас,
Қуёшдан қочганга мазгил ҳамма ёғ.

Кўсак шаклидаги биллур фаввора,
Ёмғирида ўйнар болалар ғужғон.
Қай гигант комбинат, қай фабрикада
Не неъмат яралур худди бу замон.

Бориб кўролмади. Лекин қудратин,
Савлатин, давлатин сезиб турибди.
Қайтарканмиз дейди ўзича секин:
«Навоий юраги уриб турибди...

Санъатли, меҳрли, кучли одамлар
Чўлдан юлиб қурмиш жаннатдай макон
Ва яшар меҳнатда ва саодатда
Муносиб ўз улуғ номига инсон...»

ДАРЕДАЙ УЙҒОҚ

Йўл!
Бу тиним билмас сайёҳ Қаршини,
Толлимаржон ГЭСин зарур кўрмоғи.
Ахир буюк мардлик, меҳнат-ла даштни
Ҳаётга олмоқда шонли авлоди...

Кездириб, кўрсатиб, сўзлаб бердилар,
«Чарчамасин» дея жонимиз ҳалак.
Каналлар ўтказиб, шаҳар қурганлар,
Ҳар бири унга бир жаҳон очгандак.

Ҳайрат, ҳаяжонлар қалбини қучиб
Тинглайди, кўзида илҳом ёниши.
Қучгандай истиқбол режадан кўчиб,
Тезлашар қон, онгда адиб юмуши.

— Домла, энди бизда сизнинг ихтиёр!—
Дейди мезбон.—

Иш бас, оласиз ором.

Бир ерга борамиз!

«Яна ҳойнаҳой
Серқашам хонада минг турли таом...»

Мезбон соҳибимиз сезгир, аллома,
Даштни ўзлаштириш ишларига бош;
— Ҳар ГЭСнинг тарихи ўзи жангнома,
Қураётир қардош халқлар елкадош.

Сиздай мавлонолар қаламга олиб,
Бу куннинг нафасин қолдирса мерос,
Тенгсиз бу мардликни қонларга солиб
Ёшларда аждодга оширса ихлос.

Сергап бўлиб кетдим, узр! Марҳамат,
Машинага чиқинг, узоқмас манзил...
Ераб:

Кенглик билан тиллашиш одат
Булар узоқмасми, қаерда ахир?

Обдан мўл йўл босиб қўш машинамиз,
Икки қўнғиз каби қўнди дарага.
Қафасдан чиққандай яйраб кетамиз,
Гўзаллик ва ором сингиб танага.

Ўзбек тупроғининг бир кафт ям-яшил
Бепоён кенглиги ипак тўлқинда.
Денгизда сузувчи бир қайиқ шакл
Мазгил тайёрлашган мезбонлар бунда.

Оқ кигиз, серқавиқ гулдор кўрпача,
Ястиққа ёнбошлаб чўзилди меҳмон.
Чарчоқ ажин бўлиб ўраган кўзда
Бепоён, беғубор, безавол осмон.

— Гапиринг, гапиринг!— доно җамроҗга
Юзланиб җикоя кутади меҳмон.

— Домла, мен җам мафтун бу оромгоҗга,
Нутқни директор ўртоққа бериб,

Сиз шарофат мен җам бўламан воқиф,
Машҳур совхозлари сир-асроридан!

Директор ўртоққа бу җазил ёқиб
Табассум-ла бизга боқади зимдан:

— Нутқ бўлса қочмас.

Овқат мунтазир,

Эрталабдан буён йўлда кўзимиз.—

Синдириб офтобдай иссиқ нон,
патир,

Шопириб-шопириб қуяди қимиз.

Йўл-йўл дастурхонда яхна гўшт,
асал,

Қурт, ровоч, хилма-хил узум, бўғирсоқ...
На йўл җордигидан, на дарддан асар,
Ғар неъматдан тотар шоир кўнгли чоғ.

Тинглаб, узоқларда қўйлар маърашин,
Нордон ровоч чайнар юзи бурушиб.
Танлаб нақ қамчидай серсув баррасин
Хотини ва мени қистайди «Енг!» деб:

— Олинг, енг, бундай зўр даво йўқ тибда!

— Қайси дардга даво?—

Сўрайман кулиб

Кутаман не жавоб бўлар адибдан.

— Қоласиз ўн саккиз ёшли қиз бўлиб.

— Агар ўн саккизга қайтсам, мабодо
Шу Саксон дарада қолиб кетардим.—

Дедиму, қайдандир келгандай садо
Ўзим, нақ ўзимда уйғонди раддим.

Нима, кечирганим, кўрганим, севгим,
Дардим ва бахтимдан кетаман нари?
Вўр, думбул фаслдан бошлайман йўлим,
Яшайман бутунлай бошқа сингари?

Йўқ, устоз, қайтмайман ўн саккиз ёшга,
Гарчанд шафақ яқин, шу ёшда қолай!

Адиб жимиб тўнар узоқ қуёшга,
Қимиздан олган кайф заррача қолмай.

Ноқулай жимликни кўтарар мезбон:
— Олинглар, мана бу «қора жанжал»дан.
Шоир яна кайфга қайтгандай шу он
Дейди:

— Ўзбек халқини шоир азалдан.

Ўзум — «қора жанжал», юрак — кабутар,
Сахро — Толлимаржон, қишлоғи — Водил.
Ҳаётни хаёл-ла безаб нақ заргар
Вўзаллик яратиб келар минг-минг йил.

Сиз бўлса шафақдан...

Қўйинг бу гапни! —

Икки бармоқ билан олиб косани
Бир варакайга оқ сипқарди қимиз
Мен нозик қалбига солганим дардни.

Суғуриб олмоққа қолгандан ожиз,
Дейман:

— Оқ симоб ранг булутдай силжиб,
Биз томонга келар қўйлар галаси.
Сой оқар банорас каби эшилиб,
Унда лов-лов ёнар лола даласи!

Сурувни нигоҳ-ла меҳмон тусмоллар:
— Қанча қўй совхозда? — Мезбонга боқар.
Директор сўзлайди.

Рақамлар,
Сонлар,
Қудрат, тўкинликнинг наҳрида оқар:

— Ўзбек қоракўли, биласиз, тилло,
Жаҳон бозорининг бўрки аталур.
Шоир дейди:

— Ҳа, шу тилло соҳиби
Бобо чўпон Ватан кўрки аталур.

У чўпонни чорланг, отамлашайлик:
Келватига қаранг, қудратли бургут,
Қанча фидойилик ва ҳотамтойлик,
Виқор, ишонч ва бахт — худди она юрт.

Чўпон икки қўллаб кўришиб, шундоқ
Адиб қаршисига одоб-ла чўкди.
Суҳбат, қимизхўрлик,

ширин хушчақчақ
Дамлар ҳамма дилни янгилаб ўтди.

Адиб тинглар, сўрар, куларди хушбахт,
Одам ҳам, тупроқ ҳам ўхшаб бахшига,
Унга шивирларди қўшиқ,

табиат
Бағишларди тамом янги нашида.

Илҳом бўронида боқарди серзавқ;
Атроф ўтаётган кун шуъласида
Бутун ўзга кўркка кирганди бу вақт:
Мен тасвиридан ожиз латифлашган ранг
Кўкат нафасида бокира жаранг
Бор эди дара-ю, ел нағмасида,

—Тўхтатинг,— дер менга,— дамлар суръатин,
Сиз аёл, аёлга нелар тиз чўкмас?
Ераб! Бу бихиштдай жойлар сурагин
Урол Тансиқбоев чизмаса бўлмас!—

Илҳом савалаган тани салқин оғушда
Илоҳий чиройдан борлиғида кайф:
— Кўрмасам кирмасди ақалли тушга
Уйқу ғафлатида ўтган умр ҳайф.

— Домла, ўзингизга қилдингиз тухмат,
Қачон ухладингиз?

Ўчириб чироғ.

Бир дам мизғиб олиш наҳотки ғафлат?
Дейди:

— Яшаш керак дарёдай уйғоқ.

Саксон дара!

Яна саксон йил севиб,
Кезсам, билсам она ерни нақ деҳқон,
Кексалик ва дардни бир ёққа қўйиб,
Тўйиб-тўйиб ёзсам қолмасди армон...

Завқданми, афсусдан лаблари қуриб
Ичар кўклам бўйи анқиган қимиз,
Мезбонлар сийлашар минг таом қўйиб,
Ҳикоя тинглаймиз, шеър ўқиймиз.

Наздимда ҳамманинг танида баҳор,
Фақат инсонларга мушарраф ҳузур.
Адиб чехрасида мавж уриб наҳор
Қўзғалади бирдан, сўрайди узр:

— Зиёфат-чун раҳмат!

Бу баҳри кабир,
Яшил тўлқинида сузиб қолайлик.
Унда эшак йўртиб борар бир кампир,
Бир нафас тўхтатиб гапга солайлик.

Булар бари билгич!

Йигитдай илдам,
Бош яланг, тўш яланг тушади йўлга,
Сув кечаётгандай ташлайди қадам
Езувчи қалбига, қўр берар дилга.

Ортидан борамиз, қомати филдай,
Кўринар кенгликда яна улғайиб.
Кампирнинг ёнига бориб, ўгилдай,
Суҳбат бошлаганди қуюқ сўрашиб.

Кампир тетик, қотма, чайир жуссаси
Қизил мурсагини илиб тургандай.
Ёнида тўлмаган баҳор ғунчаси
Қизча — Ҳурилиққо сеҳрлангандай

Кўзин узмай турар шоир юзидан,
«Ким эди бу яқин таниш, бузруквор?»
Фикрин қийнаганин уқиб кўзидан,
— Бу Ойбек домла-ку!— дейман сервиқор.

Кўзи офтоб чўккан чуқур чашмадай
Тиниқ учқун билан ёниб кетади.
Дўлти лабда кулгу соф карашмадай
Энтикиб шодлигин баён этади:

— «Қутлуғ қон»,

— «Навойи»...

«Қизлар» достони...

Ҳаммасини ёзган домлами чиндан?
Нигоҳ-ла эркалаб Ҳурилиққони,
Адиб ўй суради, ё ёзар зимдан.

Ҳурилиққо юзи, кулгичларида
Учқун сочажакдай қайнайди севинч,

Тим қора, қирқ кокил уч-учларида
Ача тақиб қўйган кўзмунчоқлар зич.

Ёмон кўздан «асраб» бодраб туришар...
Ойбек домла завқдан кулади қотиб.
Қиз нақ ёзилажак қўшиққа ўхшар,
Келажакка кирар оқ тонги отиб.

Улғайиб уфққа оқади офтоб,
Қайноқ пешонани ялар салқин ел,
Нигоҳ етганича дара-ку атроф,
Яқинга ўхшамас булар борар ер.

— Узр,— деди шоир,— биз йўлдан қўйдик,
— Ҳечқиси йўқ, болам.

Ҳозир қирқим пайт.
Биз ҳам уй ичи-ла қирқимда эдик,
Жўнадик, қилай деб бир қошиқ овқат.

Юринглар, бизга ҳам бўлинглар меҳмон,
Чўпонча қуртова қилиб берамиз.—
Қизча ҳам илтижо қилади чунон.
— Раҳмат, Ҳурилиққо, атай келамиз.

Раҳмат!

Она, энди сиз ишни қўйиб,
Жужуқларга сўзлаб ўлтиринг эртак!
Кампир кулар тишсиз оғзини юмиб,
Кўзлари милтиллар сўнувчи чўғдак...

Мана, кетиб борар қамти ёнма-ён,
Кеча ва эртадай ача, эвара.
«Кўрсам қандай экан қиз яшар замон,
Бизнинг кураш, меҳнат берур самара...»

ОЙБЕК ИШЛАЯПТИ!

Афсус, Шаҳрисабзга етолмади у,
Пачкамар ҳавзасин кўрмоқ эди фарз.
На илож?

Эрта Май.

Қизил майдонда
Тепчиган шодлиқни кўрмаса бўлмас.

Билар, катта қутли уйи тўрида
Байрам дастурхони очилмас усиз,
Ойбек сулоласин уч бўғинида
Шодлик бошланмайди уни таъофсиз.

Сўнг ишга... нақ дарҳол тўхтовсиз ишга,
Қалбни ағдар-тўнтар қилди шодлик, дард.
Мияни пармалар, сиғмайди ичга,
Айтмоғи,

битмоғи,

ўйламоғи шарт.

Дўстлар хўшлашди, кўксида қўли.
— Раҳмат, раҳмат!— дейди.—

Хайр, боринглар!..

Азим Тошкентига чорлайди йўли,
Унга дўстлар тилар хайрли сафар.

Икки кўл орқада, одимлар вазмин,
Хиёл букчайгандай кўринди қадди.
Балки ёзилажак насрми, назм,
Энг азиз юк бўлиб босиб турганди?

Адиб учди жуфтин қанотга олиб,
Қучди оғушига соф осмон, қуёш...
Мен бирдан жунжикдим ҳувиллаб қолиб,
Кўзгамас, қалқумга қалқиб келди ёш.

Еш!

Нега ёш қалқди?

Нени сизди дил?

Қай машъумлик ялаб ўтди шодлигим?

Нега баҳор тўла қалбим кетди зил,

Кўрдимми олдинда йўлин озлигин?

На чарчашни билди.

На дарддан зорни,

Шунча йўлни ўтди завқда,

меҳнатда.

Бугун эрта учун бағишлаб жонни,

Яна солиб дилга неча замонни,

Юк, иш ортди, кирар ҳар бир муддатга.

Йўқ, йўқ, умрин ярми олдинда ҳали,

Арслон келбатида қудрат ва илҳом.

Дилдираган жонда қанча асари

Етилмоқда — бизга қилади инъом.

Дарду кексаликни бир ёққа қўйиб,

Тўйиб-тўйиб меҳнат қилмоқчи ҳали,

Ҳамма кечинмани қайтадан тўйиб,

Қаламга шивирлаб бермоқчи ҳали.

Ахир тинмай кезиб, севиб улгурди...

Афсусл.. Улгурмади қоғозга тўкиб,

Тўкилмоққа тайёр юрагин дури

Наҳот қолаверди тубига чўкиб?

Йиқилди яна бир чўнг улкан чинор,

Адаб, маърифатнинг ёрқин қасрида.

Ҳали Ғафур Ғулом, Шайхзода, Қаҳҳор

Доғида дилимиз йиғлашда-ку зор,

Наҳот етим қолдик яна ўлим касрида?

Ажал ҳасад каби болтасин урди,
Ҳаёт, хаёл қурган йўлини тўсиб,
Ношуд заиф бизлар термулиб турдик,
Кўзимизда машъал бораркан сўниб,

Тибнинг казо-казо кекса-ёши,
Жонига жонларин қилдилар пайванд,
Ўлим—ўлим экан, бераҳм тоши
Энг айёр жаллоддай унсиз берди панд.

У ҳатто ажал-ла қилмади талаш,
Аршидан қулади учқур илҳоми.
Гарчанд ҳаққи эди яшаш ва яшаш,
Гарчанд қалбда тигиз умиди, коми.

Ҳеч қачон, ҳеч нарса талашмади у,
Ҳаёт неъматидан беҳад бахтиёр,
Қалб ундаган йўлдан адашмади у,
Бир дилни ранжитиб бермади озор.

Беозор йиқилди, кирди сукутга,
Мия, юрак, қонда абадий уйқу.
Қандай сизди экан совуқ тобутга
Шунча теран, қайноқ хаёл ва туйғу?

Ётибди, яшариб, яна улғайиб,
Беҳад азиз неча соатли меҳмон,
Эвоҳ! Қалбдан узиб, куйиб, ўртаниб
Нечун топширилар тупроққа инсон?

Ўлим вужудига солган музлардан
Кулгандай ҳаётга демай алвидо,
Катта меҳнатдан сўнг бир дам мизгиган
Сингари безавол тинч эди сиймо.

Ёзилажак роман, айтилажак сўз
Жаранглаб боқарди доно манглайдан.
Фикр тигизликдан таранглашган юз
Сўзловчи сукутни олди қайлардан?..

Гўё давом этар йўлда серпарвоз,
Ёрқинроқ порлайди тасвирларда ранг.
Гўё ҳамма ёқдан беради овоз
Ҳар китоб, ҳар мисра, ҳар сўз бир жараиғ.

Давом этар йўлда адиб ҳаёти...
Йўл... йўл мўл, дарёдан кетган ирмоқдай
Ўғилларда, қизда пўлат қаноти,
«Бобожон»и дилни тутиб маёқдай
Неваралар бошлар шу йўлдан йўлни.

Буюк бу уйқуни этаркан ардоқ,
«Ойбек ишляпти!» дейди насллар...
Ўз кўркини кўриб тасвирларида
«Ойбек ишляпти!» дейди асрлар...

20 февраль, 1970 йил.

ЗАЙНАБ ВА ОМОН

*(Ҳамид Олимжоннинг шу номли достони
асосида ёзилган либретто)*

ҚАТНАШУВЧИЛАР

- З а й н а б** — Анор холанинг асранди қизи, колхоз звено бошлиғи,
19 ёшлардаги гўзал қиз.
- О м о н** — Колхоз тракторчиси, 24—25 ёшларда.
- Ҳ у р и** — Зайнабнинг жонажон ўртоғи, колхоз звено бошлиғи,
шўх, хушчақчақ қиз.
- С о б и р** — Москвада ўқиб келган агроном йигит.
- Р а и с** — Колхоз раиси, 60 ёшларда.
- Э р г а ш** — Колхозчи, хушчақчақ йигит.
- А н о р х о л а** — Зайнабни тарбия қилган 56 ёшлардаги аёл.
- Н о с и р о т а** — Собирнинг отаси.
- Ш а р в о н х о л а** — Собирнинг онаси.
- Р и х с и б у в и** — Эскиликка берилган колхозчи аёл.
- Колхозчи қиз-йигитлар, кексалар, болалар, чолғучилар, раққос
ва раққосалар...

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КУРИНИШ

Баҳор. Зайнабнинг деразалари боққа очилган хонаси. Бог, бошлари оқ пушти гулга кўмилган, қийғос очилган ўрикзор. Дераза олдида чироқ нурида З а й н а б ишқий ҳаяжонда мактуб ёзмоқда.

З а й н а б

Сени бир вақт, сени кўргандан буён,
Менинг кўзларимга уйқу бегона.
Сенга кўнгил, кўнгил қўйгандан буён,
Хаёл сенга шайдо, гўё девона.

(Хатни кўздан кечириб)

Ёзолмадим, йўқ, ёзолмадим.

(Мактубни йиртиб ташлайди. Яна ёзишга тутинади)

Севдим сени жондан, севгим ошкора
Этмайин деб изҳор, қилдим кўп хаёл.
Ўз ишқингдан, эй ёр, сўз очсанг зора,
Дедим, кунлар, ойлар, ортиқ йўқ мажол.
Юз ўгирма, дардим баён этсам, оҳ,
Эзгу соф қалб билан севаман сени.
Нетай соф қалб билан севаман сени.

З а й н а б севги билан маст. Илк тонг, ҳамма ёқда гул, нур.
З а й н а б бахтиёр. У бутун гўзалликни, табиатни қучгандай.

Баҳор келиб ҳусни ортган кенг боғлар,
Элим бахти балқиб ётган тупроқлар,
Бирга униб-ўсган дўстлар, ўртоқлар.

Қ и з л а р (акси садо)

Ўртоқлар.

З а й н а б

Дилда кулган муҳаббатми ё баҳор?

Қ и з л а р

Муҳаббатми, ё баҳор...

З а й н а б

Хаёлимда фақат сен Омон,
Юз кўрмасам менда йўқ чора.
Тоғиб бер деб дил қилар тугён,
Нетай кўрсам, дил бўлар пора.

Ўн тўққизга тўлганда қиз сайрарми,
Йўлдош тоғиб дил чамандай яшнарми,
Ишда ҳормай, куйда толмай яйрарми,

Қ и з л а р (акси садо)

Яйрарми...

З а й н а б

Қанот берган муҳаббатми, ё баҳор?

Қ и з л а р

Ҳам муҳаббат, ҳам баҳор...

З а й н а б уйга кириб кетади.

Ҳ у р и (киради)

Сайра, сайра ишқинг боғида,
Очил раъно гулдай сен қийғоч.
Яйра, яйра ўт қучоғида,
Гўзал шодлигига қўйнинг оч,
Беишқ ҳаёт — бегул бир баҳор,
Ҳаёт кўрки — тоза муҳаббат.
Ишқни асло рад этма, зинҳор,
Жондан севмак, севилмак — зўр бахт...

Ҳ у р и столдан З а й н а б ёзган хатни қўлга олади, қизлар ишга кетаётиб киришади. Уйдан чиққан З а й н а б ни хор билан ўрайдилар.

Қ и з л а р

Колхозда кўп йигитлар, гўзал, қаҳрамон,
Сиз танлаган бахтиёр, нодир йигит ким?!
Кўксингизга ишқ гулин тақиб, ўртоқжон,
Дилга баҳор бахш этган қодир йигит ким?!

З а й н а б

У бир қуёш, у бир тонг, гўзал бир дoston,
Айтай десам тилим лол, ким, у йигит ким?!

Қ и з л а р

Айтинг, айтинг, бўлиб ўт, ўртагувчи жон,
Кўзга уйқу бермаган ботир йигит ким?!

Ўизларга қўшилиб З а й н а б, Ҳ у р и шод хуррам далага чиқиб
кстадилар. Дам ўтмай саҳнага қўлида ҳозиргина териб олинган
бир даста лола билан О м о н киради.

О м о н

Ахтарар кўзим куну тун сени,
Толпинар дилим, сенга қуш каби.
Яшнар дилимда ишқинг гулзори,
Сўнмас ўтингда ёнганим сари.
Йиллар ўйимда танҳо сен ўзинг,
Туним ёритар меҳрибон кўзинг.
Кўрмасам юзинг, тоқат йўқ менда,
Қалбимга бахш эт, бир ором ўзинг.
Ахтарар кўзим куну тун сени,
Толпинар дилим сенга қуш каби...

О м о н лолаларни секин З а й н а б деразасига қўйиб чиқиб кета-
ётганда, иккинчи томондан Н о с и р о та кўринади. У Омонни
кўриб капалаги учиб кетади.

Н о с и р о та

Куппа-кундуз туш кўрганга ўхшайман,
Бу ким? Омон? Омон? Нияти ёмон.
Анор, Анор!..

А н о р х о л а (киради)

Вой, келинг, ассалом.
Қани, қуда, киринг ичкари.

Н о с и р о та

Йўқ, кирмайман, хафаман сиздан,
Қизингизни бир йигит оздирди йўлдан.

А н о р х о л а

Вой, у ким экан?

Н о с и р о т а

Битта келгинди. *

А н о р х о л а

Вой, шўргинам...

Н о с и р о т а

Бу қиз бизни қўйди уятга.

А н о р х о л а

Не қилай, не дейсиз?

Н о с и р о т а

Бошлансин тўй сўзсиз,
Етар эрта-индин деган сўз. Хўш?

А н о р х о л а

Мен ризоман.

Н о с и р о т а

Ҳа, баракалла,
Тез кунда тўй бўлар, худо хоҳласа.
Хайр!

А н о р х о л а

Хайр!

Н о с и р о т а ч и қади.

П а р д а

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Ез. Дала шийпони. Пахта даласида қиз-йигитлар гўзани чеканка қилиб юришибди. Улар анча узоқдан хор билан ўтадилар.

Й и г и т-қ и з л а р

Ватан бўйлаб ер устида кулганда офтоб,
Азиз диёр кўкси нурга бўлганда сероб,
Пахтазорлар, дилбар қизлар, мард йигитларнинг
Меҳнатдан яшнаганин қилинг томоша.

Й и г и т л а р

Санам қизлар қўлларида яшнайдилар колхоз,

Қ и з л а р

Шўх йигитлар меҳнатида кузда ёрқин юз,

Й и г и т-қ и з л а р

Деҳқон ҳосил кўтарганда элда тўкин куз,
Пахта, бугдой карвонини қилинг томоша.

Й и г и т л а р

Ҳормай ишланг, чечан қизлар, далангиз чорлар,

Қизлар

Толмай ишланг, мард йигитлар, далангиз чорлар.

Йигит-қизлар

Ўз еримиз, ўз элимиз, халқимиз чорлар,
Гайрат тўкиб роҳатини қилинг томоша.

Йигит-қизлар даланинг иккинчи томонига ўтар эканлар,
Зайнаб улардан ажралиб қолади. Унинг кўзлари Омонни
беқарор ахтаради.

Зайнаб

Барча йигит майдонда,
Сарвари қайда экан!
Дил ахтарар ҳар ёндан,
Дилбари қайда экан!

Ишлайману, толмайман,
Муҳаббатинг қонимда.
Сенсиз нафас олмайман,
Сен меҳнатим, шонимда.

Чопиб келаётган Омон Зайнабни кўриб тўхтайтиди.

Зайнаб ва Омон дуэти

Омон

Тоза қўнглим гавҳари, кўзим қароси, ассалом,
Эй ҳаётим зийнати, дилнинг давоси, ассалом.
Ой жамолингни кўриб, яшнабди боғлар нур тўлиб,
Қуш навоси, тоғ ҳавоси дилни чорлар сен бўлиб,
Эй азиз, жон офати, ҳам роҳати, кел, ассалом,
Кўрмасам йўқ тоқатим, васлиннга зор дил, ассалом.

З а й н а б

Соғиниб кўрмоққа зор эрдим туну кун, ассалом,
Шодладинг кўнглим уйин, эй мард баҳодир,

Баркамол бўйинг кўриб, яшнабди боғлар нур тўлиб,
Қуш навоси, тоғ ҳавоси дилни чорлар сен бўлиб,
Эй азиз, жон офати, ҳам роҳати, кел, ассалом,
Кўрмасам йўқ тоқатим, васлингга зор дил, ассалом.

О м о н

Хўш, айтолдингми опангга, Зайнаб?!

З а й н а б

Айтолмадим, Омон!

О м о н

Менинг ўзим бораман.

З а й н а б

Йўқ, йўқ!

О м о н (ўзича)

Демак, севмай қолди у мени.

Танаффусга занг урилиб, ҳамма хор билан саҳнага кириб кела
бошлайди. О м о н ўзини четга олади.

Ҳ а м м а

Ою қуёш, кексаю ёш пахтакор, пахтакор,
Ҳар дам ўсиб қулф уради пахтазор, пахтазор.

Ким олдинда, ким орқада, ким оқсоқ, ким илғор,
Ҳосил учун тортишувда ким ўзар, ким ўзар.

Қ и з л а р

Қуёш билан бирга турган ўзимиз, ўзимиз.

Й и г и т л а р

Ойдаи сизни қувиб юрган ўзимиз, ўзимиз.

З а й н а б

Қувиб етинг!

Қ и з

Етолмас!

З а й н а б

Қувиб етинг!

Қ и з

Етолмас!

Й и г и т л а р

Ким етолмас, етолмас, ким етолмас, етолмас?

Қ и з л а р

Ҳа, ҳа, ҳа, ҳа...

Билакда куч, юракда ўт ҳормадик-толмадик,
Ҳури бошлиқ йигитлардан қолмадик, қолмадик.

Ҳ а м м а

Ким олдинда, ким орқада, ким оқсоқ, ким илғор,
Ҳосил учун тортишувда ким ўзар, ким ўзар!

Ҳ у р и

(Ўз йигитларига жиддий)

Ҳа, ҳа, ҳа... Хўш, шоввозлар!

Й и г и т

Ўзмасак, биз йигит эмас, шер эмас, шер эмас,
Ким олдинда, ким орқада, ким оқсоқ, ким ўзар.

Йигитлар ялласи, қизлар ўйини бошланади.

Й и г и т л а р

Ўйнанг, ўйнанг, ўйнанг, ўйнанг ёр, ўйнанг.
Ўйнанг, эй шўх жонажонлар, ўйнамоқ чоғи букун.
Бу ажиб қўлларда обод юртимиз боғи бу кун.
Меҳнатингиз элда дoston, санъатингиз бебаҳо,
Бағримиз куйдирса, майли, ишқингиз доғи бу кун.

Р а и с

(У ўйин вақтида кирган эди)

Эй ҳорманглар, дўстларим!

Ҳ а м м а

Бор бўлинг, раис ота!

Р а и с

(Ҳурига)

Нега хафа кўринасан, сен қизим?

Ҳ у р и

Ишламайман бундан кейин йигитлар билан.

Р а и с

Нима учун?

Ҳ у р и

Зарра ўт йўқ юракларида.

Р а и с

Сен бошлиқсан, сабабчи ўзинг.

Э р г а ш

(Ҳурига тегажаклик қилиб)

Олма гули нопармон, илғорлар шоду хандон,
Ҳурихонга қарасам, дилхонам бўлар вайрон.
Вой, пой жоним,
Ночор ҳолим,
Ваъдам эрдай,
Чеҳрам шердай,
Ноғаранг така-тум,
Ишда йўқ унум,
Куйдим, ўлдим.

Ҳамма кулади. Ҳ у р и яна тажапг.

Р а и с

Тўғри танқид, қабул қил, Ҳури,
Ибрат олинг Омондан.

Ҳ а м м а

Омондан?!

Р а и с

Мен нақл этай...

Ҳ а м м а

Қани ота, муштоқмиз.

Ҳамма р а и с атрафини ўраб ўтиради. Р а и с ҳикоясини
бошлайди.

Р а и с

Кеч тун эди. Қушлар ҳам тинган,
Сахро қора либос кийинган.
Сойларда тун, водийларда тун,
Яироқларда, яйловларда тун,
Гулдурайди бир нарса фақат,
Нур ўпқини қуйилар фақат.
Тинмай кезар қудратга тўла,
Тун қўйнига солар гулгула.
Кеч тун бағрин мардларча ёрган,
Кенг далага пўлат от солган.

Р и х с и б у в и

Ё худойим, нима у?

Ҳ у р и

Ким у?

Р а и с

Сизга айтсам, сирни дўстларим,
Бу полвон тракторчи...

Ҳ а м м а

Омон!

Р а и с

Ҳа, Омон!

Ҳ у р и

Раис отам тасвирга уста.

З а й н а б (ўзича)

Омон, азиз Омон!

Р а и с

Шу тун юмшатмаса ғўза тагини,
Шаббодадан қотарди тупроқ.
Ғўза етиларди кечикиб.

Ҳ а м м а

Тўғри!

Р а и с

Бундай полвон озмас колхозда.
Мана Зайнаб, эл ичра донгдор,

Ундан Ҳури қолишмас зинҳор,
Ҳар йигит мард, ҳар қиз серғайрат,
Жон куйдириб қилади меҳнат,
Олдиндамиз ҳозир районда.
Шу суръатни бермасак қўлдан,
Бизникидир марра!

Ҳ а м м а

Бўлинг хотиржам!

Р а и с

Демак, эрта суғорасиз ғўзани.

З а й н а б

Хўп, отажон.

Р а и с кетади. Ҳури далага ўтади. Шу вақт иккинчи ёқдан
О м о н кўринади.

Қ и з л а р

Омон, салом Омонга!

З а й н а б (шод)

Ботирим Омон!

О м о н

Демак, шодсан?

Й и г и т л а р

Ҳорма, Омон!

Бирдан Ҳурининг қўнғироқдек овози эшитилади. Ҳамманинг диққати ўшанга жалб бўлади. У келаётган Шарвонхола ва Носиротанинг қўлидан телеграммани олиб қувонган эди.

Ҳури

Дугоналар, беринг суюнчи!

Шарвонхола

Салом қизлар!

Қизлар

Салом!

Ҳури

Суюнчи!

Дарё тўлиб сув оқар, шошар,

Сувда акс этар толлар.

Дилда шодлик лиммо-лим тошар,

Сиз беҳабар, ўртоқлар.

Яна колхоз шуҳрати ортар,

Келар олим-ҳамқишлоқ.

Бизга илм сирларин очар,

Серҳосил бўлар тупроқ.

Зайнаб

Қувончларинг қалбимга зийнат, ким келармиш?

Омон

Тез айт!

Ҳури

Истаса, тошдан бизга

Пахта олишга қодир,

Мадад бўлиб колхозга
Келар агроном Собир!

О м о н

Суюнчига биз қарздор, тилингга шакар.

З а й н а б

(Рағи ўчиб)

Шодлигинг-ла сен урдинг дилимга ништар.

О м о н

Нима бўлди, Зайнаб?

З а й н а б

Ҳеч гап.

О м о н

Қон қолмади чеҳрангда?

З а й н а б

Йўқ, йўқ.

Ш а р в о н х о л а

Ҳой яхшилар, қулунтойим келмоқда!

Н о с и р о т а

Собир келмоқда.

З а й н а б

Собир келмоқда!!.

Р и х с и б у в и

Э р г а ш

О м о н

Собиржон келмоқда!

Ш а р в о н х о л а

Н о с и р о т а

Собир билан тўй келмоқда уйимга.

Р и х с и б у в и

Собир билан тўй келади уйига.

Ҳ а м м а

Тўй келади, тўй келади!

Ҳ у р и

О м о н

Тўй келади.

Ҳ а м м а

Тўй келади, тўй келади!

З а й н а б

Шўримга!

Н о с и р о т а

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

Бирга бўлинглар тўйга!

Қ и з л а р

Тўйга!

Ҳ а м м а

Тўйга!

О м о н

Тўйга!

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

Нега севинмайсан, Зайнабхон, тўйга?

Э р г а ш

Нега севинмайсан, Омон?

З а й н а б (кампирларга)

Бу гапларни қўйинг!

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

Айтайлик бир сир.

Қ и з л а р

Қандай сир?

Р и х с и б у в и

Ш а р в о н х о л а

(Қизларга)

Зайнабнинг қулоғин тишлаган Собир.

Н о с и р о т а *(Омонга)*

Сен кимсан... Зайнабнинг эгаси Собир.

Қ и з л а р *(Зайнабга)*

Қулоғинг қай ерни тишлаган Собир?

О м о н

Севганинг бор экан, билдим, бевафо!

Н о с и р о т а

Э р к а к л а р

Тўй бўлсин, қилайлик бир кайфу сафо!

З а й н а б

Куйганим билмасдан қиласан жафо!
Қилма жафо!

О м о н

Сен бевафо!..

Ҳ у р и

Э р г а ш

(Омонга)

Куйганин билмасдан қиласан жафо.

Ҳ а м м а

Тўй бўлсин, қилайлик бир кайфу сафо!

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КУРИНИШ

Ёз фасли. А н о р холанинг ҳовлиси. А н о р хола янги совчиларни кузатмоқда.

А н о р х о л а

Зайнаб ҳали ухлар эди бешикда,
Беш ёш Собир ўйнар эди эшикда.
Ота-она, уруғ-аймоқ кенгашиб,
Нону патир синдирилган унашиб.
Тақдир экан, тангри қўшган азалдан,
Йўқса, қизни аямасдим сизлардан.
Яхши боринг!

С о в ч и л а р

Хайр (*кетадилар*).

С о в ч и л а р чиқади. Букун Собирниқидан маълум оши келади, аёллар шунинг тараддуида. Э р г а ш самовар билан машгул.

А н о р х о л а

Қиз бўй етса, совчи босар уйини,
Мен ўстирдим гулга ўлчаб бўйини.
Ёлғизгинам жигаримнинг ёдгори,
Зайнабойнинг кўрар бўлдим тўйини.

Меҳнатидан эл оғзида овоза,
Шодлигимдан қушлар олар андоза.
Тириклигим танҳо кўрки шу тоза,
Зайнабойнинг кўрар бўлдим тўйини.

Эшикдан бир неча кекса аёл: бири ҳасса тутган, паранжида, иккинчиси тугун кўтарган, саватларда ноз-неъмат, замбилда ош ва бошқа нарсалар билан кириб келади.

Меҳмонлар

Эшик очинг, қуда чаққон,
Қизингизга келди тўй.
Буқун давлат сизга боққан,
Молга тўлар ҳовли-уй.

Мезбонлар

Хуш келибсиз, қулбамизга,
Қадамларга ҳасанот.
Уйимизнинг тўри сизга,
Садқа жон, ҳурматли зот.

Меҳмонлар

Очилибди боғингизда
Бир муаттар тоза гул.
Остонангиз супурмоққа
Бўлиб келдик сизга қул.

Ҳамма

Қани тўрга, буюрсинлар,
Кўкка етди бошимиз.
Мунтазирдир сизга кўзлар,
Дастурхонда ошимиз!

Кўришиб, аёллар айвонга ўтадилар.

К е к с а а ё л

Омин, тўй устига тўй бўлсин,
Бало-қазо йўқ бўлсин!

Ҳ а м м а

Омин... омин! Оллоҳу акбар!

А н о р х о л а

Хуш кўрдик.

М е ҳ м о н л а р

Хушвақт бўлинг!

А н о р х о л а

Турсуной, сиз ёзинг дастурхон!

А ё л

Хўп бўлади.

А н о р х о л а

Чой бер, Эргаш!

Э р г а ш

Ҳозир.

Меҳмонларга дастурхон тортилади.

М е з б о н л а р

Олинглар, олинглар!

А н о р х о л а

Дастурхонга қаранглар!..

Р и х с и б у в и

(Келтирилган бўғчаларни очиб)

Бай...бай...бай!

Нуқул асл, қимматбаҳо мол.

Ун сидирға кўйлак, беш рўмол.

Х о т и н л а р

(Мароқ билан қўлга олиб)

Вой, буюрсин-эй...

Р и х с и б у в и

Бу бош-оёқ кийим Анорга,

Бу зеби-зийнат келинпошшага.

Х о т и н л а р

Вой, буюрсин-эй...

Р и х с и б у в и

Пальто, костюм, туфли амиркон!

Х о т и н л а р

Тўй берибди тўкис, бир жаҳон.

Ш а р в о н х о л а

Собиржондан эл-юрт миннатдор.

Р и х с и б у в и

Зайнабхонга у чин харидор.
Харидори йигитларнинг султони ўғлон,
Кўкси илм хазинаси, дур кони ўғлон.
Қулочини ёзса, қучар еру осмонни.
Пахта илмин билган, элу юрт жони ўғлон.

Ҳ а м м а

Гоз сингари қўна олар олтин кўлларга,
Сув оқизар, пахта экар қақроқ чўлларга.
Пари қизлар сув сепади юрган йўлларга,
Московларда ўқиб келган билимдон ўғлон,
Зайнабхонни шайдо қилган ўзига ўғлон.

Б и р а ё л

Ҳа, Зайнабхон-чи?.. У ҳам қизлар сараси.

М е ҳ м о н л а р

Елкасини тутган кокил тол-тол,
Оқ юзига чирой тушган қора хол.
Шахло кўзи далаларга боққанда,
Ғўзаларга қўли гавҳар таққанда,
Уни кўрган ҳар юракда ишқ бўлар пайдо!

Ҳ а м м а

Собиржон ҳам шу гўзалга бўлган минг шайдо!

Р и х с и б у в и Ш а р в о н х о л а б и л а н А н о р х о л а н и
четга олиб.

Р и х с и б у в и

Нима дейсиз, махфий никоҳ ўқитсак,
Шаръий йўлни тўғрилаб қўйсак?

А н о р х о л а

Бу яхши гап... аммо Зайнабхон,
Эрга тегмайман, дейди ҳамон.

Ш а р в о н х о л а

Вой, бу қизнинг нози.

Р и х с и б у в и

Ҳа, ростдан
Иситгирдик қизни Собирга.
Мана иситилган чой ҳам қанд.
Буни кийса.

Ш а р в о н х о л а

Зийнатни тақса.

Р и х с и б у в и

Тўй куни бу қанд чойни ичса.
Апоқ-чапоқ бўлар, худо хоҳласа.

Ш а р в о н х о л а

Қиз жон-жон десин Собирга тегса.

Э р г а ш

(*Уртага тушади*)

Ҳа... ҳа...ҳапшу,
Олма гули нопармон, лаблари хандон-хандон,
Урфу одат йўлида қанчалар қурбон, қурбон.
Чилвир сочлар,
Қалам қошлар,
Юзлари ойдай,
Сўзлари мойдай
Қизлар ўлди,
Очилмай сўлди.

Р и х с и б у в и

(*Тумтайиб*)

Бунча гапинг муздак!

Э р г а ш

Сизлар-чи, хазон урган куздак.

Заҳарханда билан чиқиб кетади. А н о р оқлиқ, сарполар чиқариб,
Р и х с и б у в и Ш а р в о н х о л а в а бошқаларга тақдим қилади.

Р и х с и б у в и

Қани, омин!

К а м п и р л а р

Қўша қарисин!
Серфарзанд, сердавлат бўлсин!

Ҳ а м м а

Оллоҳу акбар!

Меҳмонлар

Яхши қолинглар!

Мезбонлар

Яхши боринглар!

Меҳмонлар тарқай бошлайдилар. Зайнаб, Ҳури кела туриб ўзларини четга оладилар. Шарвонхола кета туриб Анорга сўзлайди.

Шарвонхола

Тўй ўтгунча кўчага чиқмасин Зайнаб!..

Ҳамма тарқалади. Зайнаб, Ҳури киради.

Ҳури

Салом, холажон!

Анорхола

Кел, Ҳурихон, ўтир айвонга!

Зайнаб

(Сарполарни кўриб, ҳайрон)

Не гап, опа?

Анорхола

Бир иш қилдим, бўлмагил хафа.

Ҳ у р и

(Сарполарга назар ташлаб)

Булар нима?

А н о р х о л а

Сарполар қизга.

(Зайнаб олдига ёйиб ташлайди)

З а й н а б

Айтувдим-ку, йўқ, йўқ, деб сизга!

А н о р х о л а

(Қизни эркалаб, юпатиб)

Ун тўққизга тўлди ёшинг,
Гул юзинг 'бор, қалам қошинг,
Икки бўлса ёлғиз бошинг,
Армоним шу, болажоним.
Эрга тегмоқ тақдир иши,
Тўй опангнинг кўнгилжуши.
Ёш бошингга толе қуши —
Қўнди, шод бўл, болажоним.

З а й н а б бурилиб, уйга кириб кетади.

Ҳ у р и

Хола, қизга совчилар келса,
Қиз ризосин олмоқ бўлмасми?

А н о р х о л а

Зайнаб чиқмас менинг сўзимдан,
Бив чиқдикми она измидан.
Ўн бешимда бердилар эрга,
Чимилдиқда кўрдим эримни.
Рўзи азал қиз тақдирига
Ёгани шу экан тагримни.

Ҳ у р и

Ўтмишдаги ҳамма бахтсизлик,
Хўрликларнинг боиси шудир.

З а й н а б

Опа, кечдим шу саодатдан!

Ҳ у р и

Энди янги одат керакдир.

А н о р х о л а (Ҳурига)

Ахир, менда бир андиша бор,
У Собирга фотиҳа бўлган.

Ҳ у р и

Ахир қизнинг хоҳлагани бор.

А н о р х о л а (заҳри учиб)

Хоҳлагани бор?!
Ор эмасми, ошиқ-маъшуқлик?
Гуноҳ фотиҳани бузмоқлик.

Ҳури

Севги қилар ҳамма ишни ҳал!

Анорхола

Ким экан ул Собирдан афзал?

Зайнаб

**Собир гўзал, олим ҳам доно,
Ҳурматлидир халойиқ аро.**

Анорхола

Балли, шундай!

Зайнаб

**Лекин опагон,
Узгани дер юрак бу замон.**

Анорхола

Ким экан у?

Ҳури

Сўйла, Зайнабхон!

Зайнаб, Ҳури, Анорхола триоки.

Зайнаб

**Озод ўсдим, ишқим эркин изҳор этсам мен,
Озод ўсдим, ишқим эркин изҳор этсам,
Сиз инсофни тарк этманг.**

Ҳ у р и

Озод ўсди, ишқни изҳор этса,
сиз инсофни тарк этманг.

З а й н а б

Бахтим учун кир одатни поймол этсам,
опажоним, қаҳр этманг.

Ҳ у р и

Урф-одат деб хор этманг!

А н о р х о л а

Бахтинг учун урф-одатни,
худо муҳри фотиҳани рад этма!

З а й н а б

Омон, Омон танлаганим,
шу колхозда ишлаб топган эътибор.

Ҳ у р и

Омон, Омон танлагани,
шу колхозда ишлаб топган эътибор.

А н о р х о л а

Муносибмас сендай қизга ундай безот ҳам
беор

З а й н а б

**Омон, Омон — шу армоним, танҳо ўша,
мен у билан бахтиёр,**

Ҳ у р и

Танҳо ўша Омон билан Зайнаб бўлар бахтиёр.

А н о р х о л а

Беном, безот бир беор.

А н о р х о л а

**Орттирганинг шуми колхозда?
Беномус қиз, қилдинг шарманда!**

Ҳ у р и

Асло гуноҳ эмас муҳаббат.

А н о р х о л а

Қизгинамни бузган сен!

Ҳ у р и

Раҳмат!!!

З а й н а б

Опа!

Ҳ у р и

**Энди қизлар қулдай сотилмас,
Энди тақдир ўтга отилмас!!**

А н о р х о л а (Хурига)

Йўқол уйимдан, бахти сиёҳ!

З а й н а б (Ўртага тушиб)

Хурида йўқ заррача гуноҳ.

Х у р и

Борай, раис бўлсин хабардор!

А н о р х о л а

Бор, айта қол!

Х у р и

Этолмайсиз севгини поймол. *(Кетади)*

А н о р х о л а

Кўрмай асло, юзингни, йўқол!

(Зайнабга) Ҳозир айт!

Ё мени де ёки Омонни!

З а й н а б (Икки ўт орасида изтиробда қолди)

Мен йигитга сўз бераркан, ҳеч гуноҳим йўқ бу кун,
Сиз дилим мулки ва дилдордан узолмайман кўнгил.
Қиз ҳам одам, мол эмас, севгига ҳаққи йўқ наҳот?
Бахту шодлик қотили одатдан излайму наҳот?!
Меҳрибоним, икки оташ ичра жоним ташламанг.
Иккингижондан азизсиз, кўзларимни ёшламанг.

А н о р х о л а

Унут, жон болам, ўшал Омонни.

З а й н а б

Бу мушкул, опа!

А н о р х о л а

Севма ёмонни!

З а й н а б

Қўйинг опажон, ўшал Омонни,
Сиз севолмаган ўшал ёмонни.

А н о р х о л а

(қаҳр-газабга тўлиб)

Мен қуваман, болам демайман.

З а й н а б

Майли!

А н о р х о л а

Бошимни қаратдинг ерга!
Энди юзинг кўришлик маҳол.
Даргоҳимдан чиқиб кет! Йўқол!

З а й н а бнинг кийим-бошларини, китобларини деразадан ҳов-
лига иргитиб ташлайди.

З а й н а б

Оҳ, қадрдон даргоҳингиз мен етимга берди
жон
Қувдингиз, йўқ чора менда, хуш қолинг,
жон опажон!
Хуш қолинг, жон опажон!..

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

ТҮРТИНЧИ КҮРИНИШ

Тун. Зарафшон дарёсининг соҳилига яқин сўқмоқ йўл. Дарахтлар орасидан узоқда ой нурларини тўлқинга қамраб оқаётган кенг Зарафшон кўриниб турибди. Кўкда юлдузлар чарақлайди. Уркачли оқ булутлар уларни сийпаб сузиб ўтади. Баъзан узоқда кўkning гулдурashi эшитилиб турибди. О м о н беқарор, ҳаяжонда ўзига ўзи сўзлайди.

О м о н

Қайда экан Зайнаб бу соат?
Мен ҳеч нарса англолмай қолдим.
Бир учратсам, очиқ сўзлашсам.

Секин ария бошлайди.

На бўлғай бир нафас мен ҳам ёноғинг узра хол
бўлсам,
Лабинг япроғидан томган мисоли қатра бол бўлсам.
Боғингга мен қўниб, булбул каби хониш қилиб тунлар,
Ўпиб ғунчангни очмоқликка тонг чоғи шамол бўлсам.
Бўйингни тарқатиб, оламни қилсам масту мустағриқ,
Ўзимнинг санъатимга сўнг ўзим ҳайратда лол бўлсам.
Бошим ҳеч чиқмаса майли, маломат бирла бўҳтондан,
Фидо жонимни қилдим йўлингга, майли, увол бўлсам.

Вафо кутдим, топдим мен жафо,
Оҳ... қийнади, бағрим қилди қон.

Наҳот шунча тоза, мусаффо
Қиз севгиси, ваъдаси ёлғон!
Қўнглим бовар қилмайди зинҳор.
Наҳот қушдай учди муҳаббат,
Пати қолди қўлимда, холос?

(Ҳаяжонли.)

Мен Зайнабни топмоғим

даркор.

Ҳ у р и

(Киради)

Омон! Қани Зайнаб?!

О м о н

Сен айт, қайда у?!

Ҳ у р и

Сен деб уйдан қувилди Зайнаб.

О м о н

Оҳ, қайдасан вафодор Зайнаб!

Ҳ у р и

Уйда ҳам йўқ, шийпонда ҳам йўқ!

О м о н

Ўзим топаман. *(Чиқади.)*

Ҳ у р и

Мен раис отамни топаман.

У каскин чиқиб кетади.

З а й н а б

Руҳи тушган, чуқур ички кечинмалар, ишқий тугўнлар азобидай
ҳориган З а й н а б паришонҳол ария айтиб саҳнага киради.

Парчалар қайғу дилим, қайларга кетди шодлигим,
Бир умр ҳис этмаган оташда қолди борлигим.
Не маломат ҳам ғазаб остида қолди бу бошим,
Бахту шодликлар тўлиқ кўздан оқиздилар ёшим.

Соф муҳаббат ҳам вафони билдилар ор ҳам гуноҳ,
Кимлар англар кўнглимни, мен кимдан излайман
паноҳ,

Парчалар қайғу дилим, қайларга кетди шодлигим,
Не қилай мен, изтироб, оташда қолди борлигим.

З а й н а б ҳорғин, ўзи билан ўзи сўзлашади.

Қайда экан Омон бу соат?
Балки мендан юз бургани рост.
Наҳот қушдай учди муҳаббат,
Пати қолди қўлимда, холос...

Шамол, бўрон кучайиб, ёмғир ёға бошлайди. Гувиллаган бўрон
ва шамол аралаш гўё А н о р нинг чўзиқ қарғишлари эшитил-
гандай. Бу — З а й н а б нинг руҳий ҳолатида акс этади.

А н о р х о л а

Ё мени де ёки Омонни!

А к с и с а д о

Ёки Омонни.

З а й н а б (ўзича)

Нетай, тикдим йўлига жонни.

А н о р х о л а

Йўқол... кўзимдан, беор!

А к с и с а д о

Беор!

З а й н а б (қулоқларини беркилади)

Беор... шарманда... беор, шарманда,

А н о р х о л а

Йўқол... кўзимдан йўқол... шармисор!

А к с и с а д о

Шармисор.

З а й н а б

*(юзларини бекилади, табиатдаги туғён яна кучаяди.
У бошини азот кўтиради.)*

**Ёғмоқда бошимга лаънату нафрат,
Қайда қолди. Омон, қайда муҳаббат?
Юз ўгирди опам, юз ўгирди ёр,
Оҳ, нақадар дунё қафас каби тор.
Дунё менга тор.
Ҳамма орзу-тилак бўлди поймол.
Эй азиз дарё, кел бағрингга ол.
Кел, бағрингга ол.**

**У кескин қирғоққа чиқади, ўзини сувга ташламоқчи бўлади.
З а й н а б н и ахтариб юрган О м о н н и н г овози эшитилади. Бу
азиз овоз З а й н а б га ҳаёт бағишлайди. О м о н шошқин
кириб келади.**

О м о н

Зайнаб! Зайнаб?! Азиз Зайнабим!

З а й н а б (чўчиб қарайди)

Омон!

Табиатда ором, юлдузлар чарақлаган, ой осойишта сузади.

О м о н

Зайнабим!

Не бўлди?

З а й н а б

(Ўпка аралаш)

Сиз бағиртош, бераҳм!

О м о н

Бўлган гапнинг барин эшитдим.

З а й н а б ва О м о н дуэт айтиб, дилларини изҳор қиладилар.

О м о н

Азиз Зайнаб, кечир мени,
Мен сабабман азобингга.
Кўп жафога қўйдим сени,
Ўзинг бергил жазо менга!

З а й н а б

Не кунларни кўрди бошим,
Сен ҳам отдинг маломатга.
Тўксалар ҳам қонли ёшим,
Содиқ қолдим муҳаббатга.

**О м о й
З а й н а б**

**Бу қуёшми, ё муҳаббат,
Шуъла сочган йўлларимга...**

З а й н а б

**Икки қалбда бир гўзал бахт,
Ишонмайман кўзларимга.**

О м о н

Бахтиёрман, жоним, бўл шод!

З а й н а б

О м о н

**Ажратолмас бизни ҳеч зот!
Ажратолмас бизни ҳеч зот!**

Икки ёшнинг лирик гўзал дақиқаларини узоқдан эшитилган говур-гувур бузади. Бу хавфдан икки ёш ўзини, муҳаббатини қутқариш учун дарҳол чиқадилар. Чақмоқ, гулдурак кучаяди. Р и х с и б у в и, А н о р х о л а икки қиз билан шошқин, ҳаяжонда саҳнага кириб келадилар.

Р и х с и б у в и

Қ и з л а р

Кўринмайди. Кўринмайди, кўринмайди...

А н о р х о л а (Рихси бувига)

Қайдасан, Зайнаб?!

Р и х с и б у в и (жеркиб)

Ҳаммасига ўзингиз сабаб!

Қ и з л а р

Бу иш бўлди жуда аломат!

Р и х с и б у в и

Юз бермаса бирон фалокат!

А н о р х о л а

Шўрим қурсин, билса қудалар.

Р и х с и б у в и

Қиз номини олмайди тилга.

А н о р х о л а

Вой мен ўлай... бўлдим шарманда.

Қ и з л а р

Сувга ўзин отган бўлмасин?

А н о р х о л а

Оҳ, қаранглар, шўрим қурсин! (*Ўтириб
қолади*)

Қ и з л а р

Қарайлик, юринг!

Р и х с и б у в и

Лаънат дейди элу халқ сизга! (Чиқа
бошлайди)

А н о р х о л а

Тез топайлик, элтайлик уйга!

Лекин уларнинг олдидан Н о с и р о т а билан Ш а р в о н х о л а
ҳам чиқади.

Н о с и р о т а

Ш а р в о н х о л а

Қани ўзи, қаерда Анор?

Р и х с и б у в и

Мана у!

Н о с и р о т а

Р и х с и б у в и

Ш а р в о н х о л а

Тўйни олдинг, сен тўнаб бизни,
Сўнг Омонга оширдинг қизни.

А н о р х о л а

Худо урсин, ният шу бўлса!

Н о с и р о т а
Р и х с и б у в и
Ш а р в о н х о л а

Бу кунга сен ўзинг айбдор!
Сен ўзинг айбдор!

А н о р х о л а

Шўр қисматим қилди гуноҳкор.

Р и х с и б у в и

Ҳа, қиз қочган Омон уйига.

Н о с и р о т а

Ш а р в о н х о л а

Омон уйига?!

А н о р х о л а (*йиғлаб*)

Бўлдим шармисор.

Р и х с и б у в и

Ш а р в о н х о л а

Бу қиз бўлди бадном, беномус, беор.

Ш а р в о н х о л а

Эндиликда у шарманда қиз,
Келинликка ярамас ҳаргиз!

А н о р х о л а

Майли... уни тирик кўрсам бас!

(Қидириб чиқиб кетади)

Н о с и р о т а

Йўқ!.. Бу мумкин эмас!

Н о с и р о т а, Ш а р в о н х о л а, Р и х с и б у в и т р и о с и.

Н о с и р о т а

Шаъним учун бу зўр бир ҳақорат.

Ш а р в о н х о л а

Шаънинг учун бу зўр бир ҳақорат.

Р и х с и б у в и

Шаънинг учун бу зўр бир ҳақорат.

Р и х с и б у в и

Н о с и р о т а

Ошиқ-маъшуқликка соламан ғорат.

Ш а р в о н х о л а

Собир топмас саодат!

Н о с и р о т а

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

**Масхара бўлмоқ энди етар, бас!
Агар Омондан мен ўч олмасам!**

Носирота

Ўизни Собирга агар қўшмасам.

Рихсибуви

Агар Омондан мен ўч олмасам.

Шарвонхола

Ўизни Собирга... вой ўлмасам,

Носирота

Мен Носир эмас, мен Носир эмас...

Рихсибуви

Мен Рихси эмас, мен Рихси эмас!

Шарвонхола

Муносиб эмас, муносиб эмас!

Носирота

Мен Носир эмас, мен Носир эмас...

Парда

ТҮРТИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ КЎРИНИШ

Илгор колхознинг каттакон боғида бугун катта тўй. Пахта очилган. Бу ҳам тўйга яна тантана қўшади. Куз, мевалар ғарқ пишган. Токдаги ранг-баранг узумлар кўзни олгудай. Ҳамма ёқ чўгдек гиламлар билан безатилган. Колхоз раиси **З а й н а б ва**
О м о н нинг тўйини ўтказмоқда.

Ногора, карнай, сурнай садолари остида парда очилади. Ҳар томондан гурас-гурас меҳмонлар келмоқда, уларни раис бошлиқ мезбонлар кутиб олиб, махсус жойларга ўтказмоқдалар.

Р а и с

Хуш кўрдик, азиз меҳмонлар

Ҳ а м м а

Хушвақт бўлинг!

Р а и с

Тортинг дастурхон.

Ясанган йигитлар саватларда, патнисларда узум, олма, нок, беҳи... турли-туман мева-чевалар кўтариб киришади ва ёзилган дастурхонларга қўйиб, рақсга тушиб кетадилар.

О в о з л а р

(Рақс ораларида) Балли!..

Ҳ а м м а

Балли!..

Қамол топинглар!

Рақс орасида Ҳ у р и анча маънос А н о р х о л а н и бошлаб
киради.

Ҳ у р и

Ҳали бундай тўй бўлмаган колхозда.

Э р г а ш

Тўй бўлмаган колхозда.

А н о р х о л а кўз ёшини артиб, сўридаги аёллар ёнига ўтиради.

О в о з л а р

Баракалла!.. *(рақс давом этаётир)*

Қам бўлманлар жаҳонда!..

Йигитлар рақси ниҳоясига етади. Бир неча ўғил ва қиз болалар
Эргашни ўртага тортадилар.

Б о л а л а р

Сувдан кўтардим кўза,

Кўзада олтин гўза.

Э р г а ш

Сувдан кўтардим кўза,

Кўзада олтин гўза...

Кўзаю гўза қўлимда, яллоли бобо, ялли.

Узумзорлардан шинни,

Чинникорлардан чинни

Шиннию, чиннию, кўзаю гўза қўлимда яллоли

бобо, ялли!

Соатга олдим занжир,
Боғлардан тердим анжир,
Занжиру, анжиру, шиннию, чиннию, кўзаю ғўза
қўлимда, яллоли бобо, ялли,
Тўқувчи қиздан газмол,
Сотувчи қиздан дазмол,
Газмолу, дазмолу, занжиру, анжиру, шиннию,
чиннию,
Кўзаю ғўза қўлимда, яллоли бобо, ялли!

Ўрмонлардан арча,
Бофандалардан парча,
Арчаю, парчаю, газмолу, дазмолу, занжиру,
анжиру,
Шиннию, чиннию, кўзаю ғўза қўлимда, яллоли
бобо, ялли!

Чўпонлардан айрон,
Гулзорлардан райҳон.
Айрону, райҳону, арчаю, парчаю, дазмолу,
газмолу,
Занжиру, анжиру, шиннию, чиннию, кўзаю
ғўза қўлимда,
яллоли бобо, ялли.

Б о л а л а р

Келяпти, келяпти, келин-куёв келяпти!

Ешлар, аёллар қатор тизилиб келин-куёвни кутадилар. Келин-куёв ёнида, қизлар олдида ёр-ёр айтиб Ҳ у р и яшнаб келмоқда.

А ё л л а р

Дарёларнинг ул юзидан келган сизми, ёр-ёр.
Тўлин ойдаи яшнаб кетган Зайнаб қизми, ёр-ёр.

Боалар ва кексалар, қизлар ва йигитлар келин-куёв устидан гул япроқларини сочадилар.

И г и т л а р

Тўлин ойдай қиз ёнида куёв поччам ёр-ёр,

Ҳ а м м а

Бошларидан ўзим эккан гулдан сочсам ёр-ёр.

Ҳ у р и

Дарёларнинг ёқасида бир жуфт каптар ёр-ёр,
Шодликларин ёзсак бўлар дунё дафтар ёр-ёр.

И г и т л а р

Қ и з л а р

Колхозимга кўп ярашган тўйларингдан ёр-ёр.
Бир-бирига монанд келган бўйларингдан ёр-ёр!

Куёв билан келинни махсус тайёрланган жойга ўтқазадилар.
Ҳамма раис ота ва куёв-келинни табриклар хор айтадилар.

Ҳ а м м а

Энди ҳорманг, эй тўйбоши,
Раис ота, тўй муборак!
Ярқираган бахт қуёши,
Гўзал келин-куёв муборак!

Р а и с

Бахти кулсин тўлин ойдай,
Умр кўрсин болу мойдай.

Ҳ а м м а

Уғил кўрсин қулун тойдай,
Гўзал келин-куёв муборак!

Ҳамма хор бошлайди, раққоса ва раққослар ўйинга тушиб
кетади.

Куйланг дўстлар, тўй букун, нурга тўлиқ
давримиз.

Дилда қувонч ва тўлқин, бахтга тўлиқ бағримиз,
Меҳнатимиздан обод, жондан азиз гул диёр,
Бунда муҳаббат озод, севишганлар бахтиёр.

Ҳамишалик бир баҳор, бу ўлкада гул очар,
Дўстлигимиз кун мисол, бахт йўлига нур сочар.

Сўнмасин ҳеч офтоб, шодликка тўлсин замон,
Шу бахтимиз, халқимиз, ишқимиз бўлсин омон!

А н о р х о л а бир чеккада ўтирган эди. Ҳ у р и билан Э р г а ш
А н о р н и З а й н а б л а р томонига олиб кела бошлайди. З а й -
н а б ва О м о н шод, дарҳол ўрнидан туриб, опаси олдига келиб
эгилади. Шу вақт кириб келган Р и х с и б у в и билан Ш а р в о н
х о л а ғазабда бир чеккадан кузатиб туради.

З а й н а б

Азоб бердим, афв этинг, опа!

О м о н

Кўкка етди бошимиз, опа!

А н о р х о л а

Энди толеингиз бўлсин ёр!

З а й н а б н и қучиб пешанасидан ўпади ва кўришиш учун
О м о н н и н г кифтига жимгина қўлини қўйганда, бирдан
Ш а р в о н х о л а ўртага тушади.

Ш а р в о н х о л а

Ҳой... (Анор холога) Сенда борми, зарра диёнат?

Р и х с и б у в и

Фотиҳага қилдинг хиёнат!

А н о р х о л а

Эй, дилхиралик қилманг, тақдир шу экан!

Ш а р в о н х о л а

Сиз ҳам, раис ота, уялинг халқдан, ҳа, қўрқинг
худодан.

Р и х с и б у в и

Ҳа, ҳа... уялинг халқдан, қўрқинг худодан!

А ё л л а р

Ёмон бўлди...

Э р к а к л а р

Ёмон бўлди... бўлди ёмон.

А ё л л а р

Шўрли Зайнаб, шўрли Омон...

Р а и с

Дўстлар, тинчланинг!

Ш а р в о н х о л а

Қиз боши боғлиқ, тез тўйни тўхтатинг,
тўйни тўхтатинг.

Р а и с

Тўхтата олмайман.

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

Дарҳол тўхтатинг!

Носир ота, Собир истайди шуни, истайди шуни!

Э р к а к л а р

А ё л л а р

Наҳот Собир истайди шуни?

О м о н

Тўхтата олмас, ҳеч ким бу тўйни!

Шу вақт С о б и р кириб келади. Ҳамма ҳайрон. Ш а р в о н х о л а,
Р и х с и б у в и шод, З а й н а б ва О м о н ҳаяжонда, раис
С о б и р сўзига мунтазир.

Ҳ а м м а

(бирин-кетин)

Собир келди, Собир... Собир келди!

Шарвонхола

(Собир ёнига кириб)

**«Гўдакликдан номводим
Зайнаб менинг ёрим»де!**

Собир

**Кимни мафтун этмас бу жамол,
Жамолига ҳатто офтоб лол.
Кўзларидан боққан муҳаббат,
Бағишлайди йигит дилга бахт.
Озод юрак, қонун ҳам озод,
Қиз Омонни севар умрбод.
Икки қалбда кулмаса баҳор,
Чечак отмас муҳаббат зинҳор.**

**Афв этингиз, азиз меҳмонлар!
Қариндошлар йиғсинлар эсин,
Энди инсон севги, орзусин
Уйин, мазах бўлгани басдир,
Қиз ҳам одам, ул мол эмасдир!**

Шарвонхола

Рихсибуви

Ё, алҳазар!

Ҳамма

Балли!

Ш а р в о н х о л а

Ҳой ўғил!

Ҳ а м м а

Собир ҳақ гапирди!

Р и х с и б у в и

Ш а р в о н х о л а

Тавба қил!

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

Бу не бало, ё дарвардигор!..

С о б и р

(Зайнаб ва Омонга)

Хоҳишингиз бўлмасин увол,
Севгингиз-ла бўлинг бахтиёр!

Ҳамма шод, З а й н а б ва О м о н хомуш, саломга эгилади.

З а й н а б

О м о н

Унутмаймиз илтифотингиз!

С о б и р

Бахт-саодат тилайман қалбдан.

Э р г а ш

Яшанг, Собиржон!

Ҳ а м м а

Танти йигит!

Р а и с

Валломатим!

(Қучоқлайди)

Ҳ а м м а

Собир — мард йигит!

А ё л л а р

Москвада ўқиган билимдон!

Ш а р в о н х о л а

Ҳой, бетавфиқ, девона ўғлон!

Р и х с и б у в и

Ҳув, ақлдан озган девона. *(Чиқади.)*

Ш а р в о н х о л а

Сендай ўғлим йўқ, йўқ минг бора. (Чиқиб кетади.)

С о б и р

Ҳой она... (Чопиб она ортидан чиқади.)

Р а и с

Муродингга етинг, азиз Зайнаб ва Омон!

Ҳ у р и

Муродингга етинг, азиз Зайнаб ва Омон!

Р а и с

Тўйни этиринг давом!

Ҳ а м м а

Тўйни этиринг давом!

Ҳамма раққосаларни рақсга таклиф қилиб хор бошлайди.

Ҳ а м м а

Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!

Ёнди қиз ёноқлари бахт билан
Ут Омон нигоҳлари бахт билан!

Р а и с

Ҳ у р и

Битди бутун оҳлари бахт билан.

Ҳ а м м а

Битди бутун оҳлари бахт билан.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!

Й и г и т л а р

Ишқ тўла қалбларда тўй,
Гул баргидай лабларда тўй.

Ҳ а м м а

Қўлимизда яшнаган,
Пахта очилган қирда тўй.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!
Колхозимиз эркаси,
Зайнаб, Омон аҳдида тўй.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!
Икки ёш севги билан бахтиёр,
Дилда йўқ қайғулардан бир губор.

Р а и с

Партия, давлатимиз сизга ёр.

Ҳ а м м а

Партия, давлатимиз сизга ёр.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!

З а й н а б

О м о н

Бу қуёшми ё муҳаббат,
Шуъла сочган йўлларимга...

Ҳ а м м а

Бахтиёр шодон яшанг,
Келин-куёв — Зайнаб, Омон!!!

П а р д а

ТАРЖИМАЛАР

9 сулфиз. II том

РУС АЕЛЛАРИ

КНЯГИНЯ ТРУБЕЦКАЯ*

Поэма

(1826 йил)

БИРИНЧИ ВУЛИМ

Енгил, гўзал, шинам ва пухта
Ясалганди чанаси жуда.

Ота-граф синаб неча йўл,
Қилди шахсан бир ўзи қабул.

Олти нафар қўштирди тулпор
Ва ичига ёқтирди фанор.

Естиқларин ўзи тузатди,
Айиқ терисини тўшатди.

Дуо ўқиб қайта ва қайта,
Унг бурчакка хоч осди ота.

Лекин ҳўнграб йиғлаб юборди,
Шу кун оқшом қизи жўнарди...

I

«Қону қардош бир бутун қалбни
Бўлмоқдамиз икки тенг пора.

* Княгиня Екатерина Ивановна Трубецкая сургун қилинган эри Сергей Петрович Трубецкой (1790—1860) орқасидан 1826 йилда Сибирга бориб, ўша ерда 1853 йилда вафот этган.

Не қиламиз, ота, бу дардни,
Қайғунг жонга бўларми ора?
Бизнинг танҳо кўмакдошимиз
Энди узоқ... Хуш қол, отажон,
Қизингга сен фотиҳа бер тез,
Сафаримга жўнайин шодон!

II

Дийдор кўрмоқ борми тақдирда,
Худо билар! Умид йўқ, ҳайҳот.
Хуш қол, лекин тутгин хотирда,
Меҳринг дилда яшар умрбод.
Узоқ элда унутмам асло,
Ота, сўнгги ўгитинг мутлақ.
Йиғламайман, менга ҳам аммо,
Осон эмас сендан айрилмоқ!

III

Худо шоҳид!.. Найлайин бу чоқ,
Яна юксак, яна ҳам мушкул
Бурч чорлайди... Отам, алвидо!
Кўз ёшларинг беҳуда буткул!
Йўлим олис, йўлим серзаҳмат,
Даҳшатлидир тақдирим менинг,
Лекин кўксим мисоли пўлат...
Фахрлангил — мен сенинг қизинг!

IV

Сен ҳам хуш қол, севимли ўлка,
Алвидо, эй бебахт Ватаним!
Подшоларга шум уя бўлган,
Хуш қол энди, машъум шаҳарим!
Венеция, Лондон ва Париж,

Римни кўрган сайёҳ назарин
Кўркинг-ла ром қилмасанг ҳам ҳеч,
Мен севардим сени, шаҳарим!

V

Кучоғингда кечди бахтиёр
Ҳаётимнинг ёшлик чоғлари.
Базмларинг севдим беғубор,
Сайргоҳим эди тоғларинг.
Жондан севдим оқшом онлари
Мовий Неванг хушовозини.
Зилол қирғоқ, кўркама майдони
Ва қаҳрамон Чавандозини...

VI

Ҳеч эсимдан чиқмас... Авлодлар
Сўзлашарлар биздан ҳикоя...
Сен-чи, сенга бўлсин лаънатлар,
Мен кадрилга тушган шум хона,
Оҳ ўша қўл, ҳароратли қўл*,
Ҳамон қўлим ёқар оташда...
Тантана қил...

.
.

Осойишта, енгил ва пухта
Чана давом этади йўлда.

Қора либос, ўликдай бетус
Княгиня ўлтирар ёлғиз.

* Трубецкая Қишки саройда берилган базмда Николай I билан танцага тушганини хотирлайди.

Отасининг котиби шошиб
(Савлат учун крестлар осиб),

Хизматкор-ла олдинга чопар,
Қамчи ўйнаб, «Чу!» деб жар солар.

Қолиб кетган пойтахт ортда,
Аммо ҳали йўл олис олдда.

Қаттиқ совуқ... Княгиня ҳам
Станция келган он, шу дам.

Тушиб фармон беради ҳар гал:
«Алмаштиринг отларни жадал!»

Навкарларни сийлайди чунон,
Сахийлик-ла сочади червон.

Йигирма кун йўл юриб оғир
Етолдилар Тюменга охир.

Яна ўн кун мушкул йўл босиб,
Енисей яқин қолганда, нолиб,

Котиб деди Княгиняга:
«Шоҳ ҳам бундай юрмаган сира!»

* * *

Олға! Ғусса билан тўлди дил,
Борган сари йўл сермашаққат.
Орзу, ором билан кечган йил,
Ёшлик тушга кирарди фақат.
Бойлик, ҳашам! Баланд ва кўркем
Уйи боққан Невага томон,
Зиналарга тўшалган гилам,
Эшигида икки шер посбон.
Катта хона безатилган хўп,

Чироқларнинг нурига чўмган.
Музикаю шодликка тўлиб,
Болаларнинг базми қизиган!
Мана, бир жуфт олтин сочига
Қизил лента қўшиб ўрдилар.
Гўзал гултож тақиб бошига,
Ноёб либос кийинтирдилар.
Ота кирар — нуроний, оқ соч,
Ҳузурига чақирар қизин.
«Катя, бунча сарафанинг соз,
Мафтун қилар ҳамманинг эсин!»
Қиз қувончи ошар минг карра.
Кўз олдида айланади шан:
Қўнғироқ соч, бахтиёр чеҳра
Болалардан яралган гулшан.
Ясанишган болалар гулдай,
Улардан ҳам ўтган кексалар.
Лента, жиға ёнади ўтдай,
Ғарчиллайди баланд пошналар.
Озор билмай беташвиш, беғам
Сакраб ўйнар болалар шодон.
Худди қушдай шўх болалик ҳам
Учиб ўтар... Сўнг... Ўзга замон,
Ўзга базм, ўзга севинчлар...
Тушга кирар: ҳузурида тик
Нималардир сирли шивирлаб
Ишқ уқтирар чиройли йигит...
Баам ортидан баам берилар,
Базмларнинг бекаси ўзи.
Бунда мансабдорлар, элчилар,
Жамиятнинг барча юлдузи...

«Жоним, недан чеҳрангда андуҳ,
Юрагингда қандай алам бор?»
«Кибор олаמידан ҳорди руҳ,
Юр, гўзалим, кетайлик дарҳол!»

Мана, дили сайлаган билан
Жўнаб кетди узоқларга у.
Кўз олдида ажойиб гулшан,
Қадим Румо бўлар рўбарў...
Она юртдан узиб хаёллар
Чиқмасайдиқ узоқ сафарга,
Гар бўлмаса шундай айёмлар
Солар эдим нени хотирга?
Зериктирувчи шимолни ўтиб,
Учмоқдамиз жанубга томон.
Ҳеч ким бизни олмайди кутиб.
Эркимизга бўлмас ҳукмрон.
Дил хушлаган дўст-ла шу соат
Боримизни кўрамиз баҳам.
Бу кун маъбад қилсак зиёрат,
Эртасига бирон муҳташам,—
Сарой ёки музей, вайрона
Зиёратгоҳ бўлар... Қандай бахт!
Ўйларингни танҳо, ягона
Севганинга сўйлайсан хушвақт!
Гўзалликлар этади мафтун,
Йўлга солар жиддий ўй, фикр;
Тушкунликка ғарқ бўлиб бутун,
Ватиканни кезасан дилгир,
Сени қучар ўлик бир дунё
Ва тириклар бўлади унут.
Лекин уни тарк этиб, зиё
Тўла олам кўрганинг минут,
Ҳайрат сени ўрар бегумон,
Кўз олдингда жонли бир ҳаёт:
Уста куйлар, отилар фонтан,
Майса узра ўтлар эшак, от.

Савдо-сотиқ қизиб бозори,
Минг оҳангда солинади жар:
Келиб қолинг, садафнинг сози,

Бор яхдак сув, чиганоқ, гавҳар!
Тўйса жаннат кўриниб дунё,
Рақсга тушар оч-яланғочи,
Кампир ўрар қўйиб зўр бино,
Румо қизин қоп-қора сочин.
Борган сари ортар ҳарорат
Ва қора халқ шовқин солади.
Сен излайсан кўланка, роҳат,
Маъбад паноҳига олади.
Тирикчилик ташвиши узоқ,
Бунда яшар ҳаловат, ором.
Яна юрак жиддий ва қайноқ
Хаёлларга бўлар шу он ром.
Шифтларидан авлиё, малак,
Фаришталар сурати боқар.
Мармар девор... Оёқ ости нақ
Ҳақиқ асл тошлардан ёнар...
Қандай гўзал денгиз шовқини,
Соатларча ўтирасан лол.
Руҳинг енгил, ўйлар тўлқини
Мавж уради онгда бемалол...
Кўрингунча уфқда офтоб
Сўқмоқ йўлдан чиқасан тоққа —
Нақадар соз, зумрад тонг! Шу тоб
Тоза ҳаво олар қучоққа.
Жануб кунин иссиғи ортар,
Майсаларда ёнмайди шабнам.
Шамсиядай дарахтлар тортар
Соясига, юр, олайлик дам!..

Жануб берган гўзал хотирот
Юрагига солган чуқур из.
Сайру суҳбат, ишқ тўла ҳаёт
Унут бўлмас умрда ҳаргиз.
Княгиня топалармикан
Ўтмишнинг у орзу-хаёлин,

Сўнгра тутиб қололармикан
У кунлар-чун тўккан кўз ёшин!..
Ғойиб бўлди у дилхуш рўё..
Тангри ўзи унутган дунё
Манзараси кўзи олдидан
Саф-саф бўлиб ўтарди гўё.
Мана хўжа, золим, бешафқат,
Ана меҳнат букчайтган деҳқон.
Бирисига ҳокимлик одат,
Иккинчиси — муте, қул инсон.
Дала, чаманларни яшнатган
Оч бурлақлар кирар тушига.
Волга бўйин оҳ-зори тутган
Оч бурлақлар кирар тушига.
Даҳшатларга юраги тўлиб
На таомни билди, на уйқу.
Ҳамроҳини саволга кўмиб
Ошиқарди билмакликка у:
«Сўйла, наҳот бор ўлка шу хил,
Тўқликдан йўқ заррача нишон?»
«Очлар, қуллар юртидир бу эл!» —
Жавоб қилди ҳамроҳи шу он..
Уйғонди — туш ўнг келди, ҳайҳот!
Тангрим! Нима жаранглар унда!
— Кучер, тўхта, отларни тўхтат,
Кишанларнинг вори бор бунда!
Оҳ, маҳбуслар тўдаси ўтар!..
Юрагини сиқиб дард, азоб,
Княгиня пуллар узатар.
«Раҳмат, оқ йўл!» — бўлади жаноб.
Сўнгра узоқ-узоқ вақтгача
Хотирида қолар юзлари.
Ўйларини қуволмас асло,
Зарра юмилмайди кўзлари.
«Балки эрим ўтгандир бундан?..
Бу даргоҳда йўқдир ўзга йўл..»

Изларини бўронлар кўмган,
Тезроқ ҳайда, ямшчик, илдам бўл!»

* * *

Қақшатади совуқ... Чўл, яланг
Кетган саринг шарқ томон узоқ.
Уч юз чақирим йўл босиб аранг
Учратасан шаҳар ё қишлоқ.
Қоп-қорайиб турган уйларга
Қувонч тўла ташлайсан назар.
Лекин эли кетган қайларга,
Итлари ҳам кезмас дарбадар?
Қиш барчани уйларга қувган,
Чойхўрликдир яғона эртак.
Солдат, йўлчи кечар, узоқдан
Занг уради курант ҳам бирдай.
Дарчаларнинг ойнасида муз.
Жомеда бир милтирар чироқ,
Қамоқхона хўмраяр ёлғиз.
Ямшчик силтаб қамчисин тезроқ —
Ҳайдар... Учиб шаҳардан нишон,
Энг сўнгги уй бўлади ғойиб.
Унгда дарё, тоғ, тунги осмон,
Сўлда ўрмон ётар қорайиб...

Ўйдан ақл гангиган, хаста,
Уйқу бермас хаёллар бироқ.
Дилда ҳасрат, ўй ҳар нафасда
Алмашинар чақмоқдан тезроқ:
Княгиня гоҳ ёру дўсти,
Гоҳ турмани кўрар дафъатан.
Худо билар, недир боиси
Ўйлаб кетди шу ҳолни бирдан...
Ўйлади у: юлдузли осмон
Қум сепилган саҳифа фақат.

Ой-чи — қизил сўрғич босилган
Юм-юмалоқ муҳрдир албат...

Тоғлар ортда қолди. Уфққа
Туташ кенглик, йўқдир поёни.
Ҳаёт оти ёт бу тупроқда,
Учратмайсан ўсган гиёҳни.
«Тундра шу!» — қилади баён
Ямшиқ — саҳро арслони бурят.
Княгиня тўниб нигорон,
Алам ичра ўйлар шу соат:
«Келар хасис ва очкўз инсон
Шу ёқларга олтин ахтариб.
Олтин ётар дарёда пинҳон,
Ботқоқликлар тубига кириб.
Дарёлардан олмоқлик маҳол,
Саратонда ботқоқлик мудҳиш.
Баттароқдир ер остида ҳол,
Яна оғир кондаги қул иш.
Унда ҳоким қабр тинчлиги,
Қилча нур йўқ қоронғи, зулмат.
Лаънат бўлсин о, қуллар эли,
Нечун сени кашф этди Ермак?!»

* * *

Навбати-ла секин чўкди тун,
Кўк юзига яна ой болқди.
Княгиня ухламай бу тун
Оғир хаёл қўйнида оқди.
Кўзи кетди... Боз қучди рўё:
Гўё турар қалъа бошида.
Кўз олдида шаҳри муҳайё,
Ҳаёт қайнар ичи-тошида.
Улкан ва кенг майдони сари
Чопишади сўнгсиз оломон:

Мансабдори, поп, савдогари,
Жарчилари шошар шу томон.
Турли-туман шоҳи ва бахмал
Чакмон, пўстин кийганлар юрар,
Майдондаги полкларга жадал
Янги полклар келиб қўшилар.
Йиғилишган мингдан ҳам зиёд
Солдат: «Ура!» қичқирар бот-бот.

Гоҳ шовқинлар, гоҳи эснар халқ,
Ниманидир кутар бариси.
Не воқеа юз берар — бефарқ,
Аранг англар юздан бириси...
Лекин кулиб мийиғида гоҳ
Француз, пойтахтлик сартарош
Кезар, айёр югуртиб нигоҳ,
Бўронларга эди у йўлдош*...

Полклар етиб келиб, полкларга:
«Таслим бўл!» деб қилади хитоб.
Таслим сўзи ётдир мардларга,
Найза билан ўқ бўлар жавоб.
Киран даҳшат солиб шу маҳал
Бедов отда жасур генерал,
Учиришар отнинг устидан.
Яна бири келиб яқинроқ,
Дейди: «Айбингизни ўтди шоҳ!»
Ўлдиришар уни ҳам тездан.
Бир қўлда хоч, бир қўлида туғ
Митрополит бўлар намоён:
«Тавба қилинг, ёронлар, улуғ
Шоҳимиздан тиланглар эҳсон!»

* «Бўронга йўлдош» — 1789 йилги француз буржуа революциясининг шоҳиди дейилмоқчи.

Чўқинишиб тинглашар сўзин
Ва сўнг иноқ қилишар хитоб:
«Бизни алқаб, жўнаб қол секин,
Не бор сенга, чол, бунда шу тоб!»

Шундан сўнгра тўғриланиб тўп,
Подшю ўзи буюрар: «Оч ўт!..»

.
Княгиня кетиб ҳушидан,
Йиқилади қалъа устидан.

Кўз олдида узун, қоронғи,
Моғор босган ер ости йўлак.
Ҳар эшикда туради соқчи,
Ҳамма эшик қулф тақа-тақ.
Худди тўлқин шовлаши мисол
Овоз келар ташқи томондан.
Ичкарида жаранглаб қурол
Ярқирайди ёнган фонардан.
Эшитади қадамлар сасин,
Гулдурашин тинглайди узоқ
Ва соатлар уради зангин,
Бақирешар соқчилар айғоқ...

Шунда оқсоқ, мўйловдор бир чол
Келар, қўлда бир шода калид.
«Юр мен билан, эй шўрли аёл,—
Дейди секин.— Бўлма ноумид.
У саломат, тирик, безарар,
Олиб бораё, юр, ҳузурига...»
Ишонч, имон бир дунё қадар
Княгиня тушди йўлига.

Йўл юришар узоқ... Ва сўнгра
Ғарчиллайди эшик. Шу замон —
Пайдо бўлар у... Тирик мурда,
Кўз олдида азиз, жонажон!

Кўкрагига босиб юзини,
Княгиня сўрарди такрор:
«Ололаман сенинг ўчингни,
Нима қилай, айт! Қудратим бор!
Томиримда кезар жасорат,
Пок кўксимда мшқим яшайди!..
Елворайми?..» — «Борма, муҳаббат
Жаллод дилин юмшатомайди!»
«Оҳ жонгинам! Сен нелар дединг,
Эшитмадим сўварингни, оҳ!
Гоҳ бу машъум соат урар занг,
Шум соқчилар қичқиришар, гоҳ!..
Ўртамизда буларга не бор!..
«Саволларинг, азизим, маъсум»...

«Муддат битди. Айрилмоқ даркор!»
Деди ўртадаги шу машъум...

* * *

Княгиня қаттиқ чўчиди,
Атрофига қаради хомуш.
Музлатарди даҳшат дилини,
Кўрганлари бари эмас туш!..

Ой сузади осмон аршида,
На кўрки бор, на сочар шуъла.
Қора ўрмон ётар чапида,
Тўлғанади Енисей ўнгда.
Зулмат! Олдда кўринмас бир жон,
Ямшчик мудраб эгарда ухлар.
Оч бўрилар ўрмон ортидан,
Юракларни тимдалаб увлар.
Дайди шамол гувлар дарёда,
Сув кўксини уриб кетади.
Кимдир биров узоқ-узоқда,

Ет бир тилда қўшиқ айтади.
Мардлик шавқ-ла янграйди равон.
Жарангловчи бегона шу тил,
Бўронзада чағалоқсимон
Юракларни қилади чил-чил.
Княгиня жунжиди... У кеч
Қаттиқ совуқ қақшатарди жон,
Ҳорғин, чарчоқ танасида ҳеч
Курашмакка қолмади дармон.
Етолмасман, дейди манзилга —
Тушунчаси даҳшатга маҳкум.
Қистамайди отларни нега —
Ямшчик қўшиқ айтмай қолди жим?
Олдда борган тройка ғойиб...
«Тирикмисан, ямшчик, сезгир бўл!
Жимсан, ғафлат келдими ғолиб?!»
«Қўрқманг, эски ошнадир бу йўл...»
Учадилар... Музли ойнадан
Кўринмайди теварак-атроф.
Оғир тушни қувар миядан,
Қилолмайди, аммо бартараф.
Хаста аёл иродасини
Бир нафасда туш этар мафтун,
Кўчиради сеҳргар каби,
Уни ўзга оламга бутун.
Ўзга олам — унга ошно,
Аввалгидай бахш этар ҳузур,
Эрка тўлқин, майин, хушҳаво.
Ёрқин қуёш сочиб илиқ нур,
Қаршилайди мунис дўстсимон...
Қайга боқса шу бўлар такрор:
«Бу ер — жануб! Бу — жануб томон!»
Нигоҳлари тўнар бахтиёр...

Булутсиздир зангор осмони,
Водийлари чечак қўйнида.

Сахий қуёш сочар зиёни...
Бутун тоғ, тош, сув ўйинида
Бир қудратли кўрк, чиройдан из,
Шодиёна бутун тупроқда.
Унга қуёш, чечак ва денгиз
Куйлар яккаш, «Сен жануб ёқда!»
Тизма тоғлар ва мовий денгиз
Ора чўккан водий устидан
Княгиня учар қушдан тез,
Дил танлаган эркаси билан.
Пояндоздир чиройли боғлар,
Дарахтларнинг томар шарбати,
Шохларида мевалар порлар:
Қизил, пушти, заъфар, новвоти.
Яшил барглар ора кўринар
Кўм-кўк осмон, сувнинг зилоли.
Денгиз бўйлаб сузар кемалар,
Елканлар-ла ўйнар шамоли.
Узоқларда кўринган тоғлар
Ғойиб бўлар осмон кўксига.
Қандай ажиб тоғда бўёқлар!
Ҳозир эди ёқут тусида,
Энди қорли чўққилар бутун
Олмос каби сочади учқун...
Мана, борар юк ортан хачир,
Тақинчоғи гулу қўнғироқ.
Орқасидан борар ёш хотин
Қўлда сават, бошида гултож.
Хотин дейди уларга: оқ йўл!
Тоза, маъсум, чиройли кулиб,
Қучоғига ташлар даста гул,
«Бу ер — жануб! О, бу ер — жануб!»
Бу — қора тўр юнон қизлари
Ва сарғаймас гуллар ўлкаси...
Ана! Нафис куй овозлари...
Жим! Эммакда тун музыкаси!..

«Бу әл жануб! О, бу ер жануб!
(Унга куйлар шу бахтиёр туш.)
Яна ҳамроҳ ўзинг севган дўст,
Яна озод, мисоли ҳур қуш!...»

ИККИНЧИ БҮЛИМ

Осойишта, енгил, мустаҳкам,
Чана тинмай тун-кун мунтазам —

Икки ойга яқин босди йўл,
Лекин ҳамон олдинда йўл мўл.

Иркутскка қолганда яқин,
Хаста, ҳорғин кўрди ҳамроҳин.

Базўр кутди икки кун. Сўнг тез
Княгиня жўнади ёлғиз...

Иркутскда Княгиняга
Пешвоз чиқди шаҳар ҳокими.
Суякдай қоқ, таёқдай тикка,
Соч-соқоли оппоқ қор каби.
Хиёл очиқ пўстин кўксидан
Кўринарди мундир, крестлар.
Бошидаги қалпоқ устида
Хўроз пати майин қилпирар.
Не учундир сўкиб ямшчигин
Княгиня томон у шошди
Ва чананинг кичик эшигин
Унинг ўзи изват-ла очди.

Княгиня

(Бекат хонасига кира туриб)

Нерчинскка! Отлар қўшилсин!

Г у б е р н а т о р

Атай сизга чиқдим мен пешвоз.

К н я г и н я

Фармон беринг, талабим бўлсин!

Г у б е р н а т о р

Утинаман, сабр этинг бир оз,
Йўлларимиз хийла мушкулроқ.
Дам олмаклик сизга фарз, зарур.

К н я г и н я

Манзилимга қолмади узоқ.
Етоламан. Беҳад ташаккур!

Г у б е р н а т о р

Ҳар на деманг, саккиз юз чақирим,
Княгиня, йўл оғир даҳшат.
Бундан бу ёқ одимма-одим
Ортар йўлда хавф-хатар, заҳмат.
Икки оғиз сўз айтмакни дил
Ҳамда бурчим қилар тақозо.
Мен графнинг роса етти йил
Хизматларин келтирдим бажо.
Бу — саодат! Отангиз мумтоз
Ақл ва зўр қалбнинг эгаси.
Миннатдорлик ва комил ихлос
Билан энди умрим ҳаммаси
Қизларининг амрига тайёр.
Бу содиқ қул кутади фармон!

К н я г и н я

Даркор эмас, ҳеч нарса зинҳор.

(Даҳлиз эшигини очиб)

Тайёрмасми чанамиз ҳамон?!

Г у б е р н а т о р

Бўлмагунча меңдан бир буйруқ,
Бермайдилар отларни сизга.

К н я г и н я

Фармон беринг! Сўрайман, вақт зиқ.

Г у б е р н а т о р

Бир чигал бор... Шу кунлар бизга
Юборилмиш сўнгги почтадан
Қоғоз...

К н я г и н я

Қандай, унда бор не сир,
Қайтмоқ даркор эмасми, йўлдан?!

Г у б е р н а т о р

Балли, мақбул, энг тўғри тадбир.

К н я г и н я

Ким юбормиш, не ҳақда? Отам
Кузатди-ку ўзи сафарга?!
Ҳазилими ёки чинакам?
Ким отамни қилар калака?

Г у б е р н а т о р

Тасдиқлашга қилмайман журъат.
Лекин манзил олис ва оғир.

К н я г и н я

Нега даркор сафсата, бу гап,
Бўлмадими от йўлга ҳозир?!

Г у б е р н а т о р

Йўқ, мен ҳали фармон бермадим.
Княгиня, бунда мен султон.
Хўш... Утиринг! Мен ҳали дедим,
Отангизга эдим қадрдон.
Гарчанд граф... Сизнинг сафарга
Марҳамат-ла берди ижозат.
Жўнашингиз бўлди зўр зарба...
Уйга қайтмоқ сиз бўлур ғоят.

К н я г и н я

Йўқ, йўқ, бир йўл қилдимми қарор,
Бажармайин тинмайман зинҳор.
Отамни мен, мени нақадар
Отам севар, барини изҳор
Этмоқлигим сизга не даркор.
Яна юксак, яна муқаддас
Бурч чорлайди, қилмасдан абгор
Отлар беринг менга шу нафас...

Г у б е р н а т о р

Барисига етади ақлим,
Сизга қиммат ҳар бир дақиқа.

Аммо сизга аёнмас балким,
Олдда кутар қандай саҳифа?
Беҳосилдир бизнинг бу қитъа,
Сиз борар ер ундан ҳам қашшоқ,
Баҳорининг ҳаёти қисқа,
Қаҳратони узундан-узоқ.
Балли, йилнинг саккиз ойи қиш,
Наҳот сизга маълуммас ахир?
Тамғасиз бир инсонни топиш
Унда маҳол. У ҳам тошбағир.
Атроф тўлиб дайдиб кезади,
У ерларда ғочқинлар фақат.
Маъдан конлар жаҳаннам таги,
Маҳбусларнинг ҳаёти даҳшат.
Эрингиз-ла рўбарў туриш
Бир нафас ҳам бўлмайди насиб:
Казармада қарийди турмуш
Квас ичиб, турма нонин еб:
Беш минг сургун тўйиб жонидан
Кун ўтказар яниб тақдирин,
Жанжал бошлаб ётган жойидан
Ўлдиришар тунда бир-бирин.
Суд қилишар шаддод, бешафқат,
Жаҳонда йўқ ундан мудҳишроқ.
Княгиня, барига шоҳид
Бўлиб яшаш муносиб наҳот?
Тополмайсиз унда лутфикор.
Ҳеч ким сизга қилмас раҳм, шафқат.
Эрингиз-чи, банди гуноҳкор,
Нечун у деб чекасиз заҳмат!

К н я г и н я

Қўрқинчлидир, биламан аммо
Кўрар кун менинг эримнинг.
Униқидан бўлмасин аъло,
Майли, қолган ҳаётим менинг!

Г у б е р н а т о р

Сиз у ерда кўрмайсиз ҳаёт,
Иқлим сизни қилар жувонмарг,
Уқтирмоғим фарз эрур ғоят,
Зинҳор-зинҳор бу йўлдан борманг.
Тавба! Наҳот ўша мамлакат
Лойиқ бўлса қадамингизга.
Оғзингиздан чиққан буғ шу пайт
Айланади қор билан музга!
Зулмат, совуқ йил бўйи ҳоким,
У ерда ёз кўрмайди умр.
Ботқоқликдан бурқиб бетиним,
Кўтарилар заҳарли ҳовур.
Юз кечаю кундуз қоронғи
Чулғаганда еру осмонни,
Шум ўлкадан ҳаттоки кўрқув
Ичра қочар ўрмон ҳайвони...

К н я г и н я

Яшайди-ку инсон у юртда,
Ўрганарман мен ҳам бемалол.

Г у б е р н а т о р

Бу яшашми? Ёшлигингизни...
Азиз қизим, бир ёдга олинг!
Бунда она қиз туққан замон
Чўмилтирар қорнинг сувига
Ва гўдакни увиллаб бўрон
Аллалайди туни бўйига.
Ўрмон тўлиб ҳайвон бўкириб,
Уйғотади уйқудан уни.
Эшик қоқар шамол қутуриб,
Алвастидай қоронғи туни.

Кезиб тўқай, чўлу саҳрони
Насибасин шундан қидирар,
Бу ўлканинг ерли инсони
Табиат-ла жангда чиниқар.
Сиз-чи?..

К н я г и н я

Майли, ўлим ёзиқ қисматда,
Ҳеч нарсага йўқдир илинжим.
Жўнамоғим фарз шу фурсатда,
Ҳузурида жон бераман жим.

Г у б е р н а т о р

Лекин сиз жон беришдан аввал
Зўр азобга келасиз дучор.
Мангу етган бошига завол,
Энди унга сиз берманг озор.
Ўтинаман, борманг у ёққа.
Осонроқдир танҳо бермак дош,
Оғир меҳнат етиб суякка
Ҳоргин қайтиб ўша қайғудош
Турмасига келиб чўзилур.
Қаттиқ нон еб уйқуга кетар.
Борди-ю туш бахш этса ҳузур
Маҳбус ўзин султон ҳис этар.
У орзулар қанотларида
Учар дўсту қардош, сиз томон,
Уйғонади меҳнат тонгида
Руҳи тетик, дили беисён.
Борсангиз-чи?.. Унинг-чун бутун
Ширин хаёл бўлар бегона.
Сизнинг тўккан кўз ёшга, ўзин
Гуноҳкор деб билар ягона.

Княгиня

Ҳаҳ! Бу сўзлар барини асраб,
Ўзга учун қилинг эҳтиёт.
Бу сиз берган азоблар қатра
Кўзларимдан оқизолмас ёш.
Этмак учун бурчимни адо
Мен юракда қилиб аҳд-паймон,
Эл, юрт, азиз отамдан жудо
Шошарканман севганим томон.
Наҳот кўз ёш олиб бораман,
Унинг мудҳиш турмасига, ҳеч!
Ғурурини сақлаб қоламан,
Бағишлайман томирига куч.
Нафрат зўрдир жаллодимизга,
Ҳақлигимиз қилганмиз шуур.
Шунинг ўзи зўр таянч бизга!..

Губернатор

Гўзал хаёл, ажойиб ғурур!
Бу хаёллар беш кунлик фақат.
Бир умрга чекмайсиз-ку ғам?
Сўзларимга ишонинг, албат
Ҳаёт тусаб қоласиз сиз ҳам.
Бунда қаттиқ нон, турма, таъна,
Муҳтожлигу мангулик зулм.
Унда ҳурлик, ҳурмат, дабдаба,
Ҳашаматли сарой ва базм.
Ким билади? Тангрига маълум,
Бир кимсага берарсиз кўнгил.
Қонун сизни қилмаган маҳрум...

Княгиня

Бас, ё раббий! Нақадар разил!

Г у б е р н а т о р

Ошкор этсам фикримни аён,
Жамоатга қайтингиз тезда.

К н я г и н я

Кўп ташаккур, ташаккур, эҳсон,
Олижаноб ўгитингизга.
Жаннат эди бир вақтлар у жой
Ухшар эди гўзал рўёга.
Ғамхўр қўли билан Николай
Айлантирди тақир саҳрога.
Тириклайин чирир инсон жим,
Ер юзида юрган мурда ул.
Эркаклари бир тўда хоин,
Аёллари муте, аянч қул.
Не топардим у ердан? Риё,
Таҳқирланган номус ва ифлос
Мурдорликнинг безбет, беҳаё
Тантанасин ва разил қасос?
Йўқ! Кесилиб кетган ўрмонга
Мени тортмас ҳеч нарса унда.
Бир чоғ бошин чўзган осмонга
Дублар қулаб, қолгандир кунда.
Қайтиб бормоқ? Фитнаю бўҳтон
Машғум ишлар ичра эгмак бош?
Бир бор кўзи очилган инсон
Унда топмас паноҳ ва йўлдош.
Йўқ! Кўргим йўқ уларни асло,
Карахт, бефаҳм сотқиндир бари.
Эзгулик, ишқ, ҳурлик жаллодин
Таъқибидан бўламан нари.
Гуноҳидан ўтиб рақибим,
Севгучимни қилай фаромуш?

Г у б е р н а т о р

Уйлаб кўринг! Ахир, жон қизим!
Ташламоқни у билди-ку хуш.
Нечун уни севмак, оҳ-фиғон?

К н я г и н я

Бас, генерал, жим бўлинг бир зум!

Г у б е р н а т о р

Томирингизда жасоратли қон
Кезмасайди бўлардим мен жим.
Ҳеч нарсага этмайсиз бовар,
Олга қараб қоқасиз қанот.
Балки сизни ор сақлаб қолар,
Гурурингиз бағишлар ҳаёт?..
Сиз-ку унга ақл, донг, бойлик,
Бокира қалб қилдингиз тортиқ,
Хотинимнинг не кечар ҳоли,
Демади, у ақалли! Ортиқ
Бўш ҳулёлар ортидан кетди,
Шу қисматга бўлиб мубтало.
Сиз-чи, унинг изидан энди,
Чопмоқдасиз гўё қул, гадо.

К н я г и н я

Йў..! Эмасман ожиз қул асло,
Мен аёлман, хотинман, хотин.
Аччиқ, оғир қисматим, аммо,
Унга содиқ бутун ҳаётим.
Оҳ, ўзга бир хотин туфайли
Унутсайди эрим бу замон,
Топар эди қалб кучи, майли,

Унинг қули бўлмасга имкон.
Мен биламан, танҳо рақибим
Ватанига бўлган муҳаббат.
Керак бўлса, севгувчи қалбим,
Такрор-такрор афв этар албат!

* * *

Княгиня тугатар... Ҳорғин
Жимир бирдан ўжар генерал.
— Беринг фармон,— дер аёл тагин,—
Чанага от қўшинлар дарҳол!
Бу талабнинг адоси оғир.
Ерга қараб қолар чол узоқ.
Хайрлашиб генерал охир,
Чиқиб жўнаб қолади шу чоқ.

* * *

Давом этди эрта ҳам шу ҳол,
Эшитгани бўлди насиҳат.
У мўътабар кекса генерал
Умидларин барин этди рад.
На ёлвормоқ, на-да эътиқод
Зарра келолмади кўмакка.
Ҳорғин, лекин мағрур, сервиқор
Юрди уйда у ёқ-бу ёққа.
Ва сўнг деди: «Афсус, мен кутиб,
Сизни халос этмакди бурчим.
Унутмангки, бу йўлни тутиб,
Борингиздан бўласиз маҳрум!»

«Йўқотгудек менинг нима бор?!»
«Эр изидан қилмоқ-чун парвоз
Имзо чекиб давлат, эътибор,
Ҳақ-ҳуқуқдан кечажаксиз воз!»

Бу сўзларнинг тошдай ботишин,
Кутган эди генерал жаноб.
Мудҳиш оташ каби ёқишин
Кутган эди. Шу бўлди жавоб:
«Бошингизда сочингиз оппоқ,
Қилиғингиз боладан баттар.
Бизга вафо қилмайди ҳеч чоқ
Сиз атаган улуғ ҳуқуқлар.
Йўқ! Зарра йўқ, мен учун қадри,
Олинг, кечдим баридан шу он.
Чекай имзо, у ҳужжат қани,
От қўшишга сиз беринг фармон!»

Г у б е р н а т о р

Имзо чекмак бундай ҳужжатга?
Сизга нима бўлди? Ё раҳмон!
Бу демакки, бутун давлатга:
Отангиздан ўтмиш мол, унвон,
Бир кун умри бўлганда адо
Қолдиргуси мерос, ҳақ, маҳр —
Барисига демак алвидо?!
Қашшоқ бўлиб кўрасиз умр!
Зодагон деб атамас ҳеч ким,
Бутун мулкдан бўласиз жудо.
Йўқ, чуқурроқ ўйланг, мен кетдим,
Яна қайтиб келаман аммо.

* * *

Лекин қайтиб келмади шу кун.
Тун ер узра ёйганда чодир,
Княгиня бемадор, сўлгин,
Чол томонга жўнади охир.
Генерални дедилар бетоб,
Ҳузурига киролмади у.

Тузалгунча ҳасрату азоб
Ичра кечди беш кун серқайғу.
Кириб келди у олтинчи кун,
Этди кескин фикрини изҳор:
«Княгиня, менда сиз учун,
От беришга йўқдир ихтиёр.
Буюраман, эстапга қўшиб
Йўллайдилар сизни у элга.»

Княгиня

Ё раб, ахир ой-йиллар ўтиб
Мен етаман қачон манзилга?

Губернатор

Ҳолингизни йўл қилмаса танг,
Нерчинскка етасиз кўклам.
Соатига тўрт чақирим аранг
Боса олар кишанбанд одам.
Бир дам тўхтаб олар қиёмда,
Кун ботганда — қўяр тошга бош.
Довул кўчса чўл-биёбонда,
Бурканади қорга мисли тош.
Судралишга бўлмас ниҳоя,
Бири оғрир, йиқилар бири.

Княгиня

Англолмадим, сиз демиш боя
Эстап деган сўзнинг таъбирин?

Губернатор

Бу — ашаддий ўғри, бошкесар,
Кишанланган маҳбуе галаси.

Яроғ тутиб кузатиб кетар,
Казакларнинг бераҳм бандаси.
Қочмас кўзни қилиб шамғалат,
Бир арқонга боғланган бари.
Бошда яроғ ярақлар бот-бот,
Сургалади занжир сингари.
Этап — турган-битгани оғу,
Йўлда ҳалом бўлар неча жон.
Этап тузиб жўнатасан-у,
Конга ярми етмайди омон.
Улим топар бир пашшамисол,
Бу даҳшатнинг қишда йўқ тенги.
Наҳот сизга муносиб шу ҳол,
Княгиня, қайтинг сиз энди!

К н я г и н я

Оҳ, бас! Сиздан кутгандим бунини,
Сиз... Сиз ёвуз! Бу қандай риё!
Ўтиб кетди бир ҳафта куним,
Одамларда шафқат йўқ асло!
Айтмадингиз нечун бир йўла,
Кетган бўлар эдим у нафас.
Фармон беринг, йиғсинлар тўда,
Менга фарқсиз, тез жўнасам бас!

Г у б е р н а т о р

Йўқ! Чанада борасиз албат,—
Қичқирди-ю, генерал шу вақт
Қўли билан ёпди кўзларин.
«Сизга шунча бердим мен азоб,
(Панжа ўта оппоқ мўйлабин
Ювар эди кўз ёши шу тоб.)
Афв этасиз, қийнадим, лекин,

Азоб чекдим ўзим ҳам ёмон.
Йўлингизга ғов қўймоқ учун
Олган эдим мустаҳкам фармон.
Қанча ғовни қўйдим кетма-кет,
Мен кўрмаган қолмади чора.
Ёлғиз улуғ тангридир шоҳид,
Ҳақ олдида виждоним тоза.
Сургундаги ҳоким очликдан,
Эркин нафас бегона ҳаёт
Ва этапнинг даҳшатга тўлган
Қул меҳнатин тасвишлаб аён,
Қўрқитмоқчи бўлдим мен сизни,
Билмадингиз қўрқувни асло!
Кечмасинлар гуноҳимизни,
Майли, бошим танамдан жудо
Бўлсин. Ортиқ бермайман азоб...
Истамайман қилмакни ситам.
Етказаман уч кунда шитоб.
(Чол эшикни очиб қичқирди)
Ҳой... Қўшинлар отларни илдам!

1871

ХОТИМА

Қим унутар машъум йиллар тарихин!
Ёт элларга бадарға эрлар изидан —
Кетган шонли хотинлар ажиб таърифин...
Сен у давр фожиасин кечир кўзингдан!
Эзгу ботирликлари юксак, беғубор,
Қувғинларга паноҳкор фариштасимон
Таянч, қудрат, куч бўлиб ўлмас,
вафодор —
Оғир кунда бўлишди шулар намоён.
Балки ҳали қиссамиз қилармиз давом

Эл-юртдан кўнгил узиб қорли чўлларда
Улганлар хотираси ўчмайди тамом,
Мадҳ этилур бир чоғлар ўлмас куйларда
Нақадар жозиб, гўзал сиймолар! Инсон
Кўрганмикан ҳеч қачон бирон элу юрт
Тарихида бу сифат кўркни бир замон!
О, бу номлар тарихда бўларми унут!
Келажак шоирлари унутмас асло!
Тақдирини биз таъриф этган мард аёл
Баридан ҳам ёрқинроқ порлайди аммо.
У мудҳиш турма йўлин ўтди безавол.
Шафқат билмас одамлар рақобатлари
Йўлларига кетма-кет ғовлар ташлади.
Сололмади дилига ҳеч қўрқув-даҳшат.
Баридан ўтди илк бор шу ёш жасорат.
Ўзгаларга ботирлик учун очди йўл,
Қаҳрамонлик, шарафга даъват этди ул!

КНЯГИНЯ М. Н. ВОЛКОНСКАЯ*

Бувимнинг эсдаликлари

(1826—27-йил)

I БОБ

Бор бўлгур неваралар! Букун ҳам яна
Ўйнаб сайрдан қайтиб уйга эртароқ:
«Буви, зерикдик жуда! Ёгинли тунда
Суратлар осиф уйда ўтирган бир чоқ
Сўзлаб берган эдингиз қизиқ ҳикоя,
Эшитгандик зерикмасдан, жон буви, яна
«Шундай бир қисса айтинг» деб бениҳоя
Қистаб ўтиришарди теварагимда.
Дедим: «Ҳали сиз ёшсиз, эшитасиз хўп,
Менинг ҳикояларим бўлар кўп китоб.
Ҳали ўйинқароқсиз, улғайиб-ўсиб
Ҳаммасига тушуниб оласиз боб-боб!
Не бўлса, ёшингизга муносиб барин,
Ақлингизга таққослаб ҳикоя қилдим.
Боринглар, далаларни, шаҳар боғларин,
Кезинг, ўйнанг... Ёз қуни ўлтирманглар жим!»
Неваралар олдида қолмай деб қарздор
Эсдаликни ёзишга киришдим бу кун,
Айнан шулар учун ҳам таниш, дўсту ёр
Суратларин асрайман ардоғлаб бутун.

* Княгиня Мария Николаевна Волконская (1805—1863)—
1812 йил Ватан урушининг қаҳрамони генерал Н. Н. Раевский-
нинг қизи. 1824 йилда декабрист Сергей Григорьевич Волконский-
га (1788—1863) турмушга чиқади.

Мендан хотира қолур альбом ва чечак —
Синглим — Муравьеванинг* қабри гуллари,
Коллекция қилинган хил-хил капалак,
Чита ** табиатининг манзаралари.
Темир билак узукни қиламан ҳадя.
Дейман муқаддас билиб ардоғланг шуни.
Боболаринг мен учун бир туҳфа дея
Кишанидан ясаган сургунда уни.

Киевга яқин жойда, болажонларим,
Бир сокин қишлоқчада келдим дунёга.
Оиланинг эркаси, севгани эдим,
Наслимиз ҳам бой эди ва аслзода —
Отам яна кўтарди унинг шуҳратин,
Ватанидан азизни билмаган ҳеч вақт,
Бу ҳаловат билмаган жанговар учун
Қиммат эди ботирлик келтирган шавкат.
Мўъжизалар яратиб курашларда у,
Бўлди ўн тўққиз ёшда полкка командир.
Жаҳонга машҳур қилган зафар гултожи,
Жасорат, мардлигидан нишон эди бир.
Форс, швед юришининг жангу жадали
Жанговарлик шонига дебоча бўлди.
Саркарданинг ҳеч ўлмас хотиралари,
Ўн иккинчи йил билан маҳкам қўшилди.
Бу ерда ҳаёт ўтди қаттиқ курашда,
Юришларда биз бўлдик ёнида ҳамдам.

* *Александра Григорьевна Муравьева* эри декабрист Никита Муравьев орқасидан Сибирга бориб, 1832 йилда ўша ерда вафот қилди.

** Читада қамоқхона бўлиб, Сибирга ҳайдалган декабристлар ўша ерда яшар эдилар.

Унинг ҳаётин ўйлаб қўрқув, ташвишда
Ўтмаган кун бормикан ойда бир кун ҳам?
Смоленск шаҳрининг ҳимоячиси,
Олдда бориб ҳар хавфга бўларди қалқон.
Ўқ еб Лейпциг ёнида яна эртаси,
Кўксида ўқ билан жанг қилди ёмон.
Ўлмаслигин нотиқлар этди мадҳия,
Ҳаёт йилномаси ҳам шундай қилди қайд:
Яшар экан Она юрт — буюк Русия
Саркардалар ичида яшар у ҳар вақт.
Хотирадан силинмас шуҳрати, шони!
Русия доҳийларин куйлаган замон
Жарангли мисраларда қайд этиб номин
Ҳурматин Жуковский қилганди баён:
Дашков ёнида шахсан жанг қилган ботир,
Ўғилларин курашга бахш этган ота —
Ватанпарвар отани нақл этди шоир,
Баҳодирлик кўрсатди беҳад жангларда.
Улкан-улкан жангларда катта бобонгиз
Ёлғиз куч-ла келдими рақибдан баланд?
Жасоратга жанговар заковатини
Дейдиларки, саркарда қилолган пайванд.

Уруш ташвиши билан хаёл паришон,
Оила ҳаётидан турарди узоқ.
Жойи келганда қаттиқ. Нақ тангрисимон
Баркамол кўринарди онамга ҳар чоқ.
Ўзи ҳам онамизни севарди жондан,
Қаҳрамон отамизга бизлар ҳам мафтун.
Энди юришлар тугаб, қутулиб жангдан
Оилада хотиржам дам олди бутун.
Шаҳардан четда эди уйимиз у дам,
Болаларни инглиз аёлга бериб,
Дам оларди отамиз. Шу ерда мен ҳам
Бой дворян қизига не бўлса вожиб

Барини ўрганардим, тайёрлардим дарс,
Боғни кезиб ўйнардим, куйлардим шодон.
Овозимни эшитган қиларди ҳавас,
Отам ҳам севар эди тинглашни ҳар он.
Ёзувларин тартибга соларди аста,
Газета, журналларни қўймасди қўлдан.
Базм берар, ўзидай мўйсафид, кекса
Генераллар қадами тинмасди уйдан.
Бундай чоғлар баҳсларнинг бўлмасди сўнги,
Биз ёшлар-чи, танцадан тинмасдик бир дам.
У замонлар, жонларим, уйимиз кўрки,
Базмлар маликаси эдим, рост айтсам:
У хумор кўзларимда ёнган мовий ўт,
У кўркам қора-қўнғир узун сочларим,
У қорача юзимда мисоли барқут
Шўх товланган қизиллик, гўзал қошларим.
Баланд бўйим, келишган нозик қомат, қад,
Мағрурона юришим — у замон бутун
Полкка яқин яшаган офицер, гусар,
Бор гўзал йигитларни қилганди мафтун.
Лекин хушомадларга қилмадим парво,
Яна мен-чун ғам еди отамнинг ўзи:
«Бўй етиб қолдинг, қизим, куёв ҳам аъло,
Лейпциг бўсағасида жанг қилган: уни
Шаҳаншоҳ отамиз ҳам этади иззат,
Мардлигини тақдирлаб қилди генерал.
Сендан катта... ва лекин ўктам, азамат
Волконский! Шоҳ кўрик ўтказган маҳал
Кўрган эдинг сен уни... уйда неча бор
Учрашгансиз ва сайр этгансиз боғда!»
— «Ҳа, эсимда! Баланд бўй, хушқад генерал...»
«Худди ўзи!» — деди-ю кулди мийигда.
— «Шу қадар оз сўзлади, отажон, менга!»
Деёлдиму қизариб кетганим сездим.
«Сен у билан бахтиёр бўласан!» — дея
Шарт ҳал қилди, бир сўзга журъатсиз эдим.

Икки ҳафта ўртада ўтар ва ўтмас
Сергей билан қовушдик ўқилиб никоҳ,
Қайлиғим деб атаган кунлар ҳам кўпмас,
Эр деб атаб тўймасдан қолавердим тоқ.
Бир паноҳда яшаган кунлар бўлди кам,
Бир-бировни кўрмакка юрдик интизор.
Узоқ-узоқ қишлоқлар бўйлаб сочилган
Ҳарбий бригадалар қишларди. Кўп бор —
Тез-тез Сергей бўларди уларга меҳмон.
Бу ўртада мен бўлдим тўсатдан бетоб,
Врачлар жўнатдилар Одесса томон.
Шифо берди ёз бўйи денгиз ва офтоб.
Шу қиш олиб кетмоққа келди Сергей ҳам,
Бирга кечди бир ҳафта шодлик, роҳатда.
Бош кватирда эдик... бизнинг бахт, ором,
Тамом бўлди, биз яна қолдик офатда:
Бир кун қаттиқ уйқуда эшитдим бирдан,
Сергей дер эди менга: (яқинди саҳар)
«Тур, жоним, калитларни топиб бер тездан
Ва каминга олов ёқ!» — Мен ташлаб назар
Чуқур ҳаяжон ичра кўрдим эримни.
Ранги оппоқ оқарган. Каминни ёқдим.
Стул яшиқларидан қоғозларини
Бир-бир олиб ташларди оловга шошқин.
Апил-тапил бирига кўз югуртар гоҳ,
Гоҳи бирин отади ўқимай ўтга.
Мен ҳам кўмаклашардим жисмимда титроқ,
Қоғозларни итариб ўтга сукутда
Сўнгра деди: — Азизим, жўнаймиз ҳозир! —
Сочларимни силади ишқ, ҳаяжонда.
Нари-бери йиғишиб бор-йўқни охир,
Хайр-маъзур қилмасдан жўнадик тонгда.
Уч кечаю уч кундуз тинмай босдик йўл,
Сергей хафа, қайгадир шошарди ғоят.
Етиб келгач отамнинг ҳовлисига ул:
Менга хайр, деди-ю кетди шу соат...

«Кетди!.. Нечун ранглари бу қадар оппоқ,
Не ҳодиса юз берди шу бир кечада.
Нечун рафиқасига бир сўз демаёқ
Кетди... Ё раб, қолди не кулфат ичида!»
Узоқ на уйқу билдим, на-да тасалло,
Шубҳалар чангалида қийналди юрак.
«Кетди у, жўнаб кетди! Яна мен танҳо!..»
Қариндошлар йиғилиб юпатар бирдак.
Ишли одам, кутмаган бир хизмат чиқиб,
Шошилинич кетган, дея юпатар отам:
«Балки императорнинг ўзи чақириб,
Бирон махфий иш билан жўнатган. Сен ҳам —
Йиғламоқни бас қилгин! Сафарларимда,
Ҳарбий ҳаёт жафосин баҳам кўргансан.
Биласанки, у қайтиб келар тез кунда,
Қалб остингга бебаҳо гаров туггансан.
Ўзингни ардоқлашга мажбурсан сўзсиз,
Сабр қилсанг ҳадемай келиб қолади:
Хотин эрин сафарга кузатиб ёлғиз,
Қўлда гўдакча билан кутиб олади!..»

Ҳайҳот! Сен айтганларинг келмади, афсус!
Кўришмади шўрлик хотин билан уйда.
Азиз, тўнғич ўғилчасин отаси — маҳбус
Уйда эмас, ёт жойда олди қўлига.

Нақадар қиммат тушди менга тўнғичим,
Роса икки ой ётдим оғир дард чекиб.
Жоним азоб ичида, ўлган дил, руҳим,
Кўрган кишим энага бўлди кўз очиб.
— Келдими? — деб сўрайман, юракда қўрқув,
«Мактуб борми?» — «Йўқ!» — жавоб бўлди
сўроққа.

«Отам қани?» — «Жўнади Петербургга у».
«Акам қайда?» — «Аканг ҳам келди шу ёққа».

Менинг эрим келмади, мактуб йўқ ҳатто,
Отам билан акам ҳам жўнамиш у ён.
Мен ҳам онамга дедим: «Бас, етар кутмоқ,
Шунча кутдик. Мен ўзим жўнайман шу он!»
Бормасликка ёлвориб ялинди онам,
Қароримдан қайтмоққа йўқ эди қудрат.
У сўнгги тун... Бу тунда мен учун мубҳам
Юз берган қолнинг барин эслаб бир муддат,
Менинг эрим устига ҳалокат, ғусса,
Солганини англадим қора бир кўлка...

Илк баҳор фасли эди. Дарёлар ўта
Тошбақа одим билан тушдим мен йўлга.

Мен етиб боргунимча кетдим мадордан
Ва отамдан сўрадим: «Қаерда эрим?!»
— «Эринг Молдавияда. У жангга кетган».
«Сизга хат ёзмайдими?» Отам маъюс, жим
Уйдан чиқди. Акам ҳам кўринмасди шод.
Хизматкорлар ҳаммаси сокин ва хомуш.
Дарров сездим: бир сирни қилиб эҳтиёт,
Яширишиб дилимни этишмоқчи хуш...

Дейишди: Сен чарчаган ва ҳордиқ даркор,
Қўйишмади ҳеч кимни ёнимга яқин.
Атрофим ўрагандай пўлатдан девор,
Газета ҳам бермасдан эзилар бағрим.
Хаёл қилдим. Эримнинг кўп-ку қардоши,
Хат ёзаман ёлвориб, қилсинлар жавоб!
Ҳафта ўтди, жавоб йўқ! Ўтли кўз ёши
Рухсоримни куйдириб, қиларди хароб...

Оҳ, яширин аламлар туйғусидан зўр
Нима ҳам бор! Мен қатра тўкмасликка ёш
Қасам ичиб отамдан сўрадим чин сўз.
Жимдир падар. Жим атроф. Сукутдир йўлдош.
Шўрли отам, севгандан қийнайди мени.
Қизгангандан қилади дилимни абгор.
Билдим, билдим, оқибат барча бор сирни,
Нақ ҳукмнинг ўзидан ўқидим ахбор.
Фитначилар ичида Сергей ҳам бормиш,
Агдармоқ бўлибдилар ҳокимиятни.
Қўшинларни тузишиб битганида иш...
Очилибди... унга ҳам қўйилган айбни...
Ўқидиму, гуриллаб айланди бошим.
Кўзларимга ишонмай қарайман такрор.
«Наҳот!» дейман, — ҳеч бовар бермайди ҳушим.
Сергейга шарафсиз иш келишмас зинҳор!

Мудҳиш ҳар бир у сўзнинг мағизини чақиб,
Юз қайта ўқиганим ҳамон хотирда.
Отамнинг ҳузурига бордим мен чопиб,
Унинг доно сўзлари бахш этди далда.
Енгил тортдим, елкамдан гўё тушди тош.
Аммо ўкинч шул эди Сергейдан фақат:
Нечун мени қилмади сирига йўлдош?
Ўйладиму, афв этдим уни шу соат:
«Қандай айтсин! Шу қадар ёш эдим у чоқ.

Ўғли ҳали қалбимнинг остида эди.
Ўртамингга тушганда бу аччиқ фиरोқ.
У ҳам она, ҳам фарзанд хавфида эди».
Мен ўйладим: «Гарчанд зўр бошга тушган
дард.

Лекин умид барчаси бўлганмас барбод.
Сибирь — даҳшат! Оҳ, Сибирь йироқдир беҳад,
Аммо унда ҳам инсон кечирар ҳаёт!»

Мен Сергейни эркалаш орзу ўтида
Туни бўйи тўлғондим, ёндим беқарор.
Наҳор чоғи кўзимни босган уйқудан
Руҳим тетик уйғондим, дарддан беғубор,
Кундан-кунга ўзимни сездим саломат,
Танишларни кўришга толпинарди дил.
Опамни топдим, сўраб бор сирни, фақат
Жавоблари қилмади дардимни енгил.
Опам деди: «Шу ўтган кунлари бутун
Сергейни сақладилар турмада маҳкам.
На қардошу, на дўстни қўйишди яқин,
Фақат кеча кўролди уни отам ҳам.
Сен ҳам кўра оласан албатта висол:
Ўқум ўқилиб бўйнидан олишгач хочни,
Кийгизишди маҳбуслик жандасин дарҳол.
Яқинларин кўришга рухсат беришди!..»

Барча тафсилотларин айтмадим... Ҳайҳот
Дилга солиб бир машъум, хавфу хатар из,
Қасос тилаб то ҳануз кўтарар фарёд.
Болажонлар, яхшидир билмасангиз сиз.

Опам билан йўл олдик эрим томонга,
Қўрғонда «генерал»га учрашдик аввал.
Аммо қоронғи бўм-бўш ва кенг бир залга
Бизни бошлаб йўл олди кекса генерал.

«Княгиня, шу ерда кутинг, келамиз!»
Дея чиқди бир дунё қилиб тавозе.
Интизор тикилардим эшикка ҳаргиз,
Хаёлимда минутлар соатдан узун.
Мана қадам товуши ҳам бўлмоқда ғойиб,
Изларидан учади менинг ўйларим.
Назаримда: бир шода калитни олиб,
Мана очди занг босган қулфни шу зум.
Бир темир панжарали ҳазин ҳужрада

Ҳолдан тойиб, толиқиб маҳбусим ётар.
«Рафиқангиз келди...» дер. Таниш чехрада
Қони қолмай оқарар, титрар, жонланар.
Рафиқа... қулоғига ишонмас асло,
Йўлак бўйлаб чопади мисоли шамол.
«Ана у!» дер генерал чол сертаманю,
Мен оқибат Сергей-ла кўришдим висол.

О, даҳшатли бўронлар ўтмапти беиз;
Манглайда бўлибди ажинлар пайдо.
Ранги худди мурданинг юзидай туссиз,
Кўзлари аввалгидай чақнамас асло.
Менга ошно, хаёлкаш, секин бир нигоҳ
Аввалгидан теранроқ ва дардли боқди.
Бир сония синовчан боқди-ю гўё
Шу қарашда қалбимни бехато топди.
Кўзлари шодлик ичра сочарди учқун,
Кўкрагига отилиб йиғлардим ўзим.
Эрим бағрига босиб шивирлар секин:
«Бунда бегоналар бор, унутма, қўзим».
Яна шундай дер эди: гўёки, унга
Эзгулик итоатни лозимдир билмоқ.
Турмада кун кечирмоқ қийинмас унча,
Яна нималардир деб куч-далда бермоқ
Бўлар эди... Кузатувчи, аммо безовта
У ён-бу ён юради. Унғайсиз эди.
Сергей кийим-бошига қилиб ишора
Деди: «Маша, сарпо-ла табрикла мени»
Сўнгра секин шивирлаб: «*Тушун ва кечир!*»
Кўзларига ярқираб қуйилади ёш.
Шу он етиб улгурди жосус териб сир,
Сергей ёшин яшириб қуйи эгди бош.
Дедим барала: «Сени жандада бу хил
Кўрарман деб хаёлга келтирдим қачон?»
Шивирладим оҳиста: «*Англайман буткул,
Аввалгидан ортиқроқ севаман, ишон...*»

«Не қилай? Энди умр кечар сургунда,
«*Тирикчилик жонимга теккунча бир кун*)»
«Тани жонинг соғ бўлса, ғам тортиш нега?
(*Бизларни ажратолмас ҳижрон ва сургун*)».
«Ҳали сен шундаймидинг!» — мамнун деди-ю,
Юзларини ёритди иссиқ табассум.
Дастрўмолин дераза узра қўйди у,
Мен ҳам унинг ёнига рўмолчам қўйдим.
Кетарканман мен олдим унинг рўмолин.
Эрим қўлида қолди менинг рўмолчам.
Бир йиллик ҳижрондан сўнг, кўрмак-чун висол
Берилган бу бир соат жуда эди кам.
Не қиламиз, не илож, тугади муддат,
Бошқалар ҳам кутмоқда кўришмоқ дийдор.
Каретага ўтқазиб мени серҳурмат —
Яна оқ йўл тилади генерал кибор.
Рўмолчадан мен топдим бир жаҳон шодлик,
Ўпиб юзу кўзимга суртдим мен уни.
О, рўмолча бурчига не сўз ёзиқлик,
Ёниб-титраб ўқийман энтикиб шуни:
*«Азиз дўстим, сен озод, қарғама, афв эт,
Руҳим тетик ва севган рафиқамни ҳам
Руҳан тетик кўришни қиламан умид.
Хайр, гўдак ўғлимга йўлламан салом...»*

Эрим қариндошлари Петербургда кўп,
Ҳаммаси ҳам этувли, донгдор зодагон!
Эримни қутқармоқни ўтиндим мен хўп,
Уч кечаю уч кундуз тортдим ҳаяжон,
Отам дерди: «Қизим, бас, чекма изтироб,
Қилмаганим қолмади, фойда йўқ фақат!»
Император ҳазратдан қилиб илтижо
Йиғлаб ёлворди бари — бу чин ҳақиқат.
Лекин унинг тош қалбин юмшатоли ким?..
Эрим билан сўнг дафъа кўришдим дийдор.
Уни олиб жўнашди... Танҳо йиғлаб жим

Қолиш билан дилимдан эшитдим бир зор:
Қололмайман бу ерда, қолмайман асло,
Шошмоқ керак у томон, маҳбусим томон.
Отам уйи нафасим бўғади гўё,
Бормоқ учун ижозат сўрадим шу он.

Болаларим, мен энди сўзлай батафсил,
Умидимнинг у машъум ғалабасини.
«Мен бораман» дедим-у, оилам аҳил
Кўндаланг қўйди йўлга раддиясини.
Парвардигор, не ишга бермадим бардош,
Не ғовларни ўтмадим, нелар кўрмадим!
Тўпланди ака-ука, қавму қариндош.
Киев ёнидан етиб келди волидам,
«Қилинг насиҳат» дея, буюрди отам.
Ялинмоқ ҳам, ёлвормоқ келмади бакор.
Тангри ўзи ярлақаб, менинг иродам
Барига ғолиб келди синмади зинҳор!
Дил йиғлайди, кўзимда ёшдан йўқ асар
Яна дастурхон узра дoston мен ҳақда
Оила жим. Гап ора сўрайди падар:
«Хўш, қароринг не бўлди?» — «Жўнайман, ота!»
Отам оғир сукутда... сукутда барча,
Йиғламоқдан юрагим эзилди оқшом.
Гўдагимни тебратиб ўйладим қанча...
Нохос отам ташрифи чўчитди тамом.
Дўқ-пўписа кутгандим... Лекин паришон
Сўз бошлади, дил тўла меҳр ва ҳасрат:
«Қизим, ахир қилдинг-у бағримизни қон,
Бу бетоле гўдакка йўқми ҳеч шафқат?
Жоним қизим, не кечар аҳволинг унда?
Бу қисматга ҳеч аёл беролмас бардош!
Узингни қурбон қилма, болам беҳуда,
У ерда тирик жонга гўр бўлар йўлдош».
Жавобимни кўзимдан қиларди фаҳм,
Пешанамни силайди эркалаб ўпиб...

«Айб ўзимда! Мен сени хароб айладим» —
Дейди изтироб ичра ўртаниб куйиб.
«Қайда эди эс-ҳушим, кўз қайда эди.
Бутун қўшин танирди, биларди ахир!»
Опоқ сочин юларди, аччиқ йиғларди:
«Кечир, қизим! Жазодан халос эт, кечир.
Кетма, Маша!» — ялиниб-ёлворар, йиғлар.
Қандай бардош бердим мен — ўзим ҳам
хайрон,
Секингина «Жўнайман» дедиму ҳадеб
Елкасига бош қўйиб йиғладим чунон.

«Кўрамыз!..» деди. Қаддин кўтарди расо,
Отам кўзида ёнди газаб учқуни:
Уйламай «жўнайман»ни қиласан иншо,
Бир дам фикр қилдингми оқибатини!
Қайга, нечук? Бу ҳақда фикр этмоқ даркор,
Нелар дединг, жон қизим, билмайсан ўзинг.
Танангга ўйлаб кўргин, фикр этмай зинҳор
Наҳот бизни ўзингга рақиб деб билдинг?!
Ота-она душманми ва ёки нодон,
Ўз тенгингдай қиласан улар билан баҳс.
Юрагингга назар сол, фикр қил обдан,
Келажакка зийрак боқ, қизишмай бирпас,
Уйлаб кўр! Эрта билан кўришамиз, хайр...»
Отам кетди даҳшатда, дардли, даргазаб.
Мен-чи, санам олдига худди ўликдай
Йиқилдим у йиғладим, чилпора юрак...

III БОБ

«Уйлаб кўр!..» Мен тунларни ўтказдим бедор,
Кўзимда ёш шашқатор қилдим ибодат.
Яратганни кўмакка чақирдим зор-зор,

Худойимдан сўрадим кенгаш ва мадад.
Мен ўйлашни машқ қилдим; берганди фармон —
Отам ўйлаб кўришни... бу қандай мушукул!
Ҳали кеча биз учун у ўйлаган он
Ҳаётимиз нақадар эди тинч, енгил?

Кўпгина таҳсил олдим, уч тилда эркин
Сўзлай билдим, ўйнадим, танцага тушдим.
Зодагонлар, киборлар базмининг ёрқин
Шўх юлдузи мисоли ярқираб ўсдим.
Баҳслашардим мен жўшқин ҳар чоқ, ҳар бобда,
Музикани билардим, куйлардим гўзал.
Чавандоздек енгил, соз учардим отда,
Аммо лекин ўйлашни билмадим азал.

Фақат йигирма ёшга кирдим-у ахир
Идрок этдим бу ҳаёт эмас ўйинчоқ.
Зотан, гўдак чоғда ҳам дил кетарди зил
Эшитилса гумбурлаб тўп овози гоҳ,
Бекаму кўст яшардик бахтиёр, эркин,
Қаттиқ-қайрим бир сўз ҳам айтмасди отам,
Ўн саккиз баҳоримда бўлдим мен келин,
Ҳеч нарса ўйламадим мен ўшанда ҳам...

Фикрлашдан толмади бошим сўнгги пайт,
Ёрилгудай ўртанди дард чангалида;
Муаммолар даставвал ақлим этди забт.
Мудҳиш фалокат аён бўлган онидан
Кўз олдимдан кетмади Сергей бир нафас,
Тутқунликда қийналган сўлғун ва бемор,
Шу чоққача менга ёт қанча эҳтирос
Менинг шўрлик қалбимга инъом қилди ёр.

Барча азобни тортдим, аммо баридан
Ожизалик туйғуси келди бешафқат.
Кучлиларга ёлвордим, сўраб тангридан —
Ёрга кўмак изладим... беҳуда фақат!
Ғазаб хаста кўксимни қиларди тилка,
Вужудимни ўрарди қайноқ ҳаяжон.
Толпинар, интилардим қучиб таҳлика,
Осойишта ўйлашга йўқ эди имкон!

Энди, шаксиз, ўйламоқ, фикр этмоқ даркор,
Отам шуни хоҳлайди, шудир хоҳиши.
Майли, менинг иродам ўзгармас зинҳор,
Майли, беҳуда, бўшдир фикрим, ўйлашим,—
Бурчим ота фармонни этмоқдир адо,
Ўйламоққа аҳд қилдим, жонажонларим!

Кекса отам дер эди: «Ўйла, биз ҳақда,
Эмасмиз-ку бегона биз сенга, қизим!
Ота-она ва ҳатто гўдак фарзандни
Бир андиша қилмасдан ташламоқчисан —
Нима учун?» — «Бурчимни этмак-чун адо».
— «Не кунларга ўзингни банд этмоқчисан,
Азобгами?» — Мен унда чекмайман азоб.
Мудҳиш азоб кутмоқда бу ерда мени.
Ҳижрон бағрим поралаб қилади хароб,
Сизга итоат билан қолганим куним,
На кечаю, на кундуз топмасман ором,
Шўрли етим бошида мен тўкиб кўз ёш.
Ёлғиз эрим ҳақида ўйларман мудом,
Эшитарман беозор таънасин ювош.
Қайга бориб исноддан топарман омон,
Қайга бошим ураман халқнинг ҳукмидан?
Бевафо деб тўқирлар шаънимга дoston,
Таъналарин ўқирман табассумлардан:
Ҳашаматли базмлар очолмас дилинг,
Сенинг жойинг ҳазинлик чўккан оч саҳро -

Хорғин, тутқун турманинг кунжагида жим
Оғир ўйдан бир ўзи қийналар... танҳо
Суянчиқсиз... сен дарҳол ўша ёққа бор!
Озод нафас олурман унинг ёнида.
Шодлигига шериклик, тутқунликда ёр
Бўлмоқ бурчим!.. Ҳам шуни хоҳлайди худо.

Уэр этинг, азизлар! Дилим азалдан
Тақдиримни ҳал қилган, қарорим кескин,
Ишончим зўр — бариси қодир худодан,
Сиз-чи, раҳм ва шафқат қиласиз лекин.
Гар танламоқ фарз бўлса икки йўл холос:
Бири ўғлим ва бири тутқундаги эр.
Маҳбус томон еламан, мен унда даркор,
Ўша томон, у томон, юрак шуни дер!
Ўғлимни ўз ошлам бағрига олур,
Кўп ўтмайин у мени унутади ҳам.
Гўдагимга бобоси ўз ота бўлур,
Уни она меҳрига ўрайди опам.
Ҳали ўғлим жуда ёш улғаяр, бир кун
Мудҳиш сирнинг барчаси бўлади аён.
Ишонаман: у англар она туйғусин
Ва юракдан афв этар, комилдир имон.

Ёлғиз фарзанд десаму, қолсам бу ерда,
Сўрамасми сир унга бўлганда ошкор:
«Ғариб отам ёнига бормадинг нега?»
Гина, таъна қилмоғи, ёзғириғи бор?
Йўқ, йўқ, эрим дардига бўлмасам даво,
Тириклайини қабрга кирганим афзал.
Сўнг ўғлим нафратига бўлмоқ мубтало?
Йўқ! Нафрат истамайман асло, ҳеч маҳал!..

Балки, балки... Ё раббий! Ўйлаш ҳам даҳшат! —
Унутарман кўз очиб кўрганни яна?
Янги рўзғор ва эрга қилиб итоат

Ва бўлурман ўғлимга бир ўгай она?
Баттол она! Оҳ, жисмим куйдирмоқда ор,
Кечир, менинг эй азиз, шўрли бадарғам.
Мен унутай? Сени? Йўқ, ўйламоқ малол,
Сен қалбимнинг ягона севгани, эркам.

Ота! Қани билсанг, у, нақадар қиммат,
Оҳ, билмайсан уни сен! Кўрдим мен илк бор.
От устида ясанган сипоҳ, хушқомат
Полк олдида турарди. Гўзал ва кибор.
Қаҳрамонлик, шуҳратли ҳаёт қиссасин
Унинг жангчи дўстлари дoston қилганда,
Чанқоқ, жону дил билан тинглаб ҳаммасин
Шу довжорак ботирга бўлдим мен банда.

Сўнгра... Сўнгра фарзандим отаси бўлди.
Яна ортди муҳаббат, севгим юракда.
Лекин бутун туну кун ҳижронда ўтди
Тирик эди у фақат жангда, курашда...
Сиз сўраманг, биз қайда кўришдик дийдор,
Қудратини кўрсатди тақдир ва қисмат.
Қалб севгисин энг тоза гавҳарин сўнг бор
Турма ичра топширдим унга умрбод.

Туҳмат, бўҳтон барчаси бекор, беҳуда,
Аввалгидай бенуқсон содиқ, соф эди.
Мен турмада кўраркан мудҳиш жандада
Нақ тангрини севгандай севдим мен уни.
Энди маъсум улуғлик порлаб юзида
Бир дам жилмай турарди кўзим олдида.
Машаққатлар гултожи ёниб бош узра
Барқ урарди илоҳи ишқ нигоҳида.

Отажоним! Мен уни кўрмоғим даркор...
Ҳасрати ғуссасидан бўламан ҳалок.
Сен ўз бурчинг ўтаркан аядингми жон,
Нақ шундай таълим бердинг бизга ҳам ҳар чоқ.

Қонли кураш, қирғинли жанг оловида
Ўғилларин бошлаган қаҳрамон жасур, —
Наҳот энди бечора қизнинг жонига
Ора кириб кўрмайсан қарорин маъқул!
Шу хаёллар узун тун кечди бошимдан,
Отам билан суҳбат ҳам ўтди шу зайил...
«Ақлсиз қиз!» — деди у охир қошимдан
Кетар экан. Онамда заррача майил
Кўрганим йўқ. Ҳамма жим, ҳаммада алам,
Оға-иним, қариндош — барида сукут.
Оғир кунлар ўтиши мушкул бунча ҳам,
Бунча отам юзидан кетмайди булут.
На маслаҳат, на кўмак берар бир кимса,
Аммо мени босмади зарра ҳам мудроқ.
Яна мижжа қоқмадим тун узун кеча,
На чора бор, подшоҳга бўлдим хат ёзмоқ.
(Трубецкая Катяни йўлидан гўё
Қайтаришга берганмиш подшоҳ фармон.)
Юрар эди шундай гап, пешонам қора
Бўлмасайди шу тақлид. Қўрқардим ёмон.
Йўқ, бу шов-шув барчаси экан беҳуда,
Опам Катя Орлова* элтди мактубим.
Жавоб ёзмиш шоҳ ўзи, ташаккур, унда
Дилга дармон бахш этган эзгулик кўрдим.
Ҳазратлари мулойим, зебо ва дилкаш
(Шоҳ Николай ёзганди француз тилда)
Баён этмиш. Мен борар ўлкада яшаш
Амри маҳол. Даҳшатли ёвуқ у элда
Дағал, қўпол махлуқлар кечирар ҳаёт.
Мен-чи, ҳали жуда ёш, нафис бир ниҳол,
Моҳирлик-ла ишора қилмишки: ҳайҳот
Омон қайтмоқ у ердан мушкул ва маҳол.

* *Екатерина Николаевна Орлова* (1805—1885), генерал Раевскийнинг бош қизи, декабрист Михаил Федорович Орловнинг хотини.

Сўнг олий зот лутфи-ла кўрсатиб карам,
Жасоратим мадҳ айлаб қилмиш бахтиёр.
Жинояткор эримни... афсуски, бу дам
Афв этишга бермасмиш бурчи ихтиёр.
Бизнинг юксак ҳис-туйғу муҳаббатни рад
Қилмоқ учун топмай куч бермиш ижозат.
Лекин бўлар кўп аъло: кетмай мен фарзанд
Билан қолсам.

Ҳаяжон жисмимни ғоят
Ураб олди. «Жўнайман!» кўпданми юрак
Бундай шодлик-қувончга бўлганди макон?
«Мен жўнайман! Гап тамом, тез учмоқ керак!..»
Мен йиғлайман, ибодат қиламан шодон...
Уч кун ҳозирлик кўрдим узоқ сафарга,
Кийим-кечак ғамладим, тиктирдим пўстин —
Асл буюмларимни қўйиб гаровга
Сотиб олдим оддий, соз арава шу кун.
Қариндошлар ҳаммаси ҳайрон-ҳайратда,
Тараддудим уларга кўринарди фол.
Уйда ҳеч ким ишонмас... қувонч, ҳасратда
Сўнгги тунни гўдакка бериб бемалол
Танҳо қолдим. Ёнидан силжимамай ўғлим
Кулгуларин сингдирмоқ бўлдим хотирга.
Эркаладим сўнг дафъа ва ўша машъум
Мактуб муҳрин ўйнадим у билан бирга.
Ва ўйладим: «Бечора, эй маъсум гўдак,
Сен билмайсан не сир бор ўйинчоғингда!
Бунда шўрлик қисматинг, бегуноҳ малак,
Бошингда онанг бўлмас турган чоғингда!»
Юзим қўйиб оқ момиқ қўлчаларига
Қайғу-ҳасрат аламда йиғлаб ёлвордим:
«Кечир, ўғлим, отанг-чун, отанг дардига
Даво излаб сени мен қолдирмоқ бурчим!..»

У қиқирлаб кулади, қаёқда уйқу,
Хатнинг кўркам конвертин ўйнаш билан шод

Катта алвон муҳрга толпинади у,
Уйнаб ётди ўғлим...

Сўнг тонг ёришар чоқ
Пишиллаб ухлаб кетди, ширин гўдагим!
Юз рухлари гулсимон алвон тус олди.
Унинг азиз юзидан узмай кўзларим
Ибодатда ўтказдим тунни...

Тонг отди...

Бир нафасда сафарга бўлдим мен тайёр,
Арава шай... яна мен дил чекиб фарёд:
«Ўғлимга оналик қил! Ҳуситма зинҳор!»
Деб опамга ёлвордим... Опам қасамёд
Қилди санам олдида. Ҳамма жим, маҳзун,
Ҳамма сокин... Жудолик оқар сукутда.
Гўё бу кун мен ўлдим оилам учун!
Тангрим... Санаб бўлурми машъум минутда
Қанча азизларимдан бўлдим Мосуво?!
Ана, онам боши ганг, ўтирар хомуш,
Ҳамон идроки бовар қилмайди асло:
Унинг қизи кетишга жасорат қилмиш!
Отам қовоғи солиқ, бош эгиб қуйи,
Бир чеккада ўлтирар на гап бор, на сўз.
Бўздай оппоқ юзидан ўқиш-чун ўйин
Саволомуз нигоҳлар қадалур қануз.
Аравага солинди сўнгги анжомлар,
Мен йиғлайман, танамда битмоқда дармон.
Аранг ўтган минутлар берган азоблар
Оғир эди... Опамни қучдим. Меҳрибон
Волидамни бағримга босдим сўнг дафъа:
«Паноҳида сақласин сизларни тангри!» —
Ўпдим оға-инимни. Улар отамга
Тақлид қилиб жим эди отам сингари...
Отам секин қўзғалди, қаҳру қазаби
Қисик лаблар, юздаги ажинларида.
Сукут ичра қўлига бериб мен хочни
Ҳузурда тиз чўкдим, ялиндим яна:

«Кетмоқдаман, бир сўз айт, муҳтарам падар,
Тангри ҳаққи, ўз қизинг гуноҳидан ўт!..»
Мўйсафид жим ва ўйчан ташлади назар,
Жиддий, доно кўзида меҳр, алам, ўт.
Таҳдид билан қўлини кўтариб аста
Шивирлади (зўр титроқ босганди жисмим)
«Бир йилдан сўнг қайт уйга, унутма! Йўқса
Оқ қиламан!..»

Ё раббий... беҳол йиқилдим.

IV БОБ

«Хайрлашмоқ етар, бас, етар кўз ёшлар!»
Тройкага ўтирдим — учдим шу замон.
«Хайр энди, азизлар, қавму қардошлар!»
Ота уйдан чиқдим! Совуқ қаҳратон.
Уч кечаю уч кундуз юрдим тўхтамай,
Мен суръатнинг ортидан эргашиб кетдим.
У шифолаб дилимни доно табибдай.
Ҳадемай Москвага келиб ҳам етдим.
Қайин эгачим Зинанинг тушдим уйига,
Княгиня ёш эди, оқила, дилбар.
Қўшиғини тинглаган — мафтун куйига,
Унга музика, санъат муқаддас гавҳар.
Ҳикоя мажмуасин қолдирди мерос,
Шоир Веневитинов ишқида шайдо —
Нозик латофатга бой, тўла эҳтирос,
Гўзал байтлар, мисралар бахш этди аъло.
Бир йил Италияда яшаб, «Кўзида
Жануб кўкин чиройин олиб келди у».
Шундай таъриф этганди ёниб кўйида
Юрган шоир бир ажиб шеърида эзгу...
Москва киборига малика эди.
Артистларга бўларди бир паноҳ мудом.
Зўр эди уларнинг ҳам ҳурмати, меҳри,

Шимол Кориннаси* деб бергандилар ном.
Йиғлашдик. Менинг машъум, қатъий қарорим,
Унинг ҳам юрагига келган эди хуш.
«Бардам бўл, эй ғарибим, унут ғам, зоринг,
Қара, гулдай чеҳрангга булут ёйилмиш!
Қандай қилиб тарқатсам уни юзингдан?
Оҳ, сендан айрилмоғим нақадар қийин?
Жонгинам, кечга қадар бир оз сен ол дам,
Сўнгра оқшом бир катта базм қурайин.
Қўрқма, хуш келар нозик табиатингга,
Дўстларим янги эмас, бари қадрдон.
Дилрабо қўшиқларни айтамин бирга,
Севимли пьесаларни қўямиз чандон...»

Оқшомгача шаҳарга тарқалиб кетди
Москвага келганим ҳақида дoston.
Чунки ёшу қарининг оғзида эди
Эрларимиз тақдири худди шу замон.
Шунинг учун суд ҳукми чиққан чоғида,
Ҳайрат, даҳшат ўради барчани дарҳол.
Шунинг учун Москва салонларида
Ростопчин латифаси бўларди такрор:
«Ямоқчи Европада бўлмоқ-чун боён
Исён кўтарса қилмас таажжуб ҳеч ким.
Бизда революция қилди зодагон,
Ямоқчи бўлмоқликни истаган балким?...»

Ҳамма оғзида дoston бўлдим шу кунлар...
На фақат бир ёзувчи, шоир, санъаткор —
Йиғилди барча машҳур хешлар, уруғлар,
Қўш отли кареталар кўчада қатор.
Парикларин упалаб обдан сероро,
Потёмкин тенгқурлари бўлди намоён.
Саф тортиб сертавозе, сипо, боодоб
Таъзим ва иззатларин қилдилар баён.

* К о р и н н а — қадимги юнон шоираси.

Саройларда бир чоғлар сурган давр-даврон,
Мансабдор кампирлар ҳам очдилар қучоқ.
«Қандай қаҳрамонлик бу! Ажаб бир замон!..»
Бир мақомда бошларин чайқашар узоқ.
Москванинг зодагон, корчалонлари
Ва шаҳарда ўрнашган йўловчики бор,
Шу кеч бўлди Зинанинг азиз меҳмони.
Йиғилди казо-казо артист, санъаткор,
Замонанинг энг донгдор, атоқли, мумтоз
Итальян куйчиларин тингладим бунда.
Отамнинг ҳамкорлари, дўстлари ғаммоз,
Ғуссаю алам чекиб ўтирар шунда.
Мен интилган ўлкага кетган дўстларнинг
Туғишган, яқинлари шу ерда ҳозир.
Шу ерга келган сўнги алвидо сўзин
Айтмоқ учун севикли ёзувчи, шоир:
Бунда Одоевский, Вязевский ҳам,
Аммам қизига ошиқ жўшқин, меҳрибон
Шоир ҳам шунда эди. Сўнгра эшитсам
Вафот этмиш у шоир бевақт навқирон.

Пушкин ҳам шунда эди... кўриб, бўлдим шод,
Оиламиз ёшлигин ҳамроҳи шоир.
Юрзуфда отам билан кечирди ҳаёт.
Менинг шўх ёшлигимнинг гувоҳи шоир.
У вақт сайр қилган эдик истаган қадар,
Гул сочишиб ўйнардик бир-биримизга.
Уй ичимиз Қримга қилганда сафар,
Пушкин ҳам ҳамроҳ бўлди онламинизга.
Зерикиш билмай йўл босдик, ниҳоят олдда
Тоғлигу, Қора денгиз бўлди намоён.
Бир дам бунда тўхташга амр этди отам,
Биз кенгликда яйрадик, ўйнашиб шодон.

Энди ўн олти ёшга тўлгандим шу йил,
Ёш бўлсам ҳам шўх эдим, чаққон ва бўйчан.

Оилани тарк этиб қушсимон енгил
Ўйнардим жингалак соч шоир-ла хурсанд.
Шляпа киймаганман, узун соч ёйиқ,
Тепамдан қиздирарди тушкн офтоб,
Мен денгизга учаман, қаршимда ёниқ
Жануб соҳили ётар чиройи яшнаб.
Атрофга тўймай боқар кўзларим хушҳол,
Сакрайман, денгиз билан ўйнайман шодон.
Тошқин узоқ кетади, мен эса дарҳол
Чопиб, елиб бораман яна сув томон.
Тошқин яна келаркан соҳилга яқин,
Тўлқинлар қатор-қатор оқаркан, мен боз
Қочишга шошиламан дилларда ёлқин,
Тўлқин эса орқамдан қилади парвоз!..

Пушкин узмай нигоҳин қараб турарди
Ва куларди ботинкам ҳўл қилганимдан.
«Энагам келаётир, жим!» — дердим жиддий,
Оёғим ҳўллигини яшириб ундан.
Сўнгра мен «Онегин»да учратдим барин,
Ажойиб мисраларни унга ўқидим.
Олов ўраб оларди ўқиган сайин.
Шод эдим... Бари ўтди. Энди қаридим.
Ўтди у ажиб кунлар... Яширай нега,
Пушкин менга ошиқдек кўринди шу чоқ.
Дарҳақиқат, у кўнгил қўймади кимга,
Қимни севиб қолмади у юрак қайноқ?!
Ўйлайманки, илҳоми қадар у замон
Эҳтирос-ла севмаган ҳеч кимсани у,
Юрагини банд этган дарду ҳаяжон
Илҳом эди ва унга бўлган ишқ — қайғу.

Юрзуф ажойиб макон — мисли гўзал боғ,
Бу боғларнинг ичида водийлар яшнар.
Денгизидан нарига чўккан Айиқ тоғ,
Қоялар этагига ёпишиб қатор —

Татарлар кулбалари турарди ва ток
Занглари тиккаликка кетган чирмашиб.
Зилол колонналардай саф тортиб терак
Қимир этмай туради тўп-тўп бўлишиб.
Ҳовли олдик бир баланд қоя остидан,
Юқориги хонага ўрнашди шоир.
У дер эди: — Мамнунман ўз қисматимдан,
Шу денгиз, шу тоғларга бўлибман ошиқ.
Пушкин сайр этарди ёлғиз ва танҳо.
Кезиб юрар эди у тинмай узун тун.
Тунлар денгиз соҳили бўлди сайргоҳ
У чоқ фикрини Байрон этганди маҳкум.
Пушкин Лена исмли менинг синглимдан
У инглиз тилидан кўп олар эди дарс.
Таржима қилган гарчанд Лена Байрондан
Ва шоирдан сир тутиб кўрсатган эмас.
Фақат менга ўқирди ўз машқин синглим,
Сўнгра йиртиб ташларди барин шу замон.
Лена ҳам шеър ёзишин уйдан аллаким
Бир кун келиб шоирга айламиш баён.
Дераза орқасидан парча ва парча
Қоғозларни терганда сир бўлди ошкор.
Шодликдан таржимани мадҳ қилиб анча
Қиз шўрлини қизартди шоир неча бор.
Машғулотин тугатиб бизнинг ҳовлига
Тушар эди қилмоқ-чун бир дам фароғат.
Тик, ям-яшил турарди айвон олдида
Шоирнинг содиқ дўсти бир туп сарв дарахт.
Шоир тонгни кутарди сарв соясида,
Хушлашарди сафарга жўнаркан ҳар он.
Дейдиларки, ерлилар ҳикоясида
Кўринармиш Пушкиннинг излари ҳамон:
«Осмонга болқиб-болқиб чиқиш билан ой,
Дарҳол учиб келармиш шоирга булбул.
Куйларига маст бўлиб қолармиш тоғ, сой,
Борлиқ табиат жимиб тинглармиш буткул.

Халқ сўйлайди: «Сўнг булбул ҳар келганда ёз,
Боққа учиб келишни қилмабди канда.
Гоҳ чинқириб, гоҳ йиғлаб куйи тўла роз.
Чақирибди шоирни ҳар гўзал тонгда.
Лекин шоир ўлмиш-у, қанотли куйчи
Келмай қопти... Ва шундан бери сарв дарахт
Етим қолиб қайғуга, аламга тўлди,
Ҳамсуҳбати шу денгиз бўлибди фақат...»
Пушкин шарафга кўмди бу сарв дарахтин,
Сон-саноқсиз сайёҳлар зиёрат қилар
Соясида дам олиб, хотира учун
Хушбўй, зилол шохидан синдириб олар...

Шодлик, севинчсиз бўлди бу сўнгги висол,
Чуқур қайғу-аламга чўмганди шоир.
Юрзуф... денгиз... ва унда кечирган гўзал
Болалик ўйинларин эслатди ҳозир.
Ҳазилкашлик одатин унутиб бутун,
Меҳр ва шафқат тўла мен-ла тортди ғам.
Беғам ўтган ҳаётнинг дўстига шу кун
Ўгит бериб оғадай бўлолди малҳам!
Анча юрди хонада, менинг ёнимда
Қисматим юрагига солганди ташвиш,
Болажонлар, сўзлари бари ёдимда,
Ундай баён қилмоғим ғоят мушкул иш:
«Боринг, боринг! Сизда зўр қудратли қалб
бор.

Жасур чидам, бардошга бойсиз ниҳоят.
Ҳалоқатли сафарда иқбол бўлсин ёр,
Маҳрумликлар қилмасин асло хижолат!
Ишонинг, дилингизнинг бундай мусаффо
Поклигига арзимас разил жамият.
Унинг пуч ташвишларин соф севги, вафо
Мардлигига олмаган бахтиёр минг қат!
Бу жамият — ҳамманинг кўнглига урган
Бир маскарад — унда қалб тош бўлиб мудрар.

Оташин ҳақиқатга совуқ уфурган
Муттасил манфаатдор муз ҳукм сураар.
Йилларнинг қудрати-ла кетар адоват,
Замонлар йиқиб ташлар кўҳна тўсиқни,
Қайтиб келар отангиз шуҳрати албат
Ва қадрдон боғларнинг соя-салқини!
Ҳориган кўнглингизга шифобахш бўлиб
Зангори водийларнинг кирар шарбати.
Сўнг ўтмишга боққанда ғурурга тўлиб,
Яна сизни яйратар шодлик нашъаси...

Аминман! Қайғунгизга хотима бўлур,
Ахир шоҳнинг ғазаби бўлмас умрга.
Лекин чўл, саҳроларда топсангиз ўлим
Чин қалбдан ташаккур-ла олулар тилга:
Қаҳратон совуқ элнинг қорли чўлида
Покиза дил қудратин қилиб намоён,
Очилмай хазон бўлган севги йўлида
Мард хотиннинг сиймоси дилбар ва жонон.

Сиз ҳалок бўлсангиз ҳам, сиз тортган жафо
Достони юракларда тирик қолади.
Эвара, чеварангиз саҳаргача то
Дўстлари-ла сиз ҳақда суҳбат қилади.
Сизнинг ҳеч унутилмас қиёфангизни
Кўрсатурлар афсус-ла уларга бир чоқ.
Узоқда ўлган азиз аждод руҳини
Шод этмак-чун қадаҳлар кўтарурлар оқ!..
Саҳродаги қабрнинг ёғоч хочидан
Мармар тош мангууроқдир албат — бегумон.
Долгорукая олам хотиротидан
Кетмас! Аммо Бирондан* қолмади нишон!

* *Княгиня Наталия Долгорукая* (1714—1771) фельдмаршал Шереметовнинг қизи, Сибирга эри орқасидан сургунга кетган. *Эрнст Бирон* — замонанинг зайли билан бўлиб қолган золим ҳоким, малика Анна Иоановнанинг хуштори.

На дердим! Соғлиқ, қудрат берсин худойим,
Улмасак кўришмоққа топармиз имкон.
«Пугачев»ни ёзишга амр этди шоҳим,
Пугачев қийнамоқда борлигим ёмон.
Шараф-ла адо этмоқ истагим ғоят,
Шу туфайли Уралга қиламан сафар,
Баҳор нафаси билан жўнасам, шояд
Яроқли маълумотни тополсам, жадал —
Сиз томон йўл оламан Уралдан ўтиб!..»
«Пугачев»ни ёзди-ю, биз томон аммо
Шоир қорли ўлкага келмади етиб.
Ахир қандай қилсин у ваъдага вафо?

Музыка тинглар эдим юракда ғусса,
Қўшиқнинг ҳар сўзини иламан чанқоқ.
Ўзим қўшиқ айтмадим нетай мен хаста,
Бошқаларга ёлвордим, ўтиндим қайноқ:
«Ўйнанг, дўстлар, мен жўнаб кетаман тонгда,
Куйланг жоним, куйланглар, янгрating созни.
Бу қўшиқлар қаёқда, музыка қайда,
Куйланг, куй барбод этсин дилдаги розни»

Ажиб, нафис оҳанглар қуйилди равон,
Кузатиш қўшиғи-ла битди зиёфат.
Оғир ўйсиз ҳеч кимни кўрмадим! Бирон
Кишини учратмадим беқайғу ҳасрат!
Кампирларнинг салқиган жиддий юзлари
Совуқ такаббурлигин секин йўқотди.
Гўё ҳаёт жилваси сўнган кўзлари
Меҳр, шафқат ёши-ла қайтадан ёнди.
Бор санъатин кўрсатди барча санъаткор,
Оқ йўл, бахтиёр сафар орзуси куйда —
Жарангларкан бу куйдан гўзалроқ не бор!
Хайру дуо сўзидан латиф куй қайда!
Илҳом тўла созлари янграб беғубор,
Куйладилар кўзларда тўхтамади ёш.

Хушлашаркан ҳар бири қучоқлаб, такрор
Дерди: «Ҳар ерда бўлсин тангримиз йўлдош».

V БОБ

Қаҳратон совуқ, йўллар оппоқ ва текис,
Заррача булут йўқдир қиш осмонида.
Ямшчикнинг қошу соқол, мўйловлари муз,
Дир-дир титраб ўтирар соябонида.
Орқасида, кифтида, қалпоғида қор,
Бўғилар, отларини ундаб илгари.
Чопар, чопар, отлари тинмайин зинҳор,
Йўтал бўғиб келарди тезлаган сари...

Одатдаги лавҳалар: кўркама бир чирой —
Сўлмас саҳро чиройи — бу рус ўлкасин,
Улкан соялар ташлаб қалин қарағай,
Салобат-ла шовиллар оғир ва ҳазин.
Яланглик мудраб ётар олмос чодирда,
Қор ичига кўмилиб кетмиш қишлоқлар.
Помешчик уйи яққол турар адирда
Черков гумбази нурда ёниб ярақлар...
Одатдаги учрашув: арава сўнгсиз,
Худоғўй кампирларнинг дайди тўдаси.
Тройкада, пар тўшак устида семиз,
Талтайиб ботиб ётар савдо тўраси.
Пошшолик араваси! Унлаб арава:
Уйиб ортилган тўрва, тугунчак, қурол.
Лашкарлар! Ҳали кўп ғўр, мўйлаби сабза,
Янги солдат эканин сезасан дарҳол.
Ўғилларин кузатар деҳқон оила:
Оталар, волидалар, опа-сингиллар.
Ҳар томондан дод-фарёд келар: «Полкига
Олиб кетди, бўтамни, оҳ тошбағирлар!»

Ямшчиги гарданига муштини ниқлаб
Фельдъегерь борар эди ортидан жадал.

Мана, йўл ўртасида товушқон кўриб,
Помешчикнинг овчиси қувди шу маҳал —
Чопқир отида сакраб ўтди чуқурдан.
Итлар билан талашиб кетди ўлжасин.
Бутун мулозимларин йиғиб нарида
Помешчик чақиради този тўдасин.

Одатдаги манзара: худди жаҳаннам —
Станция тиқилинч — жанжал ва талаш.
Болалар қараб турар деразалардан,
Совуқ қотган товуқлар олишар яккаш.
Темирчи дастгоҳида от типирчилар,
Юз-кўзин қурум босган темирчи шу он
Қўлда тобланган тақа, дўкондан чиқар:
«Йигитча, от туёгин, тут, қани чаққон!»
Йўлимизда биринчи довонди Қозон,
Мусофирхонага ўрнашдим кириб.
Деразадан боқдим-у бўлдим пушаймон,
Чуқур ўксиниб кетдим базмни кўриб!
Қаттиқ диванда ётиб сураман хаёл,
Янги йилга қолибди бир-икки соат;
«Қандай хурсанд одамлар, қандай бахтиёр,
Барчасида озодлик, ором, фароғат.
Кулишар, ўйин тушар, қувнашар, мен-чи —
Ғамга кириб бораман, хайр энди, шодлик!»
Нечун бундай ўйларга эрк бердим, нечун?
Ёшлик, болажонларим, ҳаммаси ёшлик!

«Трубецкая қайтарилди!» дейдилар, эй воҳ!
Чўчитмоқчи бўлдилар яна бешафқат.
Мен қўрқмайман, ижозат берган подишоҳ!
Қани олға, урмоқда ўнни ҳам соат!
Мен отландим, «ямшчик ҳам бўлдими тайёр»
«Княгиня, яхшиси, тонг билан жўнанг.—
Назоратчи чол қилди эътироз изҳор:—
Қорбўрон бошланмоқда, бир нафас қаранг!»

— «Оҳ, ҳали кўп мен учун кўргулик азоб,
Жўнайман, худо ҳаққи, тезроқ, тез фақат!..»

Қўнғироқ жаранглайди, қоронғи атроф,
Масофа кечган саринг ортар машаққат
Жўякларнинг устидан тушган каби йўл,
Ёнбошлар безиллайди чайқашдан буткул.
Қаршимдаги ямшчикни кўрмайман ҳатто,
Ўртамизда қор тепа бўлганди пайдо.
Тройка зўр зарб билан тўхтади қалқиб,
Оз бўлса учиб кетар эди арава.
Ямшчик нолир: «Кутайлик шу ерда қолиб,
Дерди: «Йўлни йўқотдик, қолдик овора!..»

Йўл излашга ямшчикни жўнатдим дарҳол,
Соябон аравамни чипта-ла ёқдим.
Ўйлайман: саҳар яқин бўлса эҳтимол,
Соат пружинасини оҳиста босдим.
Соат ўн икки, мана эски йил тамом
Ва янгиси дунёга келиб улгурди!
Сал кўтариб чиптани қарайман, ҳамон
Авжга чиққан қорбўрон, совуқ уфурди,
Унинг қандай иши бор ғамимиз билан.
Янги йилимизга ҳам этмайди парво.
Эй бўрон, ваҳимангга дош беражакман,
Ўкириб инграшларинг ранжитмас асло.
Бордир бағримни эзган ўзга ташвишим,
Ўша билан курашга кирганман ёлғиз...

Янги йил-ла табриклар қўйдим ямшчигим,
Деди: «Бор тунашга жой, ўша ерда биз
Тонг отгунча бўламиз!» Кўнмай на йўл бор?
Етиб бордик у ерга, мажруҳ ва бежон.
Ўрмон қоровулларин қилдик биз бедор
Ва ис бурққан печини ёқдик шу замон.

Ўрмончилар сўзлади мудҳиш ҳикоят,
Хотирамдан силинмиш барча эртаги.
Иссиқ чой яйратган таи истар фароғат,
Аммо ҳамон сердаҳшат бўрон йиғлаши.
Қоровул чўқинди-ю ўчирди чироқ.
Ўгай ўғли Федяни олиб ёнига
Эшикка қўйди икки зўр харсанг шу чоқ.
— Нега? Нечун?— «Айиқлар тегди жонимга».
Сўнгра қуп-қуруқ ерга чўзилди келиб,
Чўкди сукутга бутун қоровулхона.
Кунжакдаги чиптага мен ҳам чўзилиб
Ўйлаб кетдим, ўйладим. Гўё афсона...
Шодлик, нурга кўмилиб ўтди хаёллар,
Ўтди байрам кунлари мисли бир китоб,
Ранго-ранг гул, чироқдан чарогон заллар,
Ҳадялар... Соғлиқ учун ичилган шароб...
Жўшқин сўзлар ва ширин эркалик бари
Нақадар ажиб эди, нақадар азиз!
Нечун Сергей йўқ бунда? Сергейим қани?
Эсладим-у қолгани унут бўлди тез.
Дераза тикиллатди совқотган ямшчик,
Сачраб турдим. Ўрмонлик мажруҳ қоровул
Тонг билан бизни йўлга олиб чиқди тик.
Аммо берган пулимни қилмади қабул.
«Ҳожати йўқ, жигарим, йўлингиз қийин,
Тангри сизни сақласин ўз паноҳида!»
Қақшатарди қаҳратон. Юрганинг сайин
Ортар йўл машаққати, ортар ваҳима.
Соябон аравамни беркитдим, қуюқ
Сим-сиёҳлик қиларди руссамни зиёд.
Не қилай! Шеър ўқийман, айтаман қўшиқ,
Эмас ахир бу азоб, алам умрбод!
Майли, кўнглим йиғласин, ўқирсин шамол,
Қорбўрони яширсин йўлларим менинг.
Фақат олға, мен олға юраман ҳамон!
Уч ҳафталик йўл босдим шундай бетиним...

Пайқаб қолиб бир куни шовқин-суронни,
Хиёл очиб чиптами ташладим назар:
Йўлимда катта қишлоқ... Тутиб осмонни
Ловиллаб ёниб турар кўркам гулханлар.
Қарасанг, кўз қамашар, эркак ва аёл,
Деҳқонлару солдатлар санқишар бунда.
Йилқиларнинг уюри кезар бемалол.
Ямшчик деди: «Худди шу станциядан
Кумушчилар ўтади. Кўрамиз биз ҳам.
Узоқ эмас, шу ердан ўтади карвон».
Сибирь ўз бойлигини кўрмоқда баҳам!
Бу учрашув дилимни қилди кўп шодон.
«Кумушчилар келгунча кетмайман, шояд,
Эрим ва дўстларимдан тополсам дарак.
Нерчинскдан... Унда бор офицер албат...»
Ошхонада ўтириб кутмагим керак.
Офицер йигит кирди папирос чекиб,
Назар ташлаб мен томон ирғамади бош.
Мағрур нигоҳ, такаббур юрди гердайиб,
Гапирардим томоғим бўғар эди ёш:
«Кўргандирсиз... Декабрь воқеасининг
Қурбонларин қисмати сизгадир аён?
Омонмилар, ҳоллари нечук уларнинг,
Айтарсиз эрим ҳақда хушхабар бирон?...»
Сурбетларча ўгирилди у мен томонга,
Башараси даҳшатли, совуқ, дарғазаб.
Ҳалқа-ҳалқа тутунни пуфлаб осмонга
Деди: «Соғлар, шубҳасиз, аммо уларни
Мен билмайман. Билишга эҳтиёж ҳам йўқ.
Оамунча кўрмадимми бу сургунларни!..»
Болажонлар! Бағримга теккан каби ўқ —
Жимиб қолдим. Дилимни ранжитди бадбахт!
Нафрат билан мен боқдим. У чиқди мағрур...
Печь ёнида исиниб ўтирган солдат
Қаргаганим эшитди. Совуқ бир ғурур
Ёки ваҳший бир кулги эмас, мулойим

Қалбида еўз төпөлди майин, меҳрибон:
«Варчаси соғ!», деди у, — «Мен ўзим кўрдим,
Благодат конида ишлашар омон!..»
Сурбет қаҳрамон яна кирганда мағрур,
Соябош аравамга жўнадим дарҳол
Раҳмат сеиға, эй солдат, минг-минг ташаккур,
Тортган оғу-азобим кетмади увол!

Тонгда оппоқ саҳрога тўйиб боқаман,
Қулоғимга жаранглаб келар қўнғироқ.
Ғариб кичик черковга кириб бораман,
Худоғўй оломонга сингаман шу чоқ.
Эътиқод-ла тингладим поп ибодатин,
Менга дуо ўқишим қилдим илтижо.
Ҳар ёқ сокин, оломон кетмас, тинглар жим...
Меки қайғу ва алам қилади адо!
Худо, нечун бизларга бу қадар озор?
Нечун бунча кўмилдик лаънат, таҳқирга?
Кўпдан бери тўпланган кўз ёш шашқатор
Тўкилди дарё каби оппоқ тош ерга!
Гўё халқ ҳасратимни кўргандай баҳам
Сукут ичра қиларди тоат-ибодат.
Попнинг мунгли товушида жаранглар алам,
Қувғинларга худодан тиларди мадад...
Саҳро ичра йўқолган ғариб, эй маъбад!
Сеида кўз ёш тўкишдан ҳеч қилмадим ор.
Дуоғўй, ғамзадалар бўларкан ҳамдард,
Улик дилга заррача бермади озор!..

Бизга дуо ўқиган Иоани ҳаврат,
Ибодатини жон-дилдан этарди адо.
Сўнг қамоқда поп бўлиб қилганди хизмат,
Туғишгандай меҳрибон эдик биз ҳатто.

Тун. Йўлимиз қиялик тоғ эди баланд,
Ямшик отлар тизгинини ололмай тутиб

Олтой тоғнинг энг юксак чўққиларидан
Соябон арава-ла йиқилдим учиб!

Трубецкая Иркутскда тортган азобин
Такрорлашди нақ ўшандай менинг бошимда...
Байкал. Кечув! Совуқнинг қутурган тоби
Муз жилваси ўйнайди оққан ёшимда.
Чана юрар йўл энди бўлганди адо,
Соябон аравамдан айрилмоқ маҳол.
Оҳ, нақадар ачиндим! Мен унда танҳо
Йиғлар эдим, ўйлардим, сурардим хаёл!

Аравада йўлнинг қори сезилмас экан,
Арава хаёлимни аввал банд қилди.
Лекин кўп ўтмасданоқ бўлиб чалажон,
Унинг лаззат, ҳузурни роса билинди.
Очликни ҳам танидим шу йўлда бироқ,
Бироқ ҳеч ким қилмабди мени хабардор.
Беҳуда иш, бу ердан овқат изламоқ,
Ёлғиз Бурат почтаси бунда барқарор.
Қоқ қиларкан офтобда сўқим гўштини,
Тошчой дамлаб устига қуярканлар мой.
О, худо кўрсатмасин сизларга уни!
Ўрганмаган одамга қийин ҳойнаҳой.
Нерчинский ёнида бўлди зўр базм,
Уни мешдай савдогар мен-чун қурибди.
Иркутскда кўрибди мени ва шу зум
Орқамдан тушибди-да, етиб келибди.
Мўл, тўкин базм қурди, раҳмат, ташаккур!
Ҳаммоми соз! Чучвара бўпти бамаза!
Катта уйда, диванда жон топиб ҳузур,
Бутун базм ўликдай ухлабман тоза.

Билмайман олдда мени кутарди не фол,
Тонг отиш-ла йўл олдим Нерчинск томон.
Трубецкая келмоқда! — ишоямоқ маҳол —

Етиб олдим мен унга. Кўрганим замон:
— Улар *Благодатда* — дедим хурсанд, шод,
Қучоғига ташландим, йиғлайман фақат.
Ун икки чақиримда Сергей, азиз ёр.
Енимда менинг Катям, қандай буюк бахт!

VI БОБ

Ким бўрону ҳасрату қайғуга ҳамроҳ,
Йироқ йўлнинг фироқин кечирса танҳо,
Саҳро узра кутмаган дўсти баногоҳ
Кўз олдида офтобдай бўлганда пайдо.
Бизнинг тоза дилларнинг шодлигин англар...
«Оҳ, чарчадим, ҳоридим, Маша, йўқ мажол!» —
«Йиғлама, шўрлик Катя, бизларни сақлар
Дўстлигу ёшлигимиз балодан омон!
Бир қисмат иккимизни боғлади маҳкам,
Иккимизни алдади бешафқат тақдир.
Бахтимни ютиб кетган даҳшатли оқим
Сенинг толеингни ҳам фарқ қилди ахир.
Худди яшил чаманда сайр этган мисол,
Оғир йўлга кирамиз иккимиз ҳамдам,
Барчасига берамиз бардош бемалол,
Суяшиб бир-биримиз, бўламиз бардам.
Нимадан маҳрум бўлдик, азизим, сўзла,
Шуҳратпараст, манманлик ўйинчоғими?
Эзгуликнинг муҳташам йўли бор олdda —
Тангри танлаган ўша азизлар роҳи.
Таҳқирланган жафокаш эримиз топиб,
Дилларига бўламиз малҳам, тасалло,
Илтижо-ла жаллодлар дилин юмшатиб,
Азобига тоқат-ла бўламиз даво.
Мудҳиш турма ичида бўлувчи ҳалок
У азиз хасталарга шифо излаймиз.
Тинчимаймиз, тинчимаймиз, мусаффо ва пок
Севгимиз қасамини адо этмай биз.

Майли, бўлсин жонимиз, бутун боримиз
Севганимиз ва тангри йўлига қурбон.
Ишончим зўр, худо бор мададкоримиз,
Мушкул йўлни ўтамиз саломат — омон!..»

Табиат ўз жангидан кетгандай ҳолдан
Жимиди. Соф очиқ кун совуқ ва сокин.
Нерчинск бўсағасини қоплаган қордан
Чанада учиб кетдим мисоли чақин.
Рус ямшчик сўзлар эди сургуллар ҳақда:
(Барчасини танийди, ҳатто номба-ном)
«Конга олиб борардим мана шу отда,
Лекин ўзга арава қўшардим тамом,
Туюлмасди йўл, чоғи, унча ҳам оғир,
Кулишарди ўзаро ҳазил қилишиб.
Мен онам қилиб берган ватрушкаларин
Нонуштага емасдан бердим улашиб.
«Ол, йигит, бир кунингга яраб қолар, ол! —
Дея узатишди пул, олмадим зинҳор...»

Қишлоққа учиб кириб мисоли шамол,
Сўради: «Қайда тўхтай, жаноб хонимлар?»
«Сен тўғри авахтанинг бошлиғига юр!»
«Эй дўстларим, бўш келманг, бўлинг
сержуръат!»

Бошлиқ семиздан келган, жиддий ва мағрур
Одам эди, сўради: «Хўш, қандай хизмат?»
«Қўлланмани ўқишиб Иркутскда
Нерчинскка йўллашга бергандилар сўз?...»
«Қолиб кетгандир йўлда, бўтам, бир ерда!»
«Бир нусхаси ўзимда, мана кўринг сиз!..»
— «Нусха эмиш, у паққос қўлга туширар!»
«Мана подшоҳимнинг рухсати жаноб!»
Французча билмасди, бу тентак, ўжар
Ишонмади. — Кулардик, чекардик азоб.
«Мана подшоҳ имзоси, кўринг: Николай»,

Имзо нима? У билан қандай иши бор?
Ҳозир Нерчинскийдан қоғоз ҳойнаҳой,
Бориб олиб келмаклик бўлади даркор...
Аммо ўзи боришин қилди у баён,
Эрта билан бу ерда бўлармиш қоғоз.
«Бу аниқми?» — Чин сўзим, қилманглар гумон,
Сиз ётиб дам олсангиз бўларди кўп соз!..
Эртамининг орзуси ёнаркан дилда,
Етиб бордик бир кичик деҳқон уйига.
Слюдадан ойнаси, мўрисиз кулба,
Аранг сиғдик, хонанинг эню бўйига.
Эшикка тегар оёқ, деворга бошим,
Зотан, не ҳам сиғарди у чоқ кўнгилга,
Бу тахлит икир-чикир элитмас ҳушим.
Не кунларни солмади фироқ бошларга.
Биз биргамиз! Писандмас мушкуллик, қайғу,
Барисини енгишга қодирман бу кун!

Барвақт турдим, Катяни босганди уйқу,
Хунобликдан қишлоқни кездим бус-бутун:
Юзга яқин хонадон жар қучоғидан
Боқар бизнинг кулбадек ғариб, беҳашам.
Панжарали ғишт уйни кўрдим бир ёқдан
Соқчилар айғоғида сақланур маҳкам.
«Шу ерда эмасмикан жинояткорлар?»
«Шунда эди, кетишди!» — «Қаёққа?» — «Ишга!»
Мени бошлаб кетишди дарҳол болалар,
Биз чопамиз, оҳ, юрак интиқ етишга!
Эримни тезроқ кўрмоқ муқаддас истак.
У узоқмас, у юриб ўтган шу жойдан.
— «Кўрасизми уларни?» — сўрайман бирдак,
«Ҳа, кўрамиз! — қўшиқни боплашар обдан.
Ана эшик, кўрдингми? — энди биз кетдик.
Хайр!..» дея жўнашди ёш ҳамроҳларим.

Қарайман, ер остига очилган эшик,

Соқчиси турар эди жиддият-ла жим.
Жиддий турар... Қўлида яланғоч қилич,
Ўйламанг, олтин қилди мушкулим осон.
Болажонлар! Олтин-зар суямади ҳеч,
Гарчанд олтин тўкмакни қилдим мен баён!
Балки қиссам давоми сизни этар жазм,
Сўз қушлари кўксимда учишга тайёр,
Сўзларман. Аввал айтай ташаккурларим,
Сизга, рус кишилари, минг қуллуқ изҳор!
Мен қаерда бўлмайин: йўлда, қувғинда,
Сургунарлар уқубатин кечирган вақтим,
Оғир чидамсиз дардга бардош берганда
Сен ўзинг далда бўлдинг, жонажон халқим!
Қанча ҳасрат, ғам, қайғу тушди бошингга,
Ўзгалар аламига бўлдинг сен шерик.
Кўз ёшим тўкилажак пок тупроғингга,
Аллақачон тўкилган ёшларинг сенинг.
Бахтсизларга орқа пушт, рус халқим, сенсан,
Иккимизни бир азоб айлади ҳамдард.
Юртимда дегандилар: «Сизга сургунда
Ҳатто қонун ўзи ҳам қилмайди шафқат!»
Ҳаётнинг оғир, мушкул босқичида ҳам
Пок, меҳрибон дилларни учратдим ҳар он.
Ҳатто жинояткорлар бу ерда ҳар дам
Ўзича ҳурматини қилолди баён.
Мен ва содиқ Катяни ҳар жой, ҳар ерда
Қаршилашди самимий табассум билан.
«Сиз бизнинг фариштамиз!» — дея сафарда
Қўллаб-қўлтиқлардилар жон билан дилдан.
Тамғаланган бадарға неча бор ахир,
Картошка олиб келди менга яширин:
«Совимасин, энг, қўрдан чиқардим ҳозир»
Нақадар тотли эди, нақадар ширин.
Ҳозир эслаганда ҳам бағрим бўлиб қон,
Томоғимга тиқилар алам ва ҳасрат.
Миннатдор юрагимдан йўллайман салом,

Сизга, сизга қашшоқлар ҳурматим беҳад!
Раҳмат, ўз меҳнатларин аямай зарра,
Оғир кунда бўлдилар бизларга дармон.
Халқ ичидан ҳеч кимса оғу ва заҳар
Ошимизга солмади, йўқ-йўқ, ҳеч қачон!

Кўз ёшимдан соқчи ҳам чекилди нари,
Тангрига топингандай унга топиндим.
Менга лутф-карам билан тутган фонари
Зиёсида ертўла томон отилдим.
Тушаман ҳамон қуйи, тушаман ҳамон,
Қоп-қоронғи йўлакдан бораман зийрак.
Зиналардан тушаман сим-сиёҳ ҳар ён,
Бораман, нафасимни бўғар дим йўлак.
Бир томонни қоплаган тўр каби мағор,
Бир ёқдан сув жилдираб оқади пастга.
Шарпа сезиб қоламан, кондаги девор
Нурамоқда, қарайман тушган кесакка.
Ўпирилган деворларни учратдим бесон,
Ҳар бири мудҳиш йўлга очади эшик.
Оёгим ерга тегмай чопаман чаққон,
Ваҳима, даҳшат унут, чопаман тетик.
Кимдир қичқирди бирдан: «Қайга, қаёққа,
Ахир! Ҳалокат сари борасиз, наҳот?
Аёлларга рухсат йўқ, хоним, у ёққа,
Қайтинг дарҳол, кутасиз шу ерда фақат!»
Шўрим қурсин, навбатчи келди эҳтимол,
(Кўрсангиз шўрли соқчи қўрқиб кетганин!)
Бақирар даҳшат солиб серзарда, қўпол.
Тез одимлар шарпаси дам сайин яқин.
Нима қилсам? Ўчирдим машъални чаққон,
Қоронғилик қўйнида чопдим сарсари.
Ярлақаса худойим асрайди омон,
Йиқилмай қолганимга ҳайронман ҳали,
Қандай қолди у ерда бошим саломат,
Тақдир ўзи сақлади офатдан холи,

Қўрқинч ғор, чуқурлардан соғ, бежароҳат
Олиб чиқди бир тангрим ва баланд толе.
Кўп ўтмади қаршимда нур бўлди пайдо,
Гўё чарақлаб кетди нурафшон юлдуз...
«Чироқ» дея қичқирдим тақдирдан ризо,
Шодлик қуши сингари отилди шу сўз.
Пўстинимни иргитиб, югурдим нурга,
Жонимни сақлаб қолди парвардигорим.
Балчиққа ботиб қолган от қуруқ йўлга
Худди шундай отилар, жон болажоним...

Нур кўринди! Ёришиб борар тобора,
Кўзларимга ташланди баландлик бир ер:
Қандайдир майдон... Унда қандайдир соя...
Ҳаф!.. Ана болға товуши! Бунда иш қизир —
Ҳаракат... Одамлар... Оҳ, пайқаса шояд,
Қиёфалар кўринар дам сайин равшан...
Ана, балки кўрдилар мени ниҳоят,
Яқин-яқин чарақлар чироқлар ҳамон.
«Само фариштасими?» Қичқирди дарҳол
Шу ерда турганлардан бири ҳайратда:
«Қаранг, ахир қаранглар! — Бир дўзахмисол
Шахтадамиз! Биз ахир эмас жаннатда!» —
Дея бошқаси кулиб келди қирғоққа,
Бир нафасда тутдилар чуқур лабини.
Шошқин чопиб бораман мен ҳам шу ёққа.
Ажабланиб шодлик-ла кутарлар мени.
«Волконская!» — кимдир бақирди. Шу дам
Трубецкой овозин танидим! Нарвон
Туширдилар, мен ўқдай отилиб чиқдим.
Ҳамма таниш, ё раббий, ҳамма қадрдон:
Сергей Трубецкой, Артомон Муравьев.
Борисовлар ва князь Оболенский бор.*

* Артомон Захарович Муравьев (1794—1881), Андрей Иванович (1798—1854), Петр Исакович Борисов (1800—1854), Евгений Петрович Оболенский (1796—1865) — декабристлар.

Самимий олқиш ёғди жасоратимга,
Ҳамма шодлик, севгисин қиларди изҳор.
Мен мақтовга кўмилдим. Меҳрибон, ҳамдард
Юзларини юварди кўздан оққан ёш...
«Қани Сергей?» «Айтгали кетишди. Фақат
Бахтдан юрак ёрилмай қилса бас, бардош!
Ҳар кун аҳвол шу бўлур: ҳа, ҳар биримиз
Уч пуддан Русияга йўллаймиз маъдан.
Кўрдингиз, меҳнат бизни қилмади ҳалок!...»
Чин сўз, қувноқликлари қиларди ҳайрон.
Ҳазил қилишар, аммо шодликларида
Қайғунинг дostonини ўқирдим равшан.
(Мудҳиш янгилик эди оёқларида
Мен илк бор кўрганим бу қуйма кишан.)
Дилдори Катясида сўйлаб хушхабар
Трубецкой кўнглига бердим тасалло.
Бахтимга, она юртдан келтирган хатлар
Ёнимда экан. Этиб бурчимни адо
Салом билан топширдим эгаларига.
Бўлар эди офицер қуйида хуноб:
«Нарвонни қабул қилган ким ўзи? Нега,
Назоратчи ишидан кетади жўнаб?
Сизга айтаман, сизга, хоним афанди,
Йиқиласиз!.. Эй тушир нарвонни! Шайтон,
Тез-тез (ҳеч ким қўймасди унга нарвонни)...
Йиқиласиз, йиқилиб ўлмак ҳам осон!
Марҳамат қилиб тушинг тез, не гап ўзи?»
Биз-чи ҳамон кетамиз ундан узоққа,
Турма жаҳолатининг барча фарзанди
Мўъжизадан ҳайратда оқар шу ёққа.
Шулар менга йўл очиб бордилар олдда,
Ўз замбилини қиларди ҳар бири таклиф.
Ўнқир-чўнқир тепалик ва бутун жойда
Ётар кон меҳнатининг қуроли тўлиб,
Кишанлар жарангида иш борар қизгин,
Тубсизлик меҳнатига қўшиқдир ҳамдард.

Коннинг метин кўксига урилар ҳорғин
Кончилар қўлидаги чўкич, белкурак.
Юк билан якка чўпдан маҳбус келаркан
Бейхтиёр қичқирдим: «Бўлинг эҳтиёт!»
Миналар ўрнатишар ерга янгидан,
Тевада, ҳавозада ишлар бесаноқ
Одамлар... Оҳ, бу меҳнат қандайин мушкул,
Нақадар зўр мардлик бу!.. Турар ярқираб
Кондан қазиб олинган маъданлар мўл-кўл.
Товланар ваъда қилиб хирожин сероб..
Бирдан кимдир қичқирди: «Келаётир у!»
Атрофда олазарак кезар нигоҳим,
Илгарига отилдим, орада зовур
Ётар эди... Минг шукур, йиқилмай қолдим.
«Оҳиста, оҳистароқ юрингиз! Наҳот,
Минг-минг чақирим йўл босиб етиб манзилга
Шу чуқурга йиқилиб бўласиз ҳалок?
Ўз жафомиз етмасми, бу ҳам бор бизга?
Трубецкой тутган эди қўлимдан маҳкам —
Йиқилсангиз не қилар эдик, ё раббий?»
Сергей ошиқар, аммо юролмас илдам,
Кишани шақирларди мунгли ва ғамли.
Занжир! Унутмапти ҳеч нарсани жаллод,
Разил, қўрқоқ, қасоскор, ситамгар, жоҳил.
Юмшоқ кўнгиллик қилмиш гўё у безод
Боғлаб оёқларига занжир, кишан зил.
Сергей келар, ишчилар, соқчилар бари
Сукут ичра четланиб беришарди йўл.
Кўрган замон мен томон ёзиб қўлларин:
«Маша!» — дея қичқириб интиларди ул.
Мадори қуриганда, тўхтади бежон,
Суяди икки маҳбус уни шу муддат.
Оқарган юзларини ёш ювар чандон,
Узатилган қўллари титрарди фақат...
Меҳрибон, азиз овоз менга бир онда
Гўё бахш этди ҳаёт, янги жон, умид.

Бахш этди шодлик, орзу музлаган қонга,
Қайғу, отам дўқлари бўлганди унут.
Қўлларимни қутқариб дўстнинг қўлидан
Чопардим: «Боряпман» дея қичқириб,
Ўтиб чуқур устига тушган тахтадан
Шу азиз товуш сари шошдим югуриб:
«Боряпман!» Товланар таниш табассум.
Жафо, ҳасрат, уқубат сарғайган юзда
Олдига чопиб бордим соғинган дилим
Муқаддас тоза туйғу тўлдирди бирдан.
Ўзимни кўрарканман шу мудҳиш конда,
Даҳшатли товушларни эшитган маҳал,
Эримни кўрарканман темир кишанда,
Жафо-аламларини англадим тугал.
Жуда кўп азоб чекди, дард тортди жасур,
Бош эгиб ҳузурига келиб тиз чўкдим.
Лекин уни бағримга босишдан аввал,
Темир кишанларини кўзимга суртдим!
Қўнгандай келиб сукут париси худди
Тинди ер ости конда бутун ҳаракат,
Тинди гап-сўз ва тинди меҳнат гумбури,
Тинмас, тинмас шашқатор кўз ёшлар фақат.
Ҳамма таниш, бегона кўзларида ёш,
Ҳамма ҳаяжон ичра жиддий ва рангсиз
Туларди айланамда. Кайфимга йўлдош —
Титроқ оёқларида кишан жарангсиз;
Ҳавога кўтарилган болға ҳам қотган,
На кўшиқ янграр, на сўз: ҳар ёқда жимлик.
Гўё ҳар ким учрашув руҳига ботган —
Ғам-ҳасрату шодликка бўлганди шерик.
Муқаддас эди жимлик, муқаддас ғоят,
Чуқур қайғу ва ҳасрат бор эди унда.
Ўйлар, фикрлар юксак эди ниҳоят,
Бир ажойиб тантана ётарди унда.
«Қайга ғойиб бўлдингиз! Қайга кетдингиз?»
Қўйидан эшитилди дарғазаб овоз.

Назоратчи кўринди: «Энди кетингиз,
Атай яшириниб турдим» — Кўзларида ёш:
«Кетинг энди, вақт етди, койишар, хоним,
Башлиқларнинг ҳаммаси шундай бешафқат!..»
Болажонлар, мен гўё жаннатда эдим,
Яна дўзахга тушдим, дўзахга фақат.
Пастда ҳаяжон ичра кутган офицер
Ғазаб-ла русчасига қилди ҳақорат.
Баландда эрим туриб французча дер:
«Маша, кўришажакмиз қамоқда албат!»

ОЙ ТУТИЛГАН ТУНДА

Уч пардали фожиа

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

О қ й и г и т — 17 ёшда.
З у б а р ж а д — 17 ёшда.
Т а н г а б е к а — 50—52 ёшда.
Ш а ф а қ — 21 ёшда.
Д е в о н а — 30 ёшда.
Д а р в о ш — 55 ёшда.
Р и с қ у л — 60 ёшда.
Э ш м и р з а — 11 ёшда.
Е л ч и қ у л — 30 ёшларда.
Б и р и н ч и о қ с о қ о л
И к к и н ч и о қ с о қ о л
У ч и н ч и о қ с о қ о л
Ч о п а р — 25 ёшда.
Э р к а к л а р а ё л л а р.

БИРИНЧИ ПАРДА

Ез боши. Чўл. Утовлар тизилиб кетган. Та н г а б е к а ўтовининг олди. Учоққа катта қозон осилган. У ер-бу ерда палослар, гилам ва кигизлар осиб куритилмоқда. Афтидан бу яйловга яқинда кўчиб келишган. Ша ф а қ қозон бошида уймаллашиб юрибди.

Ўтовдан Та н г а б е к а чиқади. Қўлида қамчи, қаёққадир отланган.

Та н г а б е к а . Ёлчиқул келмадими?

Ша ф а қ . Йўқ, кўринмади.

Та н г а б е к а . У лалайганнинг оғзидан сўзи чиққунча, бургут тухум очиб, учирма қилади. Келиб-келиб шуни юборибман-а...

Ша ф а қ . Қаёққа шошсин, онажон? Қўрада моли маъраб, уйда боласи йиғлаб қоляптими? Киши шодлик кутиб турган бўлса шошади-да.

Та н г а б е к а . Нима бало, ҳамманг ўша Ёлчиқулнинг ёнини оласанлар!

Ша ф а қ . Бечорага ачинаман. Ёлғизгина бошига не савдолар тушмади шўрликнинг.

Та н г а б е к а . Бандаларга қисматни биз улашмаймиз, келин, ҳаммаси худодан! Пешонасига нима ёзилган бўлса, ўшани кўради.

Таёқни от қилиб минган Э ш м и р з а қўшиқ айтиб киради.

Э ш м и р з а .

Отам олиб берди от,
Эгарлатиб чоп, деди,
Хотин олиб бераман,
Қучоқлашиб ёт, деди.

Чух қамиш оёқ арғумоғим, чуҳ!..

Т а н г а б е к а. Жим, эй, тилинг кесилмагур! Бунақа беадаб ашулани қаёқдан ўргандинг, тентак? Қамчим қани, бир таъзирингни бериб қўяй!

Э ш м и р з а. Йўқ, ойи, бу куёвлар айтадиган қўшиқ.

Т а н г а б е к а. Қамчи билан ачитиб куёвлигингни кўрсатиб қўймай! Йўқол кўзимдан. *(Шафаққа.)* Шу кунларда кўнглим шундай ғашки, келин, ичимга чироқ ёқса ёрмайди. Урушга кетганлардан дом-дарак йўқ. Чопар келганига ҳам бир йилдан ошди.

Ш а ф а қ. Мен-чи? Кундуз шамоллардан сўрайман, тунда осмонни тутган юлдузларга жавдираб, Йўлмирзамни ўйлабман, сўрайман. Қиблага қараб тиз чўкиб, Йўлмирзамни ўз паноҳингда сақлагин, деб илтижо қиламан. Саҳарлар қонли ёшлар тўкиб, оқ тилаклар тилайман парвардигоримдан.

Т а н г а б е к а. Кўз ёшларинг тупроққа сингса ҳам тилакларинг ерда қолмайди, келин. Иншоолло, фаришталарнинг оминига тушса ажаб эмас.

Ш а ф а қ. Айтганинг келсин, илоҳим!

Э ш м и р з а. Ойи. Девона осмондаги фаришталарни кўрганмиш. Худди ириб қолган сутдаги қуртлардай, ғуж-ғуж гивирлаб ётганмиш. Фаришта дегани қанақа бўлади, ойи?

Т а н г а б е к а. Ҳали ҳам шу ердამисан, оёқ остида ўралашмай, бор, ўйна! *(Қамчисини ўқталиб қўлади.)*

Э ш м и р з а. Булар Девона билган нарсани ҳам билишмайди-я. *(Кетади.)*

Т а н г а б е к а. Эшмирза, бор, йилқичи Кўчарбойга айт, кўк дўнани тутиб эгарласин.

Э ш м и р з а *(узоқдан).* Хўп, айтаман.

Т а н г а б е к а. Мен чўпонларнинг олдига бориб келай... Вой, худойим, кўнглим шундай ғашки, нима бўларини билмайман.

Шафақ. Уч йил! Уч йилдан бери кўзларим йўлда интизор! Муштоқликдан жигар-бағрим қон бўлди. Ун тўққиз баҳоримда Йўлмирзамсиз сўлиб қолдим, худди кечки шафақдек сўниб боряпман, онажон!

Тангабека. Бўйингда ҳам бўла қолмаган экан. Ақалли фарзанд билан юпанардинг, овунчоқ бўларди.

Шафақ. Ҳа, насиб бўлмади.

Тангабека. Шояд, тилакларимиз ижобат бўлиб, оқ подшо урушни тўхтатишга фармон берса-ю, бизникилар ҳам эл-юрт қатори қайтиб келишса!

Шафақ. Кошки эди ўша кунларга етишсак.

Тангабека. Ёлчиқул қалинни бир ёқлик қилиб келса, оқсоқолларни чақираман. Бор, келин, қора ўтовдан хабар ол-чи, қимизни пишитишдимикин. Молни ўзим сўйдираман.

Шафақ. Хўп, ойи. *(Кета бошлайди.)*

Тангабека. Оқйигит қаёққа улоқди?

Шафақ. Зубаржад келган эди, тоғ томонга от чоптириб кетишди.

Тангабека. Ун еттига киришди-ю, ҳали ҳам бөлаликлари қолмаган!

Шафақ. Тўйларигача ўйнаб олишсин, даладаги тойчоқлардай яйрашсин. Зубаржад дунёда монанди йўқ қиз, бамисоли малика! Оқйигит бўлса, ҳуснда Юсуф пайғамбардан ўтади. Яна шоирлигини айтмай-сайми!

Тангабека. Қўй, келин, умматни пайғамбарга ўхшатма, гуноҳ бўлади.

Узоқдан овоз. Бойвучча, ҳой бойвучча, кўк дўнан далага қочиб кетибди!

Тангабека. Бир ками шу эди! *(Кетмоқчи бўлади.)*

Умалоқ ошиб Девона кириб келади.

Девона. Тангабека бойвучча опа, Тангабека бойвучча опа, бир қизиқ нарса кўрдим, айтиб берайми? *(Хахолаб кулади.)*

Т а н г а б е к а. Ҳа, айт. Девона, айта қол, қизиқ нарса бўлса.

Д е в о н а (*сакраб ўрнидан туради*). Тақилган қоя чўққисида бир она бургут тўртта палапонини ўлдирди. Олдин кўзларини чўқиб ўйди, кейин қаноти билан уядан суриб чиқарди. Палапонлар мана бундай юмалаб-юмалаб (*қилиб кўрсади*) жарга тушиб кетди... Шундай томошадан қолдинг, бойвучча опа. (*Хахолаб кулади, сўнг бирдан маъюс.*) Она бургут нега шундай қилди экан-а?

Т а н г а б е к а. Сенга шундай кўрингандир, Девона, бургутнинг боласи атиги битта ёки иккита бўлади.

Д е в о н а. Уники тўртта эди, бойвучча. Иккитасини бошқа уядан олган экан-да?

Т а н г а б е к а. Келин, бор, айт, Девонага овқат беришин, оч бўлса керак. Оч кишининг кўзига бир нарса тўртта бўлиб кўринаверади.

Ш а ф а қ. Юр, Девона.

Д е в о н а. Ҳалиги она бургут нега шундай қилди экан, бойвучча опа? Нега сизларнинг раҳмингиз келмайди, нега йиғламайсизлар, бағри тошлар! (*Йиғлаганча Шафақнинг орқасидан чиқиб кетади.*)

Т а н г а б е к а. Мияси айниб қолибди бу тентакнинг. Беҳуда гап! Қушларнинг маликаси саналган она бургут ўз палапонларини чўқиб ўлдирармиди? Ундай десанг, ўз фарзандини ўзи нобуд қилган подшолар озми? Мансабга минган сари киши кўпроқ қонсирармиш. Ишқилиб, Девонанинг сўзлари яхшиликка кўринсин. Мен умримда бировга озор берган бўлсам, тангрининг ўзи кечирсин... Э худо, кўнглим шундай ғашки, шундай ғашки, ичимни ит тирнаяпти. Фол очдирмасам бўлмайди шекилли. Чўпонлар бирон ёққа кетиб қолармиди, бугун бўлмаса, эртага борарман. (*Ўтовга киради.*)

Ё л ч и қ у л киради. Т а н г а б е к а нинг ўтови олдига ўтиради.

Ёлчиқул. Ишни битириб қайтсанг тўн кийдираман, деган эди бойвучча, кийдиради ҳам. Сўзининг устидан чиқадиган аёл. Аммо-лекин, янги тўнни кийиб, ясаниб қаёққа борардим?.. Ҳар қалай, кўнглим жойига тушди. Бир мағизни ёриб чиққан икки ниҳолдай Оқйигит билан Зубаржад бир умрга қовушади. Ана шунисига хурсандман. Оқйигитни ўн етти йил пуф-пуфлаб ўстирдим, ўз ўғлимдан ҳам азиз бўлиб қолди. (Қичқириб.) Ҳой, бойвучча! Уйдамансан, бойвучча, мен келдим!

Утовдан Тангабека чиқади.

Тангабека. Келибди-ю, лалайиб ўтирганини қара! Ё ишинг унмадими? Уғри-қароқчига учрамадингми? Молларни омон-эсон олиб бордингми ишқилиб?

Ёлчиқул. Ҳаммасини тўқис-тугал олиб бордим, бойвучча. Аммо Рисқулбекнинг кўнгли тўлинқирамади. Назаримда, моллар кўзига оз кўринди. Яна йигирма беш от, элликта қўй берсин, деди.

Тангабека. Шунисини билувдим-а! У очкўз тўярмиди! Отаси Элмирза тириклигида у билан кенгашиб, гапни бир ерга қўйган, «Оқйигит ўн еттига тўлганда, қалиннинг қолганини берасан», деб менга васият қилган эди, васиятини бажардим.

Ёлчиқул. Мен ҳам шундай дедим. Лекин Рисқулбек кўзини лўқ қилиб туриб олди. Биз бир-биримизга сўз берганда Элмирзабек тирик эди, энди бекнинг ўзи ҳам, мартабаси ҳам йўқ. У дунёда бандаларнинг ҳаммаси баб-баравар, деса бўладими? Мен ҳам бўш келмадим. Молларни қайтаришга буйруқ бердим. Шундан кейин бир оз шахтидан тушди.

Тангабека. Шундай дегин? Бундай гапга қандай тили борди у разилнинг? Бу муртадлиги учун шу бугуноқ яйловга уруш очардимку-я! Ҳа, майли, болалар ҳаққи, гуноҳидан ўтаман. Худо хоҳласа, Йўлмирзам урушдан омон қайтса, ота шаъни учун курашадиган йигит у.

Ёлчиқул. Сассиқ алафдан асл гул очилганига ҳайронман! Зубаржадни айтаман. Мен молларни ҳайдаб борсам, ўз қизимиздай олдимга чопиб келса бўладими.

Та н г а б е к а. Зубаржаднинг мақтовига сўз йўқ. Аммо Рисқул паст одам. У мол олишдан ҳам кўра, бизни камситиш, таҳқирлаш учун шундай деган. Бир кун қилмишига пушаймон еб қолар. Қаримталиқ дунё, қайтади.

Ёлчиқул. Рисқулбек, қизимга Соқмор чўллари-нинг ҳокими Қорахўжадан ҳам совчи келган эди, қайтардим, деб мақтанди. Элмирзабекка берган сўзимда турдим. Шунини бойвуччага алоҳида уқтириб айт, ихлосим баланд эканини билиб қўйсин, деди.

Та н г а б е к а. Гўё одамгарчилик қилибди-да, бизга! Такаббурлиги жонга тегди. Қўй, садқайи сўзим кетсин! Ёлчиқул, сен тезлик билан чўпонларга хабар қил, иккита яхши бўрдоқини сўйишсин, таомилга тўғри-риаб, уруғларнинг кўнглини олайлик.

Ёлчиқул. Хўп бўлади, бойвучча, ҳозир айтаман. *(Кетади.)*

Та н г а б е к а *(орқасидан қичқириб)*. Ҳой, Ёлчиқул, янги тўнинг муборак бўлсин! Сўзидан қайтади-ганлардан эмасман!

Ёлчиқул *(саҳна орқасидан)*. Қуллуқ, бойвучча, қуллуқ!

Та н г а б е к а *(ёлғиз)*. Рисқулни айтаман. Манман деган эркаклар урушда жон бериб, жон олаётган бўлса, у бу ерда қутуриб юрса! Ҳой, бу ерда ким бор? Гулемиш! Мана бу палосларни оқ ўтовга олиб бориб сол, маълум ошини ўша ерда берамиз. *(Чиқади.)*

Бир неча дақиқа ўтгач, бир аёл кириб, ёйиб қўйилган палосларни олиб чиқади, чўл томондан Д а р в е ш келяпти. Утов орқасидан Д е в о н а чиқади.

Д е в о н а *(катта устихонни кемириб)*. Бунинг энг

маза жойини нега ичига солиб қўйишаркан? Ҳеч олиб бўлмаяпти! *(Чалқанча ётиб, оғзига иликни қоқади.)* Йўқ, тушмаяпти. Маҳкам ёпиштириб қўйишипти... Қўя қол, еб тўймаган ялаб тўярмидинг! Бунинг ҳузурини бароқ кўради. *(Итни чақиради.)* Бароқ, бароқ, маҳ... маҳ... *(Олди-ортига қарамасдан суякни отади, суяк кириб келаётган Дарвешнинг олдига тушади.)*

Д а р в е ш. Ё парвардигор, эшикдан кириб келган мусофирга ҳам тош отадиларми, ноинсофлар!

Д е в о н а. Тошмас, суяк! Кемиролмадим.

Д а р в е ш *(суякни кўриб, лабларини ялайди)*. Ўз ризқингга тупуриш нонкўрлик бўлади, эр йигит!

Д е в о н а. Менми эр йигит? Ҳа-ҳа-ҳа, мен девонаман, девона! Ие, кулоҳинг аломат экан-ку! *(Дарвешнинг кулоҳини олиб, айлангириб кўради.)* Ит думига ўхшаган попуги ҳам бор экан! Думидан ушлаб киясанми? *(Дарвешнинг атрофида юриб, уни кўздан кечиради.)* Уккига ўхшаб ҳурпайган экансанми? Яна ўзингнинг ҳам думинг бўлмасин, а? *(Шақиллаб кулади.)* Сен нега кулмайсан?

Д а р в е ш. Мен олисдан келдим, худонинг бандаси, силлам қуриб, дармоним кетди. Бу ерлар қайси бекнинг яйлови бўлади?

Д е в о н а. Меники ҳам, бойвуччаники ҳам!

Д а р в е ш. Қирдаги қўйлар ҳам униками?

Д е в о н а. Уники ҳам, меники ҳам. Ана у қоялар ҳам, ана у пода-пода булутлар ҳам меники. Ўша булутларга миниб олиб, сузиб кетсам ҳам бўлади, лекин бойвуччани кўзим қиймайди!

Д а р в е ш. Бойвуччанинг кими бўласан, ўзинг?

Д е в о н а. Девонаси. Бир замонлар Ҳозирқул деган исмим бўлган экан, энди исмим йўқ. Девона деган ҳамма билади. Девонани ранжитманглар, гуноҳ бўлади, дейди бойвучча.

Д а р в е ш. *(Девонага тикилиб қараб туради.)* Манглайингда қора холинг ҳам бор эканми?..

Девона. Кўр бўлганмисан, хол эмас — фаришта муҳри.

Дарвеш. Неча ёшдасан, худонинг қули?

Девона. Мен худонинг қули эмасман, Девонаман! Сенинг ўзинг қулсан!

Дарвеш. Сен бечора, неча ёшда эканингни ҳам билмасан.

Девона. Менинг ҳеч қанақа ёшим йўқ, шумдай ёш-пошсиз яшайвераман! Тўхта, сен кимсан ўзинг? Чопонингнинг барларини ит дабдала қилиб ташлади-ку?

Дарвеш. Мен — дарвешман. Жаҳон кезиб, одамларга имон тарқатаман. Қани, Девона, бойвуччангнинг олдига олиб бор-чи мени. Тиззаларимда дармон қолмади, ҳолдан кетяпман: уч кундан бери туз тотганим йўқ.

Девона. Бойвуччанинг ўтови шу! Бойвучча опа, бойвучча опа! Дарвеш келди. Кел, томоша қил, кулоҳининг попуги бор.

Елкасида меш билан ўтов орқасидан Шафақ чиқади.

Дарвешни кўриб тўхтайтиди.

Дарвеш. *(ўзича)*. Субҳоноллоҳ, сув парисидай бу сулув қайдан пайдо бўлди? *(Кўксига қўлини қўйиб, эгилиб салом беради.)*

Девона. Тиззаларида дармон қолмаган Дарвеш шу бўлади, Шафақ.

Шафақ ўтов томонга юради.

Дарвеш. Чарчаб, чанқаб келган мусофирга бир қултум сув берсанг, савобга қолар эдинг, сулув қиз!

Девона. У қиз эмас, келин. Йўлмирзанинг хотини. Йўлмирзанинг ўзи оқпошшо урушида. Келиб қолади! Кечаси, қулоғимни ерга тутиб, от тугёқлари дупурини эшитдим. Ҳадемай келиб қолишади.

Д а р в е ш (*фотиҳа ўқийди.*) Фаришталар Девонанинг сўзига омин десин!

Д е в о н а. Оллоҳу акбар!

Ш а ф а қ ўтовга киради. Д а р в е ш сулувнинг орқасидан ҳавас билан қараб қолади.

Д а р в е ш. Тангрининг қудрати зўр. Кўҳликни ҳам, хунукни ҳам ўзи яратади. (*Ўтиради.*)

Д е в о н а. Сен кўҳликми ёки хунукми?

Д а р в е ш. Кўҳлик эмас...

Д е в о н а (*диққат билан қараб*). Хунук, хунук.

Ш а ф а қ катта товоқда қимиз олиб чиқади.

Ш а ф а қ. Ма, бобой, қимиз ич, ташналигингни босяди.

Д а р в е ш (*косани олади, нималардир ўқиб, бамайлихотир ичади*). Раҳмат, сулув, муродингга ет!

Ш а ф а қ. Айтганинг келсин.

Т а н г а б е к а кўринади.

Д е в о н а. Бойвучча! Дарвеш, дарвеш келди.

Д а р в е ш (*ўрнидан туради*). Ассалому алайкум, бойвучча, элу юртингни, молу жонингни худо ўз паноҳида асрасин, сиҳат-саломатлик, хотиржамлик бўлсин, бойвучча, бошингдан бахт қуши аримасин.

Т а н г а б е к а. Раҳмат, мусофир, айтганинг келсин, сенинг ҳам ниятинг хайрли, қадаминг қутли бўлсин, хуш кўрдик. !

Д а р в е ш. Қани, ўтириб бир ҳақингга дуо қилайлик, бойвучча!

Фотиҳа ўқийдилар.

Д е в о н а. Мен иккинчи марта ўқишим бу фотиҳани.

Д а р в е ш. Такрорлашдан дуо қаримайди. *(Бойвуччага тикилиб-тикилиб қарайди.)*

Т а н г а б е к а. Қани, сўзла, қаерлардан бўласан, мусофир?

Д а р в е ш. Мен пайғамбар элчиси, бойвучча, Маккаю Мадинадан келяпман. Пайғамбаримизнинг муқаддас қабр ташларига бошимни қўйиб, хокларини бу қўлларим билан кўзимга суртиб, оби замзамлардан тағиб келган муборак зотман. Бу фоний дунёда осий бандаларига имон ато қилиб юришдан савоб иш борми?

Т а н г а б е к а. Табаррук зот экансан, ниятинг эзгу, сафаринг хайрли экан, мусофир!

Д а р в е ш. Эзгу, бойвучча.

Т а н г а б е к а. Оламда тинч-омонликми?

Д а р в е ш. Омонлик, бойвучча, сенга ҳам яхши хабар келтирдим. Оқпошшонинг лашкарлари енгиб, сизнинг элингизда ҳам тинчлик қарор топади. Қутганларингизнинг йўли оқ, худо хоҳласа. *(Шафаққа қараб.)* Ҳадемай от ўйнатишиб келиб қолишади.

Д е в о н а *(Етиб, ерга қулоғини қўйиб тинглайди).* Йўқ, бугун от дупури эшитилмаяпти.

Т а н г а б е к а. Девона, жим бўл, мусофирнинг сўзини бўлма! *(Дарвешга.)* Авлиё, хушхабаринг учун сенга уюримдан энг яхши йилқини суюнчига бердим, танлаб ол!

Д а р в е ш. Қуллуқ, қуллуқ, бойвучча, менга бу дунёнинг мол-давлати керак эмас, мен худонинг қулиман. Тўярлик овқат, тунарлик бошпана берсанг, законинг шу менга!

Ш а ф а қ *(ўзича).* Авлиё одам экан-а, тавба.

Т а н г а б е к а. Майли, сенинг айтганинг бўлсин. Келин, дарров дастурхон олиб кел, мусофир овқатланиб, дам олсин!

Ш а ф а қ. Хўп бўлади, ойи.

Т а н г а б е к а. Яхши меҳмон ўз ризқи билан келади, дейдилар, тўйнинг устидан чиқдинг. Уртанча ўғ-

лимнинг қайлиғи учун бугун қалинни тўкин бериб бўлдим. Кечқурун оқ ўтовда маслаҳат оши бераман, уйимизнинг тўри сеники бўлади.

Дарвеш. Мени сийласанг, сени худо сийласин, гуноҳларингни тангрининг ўзи кечирсин, бегуноҳ бандаси йўқ...

Девона. Ие, бегуноҳ одам йўқ? Менинг ҳам гуноҳим борми, Тангабека бойвучча опа?

Тангабека. Сенинг гуноҳинг йўқ, Девона, сен бегуноҳсан!

Дарвеш (ўзича). Тангабека?..

Тангабека. Қани, ўтовга марҳамат, мусофир!

Дарвеш. Сенинг номинг Тангабеками, бойвучча?

Тангабека. Шу Девонадан бўлак ҳеч ким номимни тилга олмайди, Элмирзабек ўлганидан буён ҳамма мени бойвучча деб атайтиди. Назаримда, менинг номим сени ҳайратга солиб қўйди чоғи?

Дарвеш. Йўқ, бойвучча, жуда чиройли исм экан, бундай чиройли исмни энди эшитишим, шунинг учун ғалати туюлди. Элмирзабекнинг ўзини билмасам ҳам, донгғини эшитганман. Қазо қилган экан, раҳматликнинг жони жаннатда бўлсин.

Тангабека. Ўтовга кир, мусофир, дастурхон мунтазир. (Ўтовга киришади.)

Девона. Бу дарвешнинг кўзлари худди уккиникига ўхшайди, юм-юмалоқ, ўқрайиб туради... Ҳа, бориб қоя қаъридаги бургут палапонларини кўмиб келай, ҳамма ўликларни кўмишади-ку, ахир! (Кетади.)

Ўтовнинг икки томонидан Зубаржад билан Оқйигит чопиб чиқишиб, ўзларини бир-бирларининг қучоқларига отадилар.
Иккиси ҳам суворий кийимида.

Зубаржад. Шу дақиқадан умримнинг охиригача қучоғингдан қўйма мени, шунқорим!

Оқйигит. Энди бизни ҳеч ким ажрата олмайди, Зубаржадим, оқ каптарим!

З у б а р ж а д. Худо саховатли, Оқйигит, иккимизни бир тупроқда яратган. Туғилишимиз билан бизни қовуштирган ҳам тангрим, шундай бўлгандан кейин, бизни ким айирсин, шунқорим!

О қ й и г и т

Қип-қизарган кунга боққанда
Йўқотаман ихтиёримни.

У — қуёшми, ё муҳаббатдан
Ёниб турган ўнг ёноғингми?

Салқин тунда осмонда тўлиб,
Мағрур болқиб боқар нурли ой.
Мени асир этган ой бўлиб
Чап ёноғинг сенинг қойнаҳой!

Яна тунда ой кўкка чиқиб,
Нури тутса яйловни, қирни,
Чап бетингдан ардоқлаб ўпиб,
Ухлатаман мен ўзим сени.

Тонг оқариб, чиққанда офтоб,
Шуъласига тўлганда жаҳон,
Ўнг бетингдан ўпиб беҳисоб,
Дейман: «Ёрқин қуёшим, уйғон!»

Сўнг боқарман жамолинга лол,
Кавсар лабинг бўсасидан маст.
Муродимга етганимдам шод,
Ишқ шаҳиди бўлсам ажабмас!

З у б а р ж а д

Лабларимни лабларингга қўйиб,
Дарҳол яна бағишлайман жон.
Бахтнинг тотли ўтида куйиб,
Ўлсам ўпиб, сен тирилт шу он!

Сен ўпиб ўлсанг, мен ўпиб тирилтираман, мен ўлсам сен ўпиб тирилтирасан! Бас, шундай экан, биз ўлмай-миз, Оқйигит. *(Яна қучоғига ташланади.)*

О қ й и г и т. Агар сен бұлак эл-юртда туғилсангу, умримда сени кўрмаган бұлсам, нима қилар эдим, Зубаржад? Ұшанда ҳам албатта сени излаб топар эдим, тоғлар ошиб, дарёлар кечар эдим, овозим борича: «Зубаржад, қайдасан?» деб сўроғлардим бутун борлиқдан. Албатта топар эдим сени, Зубаржад!

З у б а р ж а д. Мен товушингдан таниб ўзим сен томонга йўлга чиқар эдим, Оқйигит! Қўлимдаги ҳасам игнадай бўлиб, этикларимнинг ўкчаси япроқдай қолгунча ахтарар эдим сени! Ва излаб топар эдим! *(Яшнаб, шод куйлайди.)*

Мен, Зубаржад отлидирман,
Оқйигитнинг ёридирман.
Бир кўришга зоридирман,
Билган борми, бизнинг ёрни?

деб кетаверардим. *(Кулади.)*

О қ й и г и т. Йўқ, йўқ Зубаржад, ундай мудҳиш тақдир бизга бегона!

З у б а р ж а д. Оқйигитим, айирмоқни ўйлаганлар бўлса, ўйига етмасин, илоҳим... Вой тавба, нималарни ўйлаяпмиз?..

О қ й и г и т. Ҳеч ким айирмайди бизни. Мен сени ҳеч кимга бермайман!

Оқйигитман, орим бор,
Ёнгинамда ёрим бор.
Ҳеч ким енгмас қудрат берган
Танда қайноқ жоним бор.
Ор деганим — Зубаржад,
Ёр деганим — Зубаржад,
Томиримда кезиб юрган,
Жон деганим — Зубаржад!

З у б а р ж а д *(бирдан кайфи ўзгариб)*. Замон биз ўйлагандай тинч эмас, Оқйигит, оқподшо аканг сингари сени ҳам урушга олиб қўйса, нима қиламан?

О қ й и г и т. Янгам Шафақдай сабр-тоқат билан кутасан мени!

З у б а р ж а д, Йўқ, Оқйигит, Шафақдаги тоқат менда йўқ, сенсиз бир кун ҳам яшашга сабрим йўқ. Овга борсанг ҳам, ёвга борсанг ҳам мен ёнингда бўламан.

«Ор деганим — Зубаржад,
Жон деганим — Зубаржад» —

дединг-ку, ор билан жон ҳамиша йигит билан бўлади. Ҳар қандай эркакдан яхшироқ от чопаман, ҳар қандай мергандан ўзиб ўқ отаман.

О қ й и г и т. Сен менга хотингина эмас, қанот бўласан, Зубаржад, қанотсиз учган шунқор борми? Сенсиз йўлдан адашаман, сенсиз сафар бемаъно. Чиндан ҳам сен отда ботирлардай еласан, ҳали ҳатто мenden ҳам ўзиб кетдинг-ку!

З у б а р ж а д. Сенинг ёнингда бўлсам ҳеч нарсадан қўрқмайман... ҳатто, ҳатто...

О қ й и г и т. Қўй, бундай гапларни. *(Зубаржаднинг оғзини беркитади.)*

З у б а р ж а д *(шод, эркаланиб)*. Оқйигит, бирдан мени дев олиб қочиб кетса-чи? Мана бундай ғойиб бўлиб қолсам-чи? *(Ҳаттиқ кулиб ўтов орқасига яширинади.)*

О қ й и г и т. Мен девга мана бундай ташланиб қувиб етаман-да, сени тортиб оламан. *(Иккинчи томондан ўтов орқасига югуради. Бир дақиқадан сўнг ҳалигидай икки томондан чопиб келиб бир-бирларини қучоқлаб оладилар.)*

З у б а р ж а д. Вой-вой, жуда даҳшатли экан-ку, бу дев! Қучоғига қисиб жонимни олаёзди-я. *(Оқйигитнинг кўксига бошини қўяди.)*

О қ й и г и т. Юрагимнинг талпинаётганини эшитясанми? Худди қанотли қушга ўхшайди-я!

З у б а р ж а д. Мен бу қушни олтин қафасда сақ-

лайман, ҳамманинг ҳасадли назаридан увоқда сақлайман, эшитяпсанми, ҳеч кимга бермайман!

О қ й и г и т. Берма, менинг суюклим, берма! Шу кунгача сен худди эгар кўрмаган ҳуркак тойга ўхшар эдинг, бугун бутун бошқасан, менинг Зубаржадим!

З у б а р ж а д. Бугундан бошлаб бир умрга сеники бўлдим, Оқйигит!

О қ й и г и т. Ўтган кечада даҳшатли бир туш кўрдим: учиб юрган кўк каптарни калхат олиб кетай деди. Қўрқиб уйғониб кетдим. Сени ўйладим.

З у б а р ж а д. Қорахўжа уруғидан совчи келганини юрагинг сезибди-да! Совчиларни кўрибоқ менинг ҳам жоним ҳалқумимга келди.

О қ й и г и т. Хайрият, отанг мардлик қилибди, Қорахўжага унча-мунча одам бас келмайди.

З у б а р ж а д. «Менинг қизим ҳам, ваъдам ҳам битта, қайта-қайта узатадиган қизим ҳам, қайта-қайта бузадиган ваъдам ҳам йўқ» дебди отам. Совчилар жаҳл билан отамни яниб жўнашипти... Лекин отам нимадандир ташвишда.

О қ й и г и т. Қорахўжадай мудҳиш бекнинг сўзини рад қилиш ҳазил эмас, Зубаржад, отанг жуда ҳам бо-тир одам.

З у б а р ж а д. Отам менинг бахтимни тилайди. Менинг бахтим ёлғиз сенси, Оқйигит.

О қ й и г и т. Ойим бугун оқ ўтовда улуғларга зиёфат берса керак. Ёш-яланглар кўл бўйига чиқишади, сен билан менинг шаънимизга ўйин қилиб беришади. Давранинг ўртасида кўл юзидаги оқ нилуфарга ўхшаб сен турасан, Зубаржад! Мен севги тўлқинида сузгандай бахтиёр сузиб бораману, шу нилуфарни узиб оламан.

З у б а р ж а д. Уз, Оқйигит, узиб ол! Нилуфар сеники! (*Маъюсланади.*)

О қ й и г и т. Нега маъюс тортдинг. Нилуфарим, ё кўнглинг бирор сўзимдан овор чекдими?

Зубаржад. Биз иккаламиз ҳам жуда нонкўр экамиз, Оқйигит, онанг олдида тиз чўкиб, миннатдорчилик ҳам билдирмадик. Фотиҳаларини олдигу, қуллуқни насия қилдик.

Оқйигит. Зубаржаднинг қўлидан ушлаб ўтов эшигига келади. Иккиси ҳам тиз чўкишади.

Оқйигит

Оқ сут бериб боққан ўғлинг қошингга келди,
Оқ ўтовдан чиқ, эй онажон!
Икки юрак бир ишқ билан сенга эгилди,
Оқ фотиҳанг бер сен, онажон!
Ўтовдамисан, онажон?

Ўтовдан соқолини силаб Дарвеш чиқади. Ешлар саросимада.
Кейин Тангабека кўринади.

Тангабека (*Дарвешга*). Ўғлим Оқйигит билан келин бўлгуси Зубаржад шу бўлади! Ҳақларига дуо қилиб, фотиҳа бер, мусофир!

Дарвеш. Ё парвардигор, Оқйигит билан Зубаржад отли бу қулларингга ўзинг инсоф-тавфиқ бер, ҳамжиҳатлик ва аркон давлат ато қилгин, оллоҳу акбар!

Тангабека. Пайғамбар элчиси аталган муборак одам фотиҳа берди сизларга, болаларим. (*Дарвеш бош эгиб туради.*) Ёзиқ бандаларига имон тарқатиб юришдан бошқа иши йўқ бунинг, бахтли бўласизлар.

Оқйигит. Отам васиятига амал қилиб, бошимизни қовуштириб, савобимизга қолдинг, ойи, тиз чўкиб қуллуқ қиламиз!

Тангабека. Васият, урф-одат биз учун муқаддас қонун, болаларим, сизлар ҳам унга хиёнат қилманг! (*Аввал Зубаржаднинг бошига ўнг қўлини қўяди.*) Кўкрак сути бериб ўстирмаган бўлсам ҳам, Зубаржад,

бағримга босиб фотиҳа бераман. Менинг хонадонимга болам бўлиб кирасан. *(Оқйигитнинг бошига қўлини қўяди.)* Яширмайман, энг суюкли ўғлим сен, Оқйигит! Ҳамиша бахт, толе ёр бўлсин, омин!

О қ й и г и т *(сакраб, оёққа босади, Зубаржад ҳам туради)*. Онажон, сен мени ёруғ дунёга келтириб бир марта бахтиёр қилган эдинг. Зубаржадим билан қовуштириб, менга бир олам толе ато қилдинг, одамга бундан катта бахт ҳам, давлат ҳам бўлмайди, онажоним!

Қуёш, ойли кўким бор,
Қир, яйловли юртим бор,
Барини сен бердинг, онажон!
Оппоқ бахтга мўл бўлдим,
Муҳаббатга қул бўлдим,
Барини сен бердинг, онажон!

Т а н г а б е к а. Аввало, болаларим, юрак қули бўлманглар, ақл қули бўлинглар! Кўнгил дарёдай бебош нарса, тўлқинланиб ҳар ёққа сени ураверади. Ақл тоғ чўққисидай юксак ва мустаҳкам бўлади. Унга суянган йиқилмайди, болаларим!

О қ й и г и т. Ўгитларингга қуллуқ, ойижон! Яхши орзулар тўлқинга солган юрак ёмонлик келтирмайди.

Т а н г а б е к а. Ҳали ёшсан, болам, ақл билан юрак ўртасидаги кураш жангини билмайсан. Мабодо бошинга тушиб қолгудай бўлса, ақлингга қулоқ бер!

О қ й и г и т. Ёзмишдан дейдилар. Лекин мен учун она сўзи — тақдир муҳри. Сўзингдан чиқмаймиз, ойижон.

Д а р в е ш. Шундай... Шундай итоатли бўлинглар! *(Бир чеккага ўтиб, бошини эгиб ўтиради, ўзича.)* Буларни истиқболда турли-туман шодлик, бахт, севги кутади. Орқаларида дилларига хиралик соладиган ҳеч нарса... Мен-чи, эй умр, эсиз умрим...

Т а н г а б е к а. Аканг урушдан қайтиб келиши билан бутун яйловни чорлаб тўй қиламиз, катта улоқ чоптирамиз. Элмирзанинг зоти ҳали тирик! Боринглар, ўйнанглар энди, болаларим!

О қ й и г и т. Кетаверайликми, ойи?

Т а н г а б е к а. Сабр қилинг! Ҳой, келин! Шафақ!

Ш а ф а қ ўтовдан чиқади.

Ш а ф а қ. Чақирдингми?

Т а н г а б е к а. Ҳа... Анави иккита хитой коса борку, ўша косаларга қимиз тўлдириб чиқ!

Ш а ф а қ. Хўп бўлади.

Т а н г а б е к а. У вақтда икковинглар ҳам бешикдаги гўдак эдинглар. Худди мана шундай кўклам пайти эди. Отанг раҳматлик катта пойга берди. Зиёфатда зодагон, улуғлар нақ тумонат. Шу зиёфатда Рисқулбек билан Элмирзабек сизларни бешиккертти қилиб қўйишди. Тўй яна уч кеча-ю кундуз давом этди. Оқмон шопр сизларнинг шаънингизга қўшиқ тўқиди.

О қ й и г и т

«Кўкка боқиб ўй сурдим,
Юлдузни ёндош кўрдим.
Ерда икки гўдакнинг,
Умрини йўлдош кўрдим...»

Шу қўшиқми, ойи?

Т а н г а б е к а. Шу, Оқингит, шу!

Косаларни кўтариб **Ш а ф а қ** чиқади.

Мана шу косаларни тўлдириб икки бек қимиз ичишди. Шундан бери ўн етти йил ўтди. Бу косаларда энди сизлар ўз бахтингиз учун ичинг!.. Шу лиммо-лим жуфт косадай толеингиз тўлиқ бўлсин, бахти бекам бўлинг!

Ш а ф а қ косанинг бирини З у б а р ж а д га узатади. З у б а р ж а д косани лабига олиб бориб, тўхтаб қолади. Ш а ф а қ косани О қ й и г и т га тута туриб, кўзи Д а р в е ш назарига тушади.
Ш а ф а қ косани тўшлаб юборади. Ҳамма саросимада.

Т а н г а б е к а. Сенга нима бўлди, келин?

Ш а ф а қ. Билмайман.

Т а н г а б е к а. Яхшиликдан башорат эмас, Шафақ. Илоҳим, яхшиликка кўринсин!

О қ й и г и т. Хафа бўлма, ойижон, коса бутун! Қимиз тўкилган бўлса ҳечқиси йўқ, оқлик!

Ш а ф а қ. Куйинма, она, худо хоҳласа, уларга ҳеч нарса бўлмайди, нима келса ҳам менинг бошимга келсин, мен тўқдим.

О қ й и г и т. Умр бўйи фолбин, прим-сиримга топиндинг, ойи, бирон нарсани ўзгартиролдингми? Қуёш боягидай чарақлаб болқийди, майсалар боягидай ям-яшил. Шу хаёлларни итқитиб ташла, она, бугунги шодлигимизга ташвиш, ваҳима кўланка солмасин! Бизга фотиҳангни бердингми, бас. Бир коса эмас, ўн коса қимиз тўкилса ҳам бизга ҳеч нарса бўлмайди. Қўш юлдуз осмонимизда порлаб тураверади!

Д а р в е ш. Қисматимиз пешонамизга ёзиғлиқ. Уни ҳеч нарса сидириб ташлаёлмайди. Таҳлика қилма, бойвучча, ёзилгани бўлади.

О қ й и г и т. Ойи, мана биз иккаламиз бир косадан ича қоламиз, қайтага яхши бўлди, бир косадан ичанганда ширин татийди, ростми, ойи?

Т а н г а б е к а индамайди.

З у б а р ж а д. Хафа бўлма, бойвучча опа, косамиз лиммо-лим! Ма, Оқйигит, аввал сен ич, ўтинаман!

О қ й и г и т. Сен ич, Зубаржад, ўз улушингни аввал сен ич, қолганини мен ичаман. (Зубаржад ичади, кейин Оқйигит охиригача ичади.) Умримда бундай тотли қимиз ичмаганман!

Тангабека. Насибангизни бутун ичмадинглар, болажонларим! Бахт толеингиз ярим-ёрти бўлмасин, илоҳим.

Оқйигит. Иккимиз бир тан, бир жон бўлгандан кейин бир бахт кифоя эмасми, онажон!

Девона чолиб киради, орқасидан **Эшмирза** кўринади.

Девона. Бойвучча, бойвучча опа, суюнчи бер! **Эшмирза** (*сакраб, сакраб*). Суюнчи, суюнчи! Суюнчига беш олтин, суюнганга ўн олтин!

Девона. Суюнчи, суюнчи! Йе, нега ҳеч ким суюнмайди?

Тангабека. Қувончли хабарингни айтиб, ҳали севинтирмадинг-ку, Девона?

Девона. Ҳозиргина чопар ўтиб кетди. Урушдагилар қайтпти, деди. Аскар йигитлар Кўктепага кўтарилаётган эмиш.

Эшмирза. Чопарнинг оти терга ботиб кетган. Уқ-ёйи обкашга ўхшайди. Акам келганда камонини мен ҳам тортиб кўраман.

Ҳамма кутиш ҳаяжонида.

Тангабека. Сени худонинг ўзи ёрлақасин. Девона, суюнчига сенга сарпо кийгизаман, Эшмирзага шойи яланг тўн қилиб бераман.

Девона. Суюнчига менга хотин олиб бер, бойвучча, ҳаммасининг хотини бор, фақат менинг хотиним йўқ, Эшмирзага ҳам хотин олиб бер!

Тангабека. Бу тентакка нима десам бўлади? Ҳамма ҳам хотинли бўлавермайди, ахир!

Шафақ. *(турган жойида гандираклаб кетади).* Бундай севинчга етар замон бор экан, тангрим! Юрагим, юраккинам шунқорга ўхшаб қинидан чиқа ёзяпти, онажоним! *(Тангабеканинг пинжига тикилади).*

Тангабека. Катта шодлик, қайғудан оғир келади, болам, бардам бўл!

Девона *(ётиб тинглайди).* Отларнинг дупури эшитиляпти. Биттасининг оти шатирлатиб чопиб келаяпти, шу Йўлмирза бўлса керак?

Тангабека. Насибаси қўшилган бўлсин, боламининг, насиба ҳайдаб келади.

Оқйигит. Ижозат бер, онажон, Зубаржад икковимиз акамизни қаршилагани чопайлик! Отларимиз тайёр, эгарланган!

Тангабека. Расми, ёвга кетганни узатиб бормаиди, қайтганнинг йўлига чиқмайди, болаларим! Бурунгилар сабр, сабр деганлар.

Дарвеш. Мана, бойвучча, башоратимга тап бердингми. Тилакларингни худонинг ўзи қабул қилди.

Тангабека. Бизни сен хушнуд қилсанг, сени худо қувонтирсин!

Шафақ. Тоқатларим тоқ бўлди, ойижон, кўзим тиниб, ер-кўк айланаётгандай! Ижозат бер менга, истиқболига югурай! Йўлмирзамни олиб келган отнинг ёлларини тараб ўпай, изларини кўзимга суртай.

Тангабека. Сабрсиз бўлма, келин!

Зубаржад *(Шафақ олдига келади).* Шодлик сени мажнунтолдай эгиб қўйди, Шафақ. Бошингни қўтар, овсин! Сенинг қувончинг ҳаммамизнинг қувончимиз, жонгинам!

Шафақ. Кутиш йиллари бу қадар қийин туюлмаган эди, Зубаржад. Дилинг талпиниб, кўзинг кўрмагандан оғири йўқ экан!

Девона *(узоққа қараб).* Ана, тепага отлиқ чиқди... яна... яна бири чиқди... вой-вой, бунча кўп экан?

Ҳамма ўша томонга қарайди. Д а р в е ш гина жойидан
кимирламай ўтирибди.

Э ш м и р з а. Олдинда келаётганнинг учинчиси
акам... худди ўзи...

Т а н г а б е к а. Йўқ, у эмас. Ўз ботиримни ўзим
танайманми?

О қ й и г и т. Анави тўртинчиси акамга ўхшайди!

Т а н г а б е к а (*Шафаққа назар ташлаб*). Келин,
ёвдан ғолиб қайтган эрни шу тахлит кутадимми?! Уст-
бошингга қара! Эринг нима дейди?

Ш а ф а қ (*бирдан ҳушини йиғиб*). Рост айтасан,
онажон! Эс-ҳушимдан ажраб қолибман. Нима қилай,
қайси кўйлагимни кияй, онажон, айт, нимани кияй?

Т а н г а б е к а. Бугун ярашганини танлаб кий!

Ш а ф а қ. Тўй оқшоми кийган кўйлагимни кийиб
чиқсам-чи?! Бўладими, ойи?

З у б а р ж а д. Ушани кий, Шафақ, ўшани кий, ов-
син. Бугун ҳам тўйинг!

Ш а ф а қ шошилич ўтовга кириб кетади. Бир дам жимлик.

Т а н г а б е к а. Ҳалиги чопар нега бизникига кир-
май ўтди экан?

Д е в о н а. Суворисиз бир от етакда оқсаб келаяп-
ти-ю, лекин жуда қайсарлик қилипти.

О қ й и г и т. Мен акамни кўрмаяпман, нега одам-
лар ичида акам йўқ? Сен кўряпсанми, ойи?

Т а н г а б е к а. Билмайман, болам, ҳамма отлиқ
кўзимга аканг бўлиб кўриняпти.

О қ й и г и т. Акам йўқ, ойи. Олдингилар яйловга
етиб келди. Акам юзбоши ахир, юзбоши олдинда кел-
майдими?

Д е в о н а. Ана, ҳалиги оқсоқ отнинг юганини олиб,
чўлга ҳайдаб юборишди... Йўқ, от кетмай яна бошқа-
ларга қўшилиб олди.

Ҳамма жим кузатади. Ш а ф а қ кийиниб чиқади.

Ш а ф а қ (*ўзига*). Мана, тўй кўйлагимни кийиб, сенинг билан қовушмоққа чиқдим, менинг Йўлмирзам! Сен отингга қамчи уриб нега елиб келмаяпсан? О, Йўлмирзам, менда заррача сабр-тоқат қолмади. (*Зубаржад билан Оқйигит ўртасига киради.*) Сизлар кўр-ялсизми? Нега мен кўрмаяпман, ё худо, мен ҳеч кимни кўрмаяпман, Йўлмирза қайси бири?

Ҳамма жим. Утов орқасидан отлиқлар ўта бошлайди.

Т а н г а б е к а (*олдиндаги отлиққа*). Бойиш, сенми-сан? Нега ёнингга Йўлмирза кўринмайди? (*Отлиқ ўтиб кетади.*) Нега жавоб бермайсан, Бойиш?!

О қ й и г и т. Бошини эгиб ўтиб кетди...

Т а н г а б е к а. Ҳой, Борлибой, юзбошингиз Йўлмирза нега орқада қолиб кетди? (*Уша томонга интилади.*)

О қ й и г и т. Бу ҳам бошини эгиб ўтиб кетди...

Т а н г а б е к а. Ҳеч бўлмаса, сен жавоб қил, Қўлош, нега орангизда Йўлмирза йўқ? Менинг болам қаёқда қолди?

Д е в о н а. Бари ўтиб бўлди...

Т а н г а б е к а. Ҳаммасининг тили кесилганми, ни-ма бало? Нега жавоб қилмай ўтиб кетишди?!

Елдан қайтаётганлардан бири келиб, **В о й в у ч ч а** олдига юган билан кичик бир тугунча қўяди. **Д е в о н а** югуриб келиб юганини олади. Тугунчани ушлаб кўради.

Д е в о н а. Бу тугунчада яна олтин бўлмасин, бой-вучча?

Т а н г а б е к а. Тупроқ! Қора тупроқ! Йўлмирзам-нинг қабр тупроғи! Оҳ болам, болам, болам!

Ш а ф а қ. Йўлмирза! Йўлмирзам! Ёнингга торт, Йўлмирза! Торт мени ёнингга, Йўлмирзам! Бу тўй кўйлагим кафаним бўлсин! *(Қичқириб йиғлаб, Оқйигит билан Зубаржад ўртасига йиқилади.)*

Улар ўзларини четга оладилар. **Ш а ф а қ** и ҳеч ким суямайди.

Т а н г а б е к а. Мен сенга нима гуноҳ қилувдим, э, худо! Мени жазолаганинг жазолаган! Умрим бўйи ғазабингдан қутулмадим! Гуноҳим нима?! *(Бирдан жим қолади.)* Болам... Ўғилгинам, болам!..

Д е в о н а **Ш а ф а қ** ёнига ўтириб, унинг сочларини силайди.

Д е в о н а. Йиғлама, Шафақ, сен менга хотин бўласан!

ИККИНЧИ ПАРДА

Орадан бир неча кун ўтган. Тангабеканинг ўтови. Оқсоқоллар ўтирибди. Дарвеш ҳам шу ерда. Гўшт еб бўлиб, қимиз ичяптилар. Бир чеккада Шафақ.

Тангабека. Қани, келин, чаққон, чаққон. Оқсоқолларнинг қўлларига сув қуй! Кейин бошқа ишларга қара!

Шафақ дашшўй ва қумғон тутиб меҳмонларнинг қўлларини ювиради.

Биринчи оқсоқол. Раҳмат, бойвучча, жуда катта зиёфат қилиб юбординг, феълингни худо ҳамиша шундай кенг қилсин!

Иккинчи оқсоқол. Хонадонингни Элмирзанинг саховати тарк этмабди, келин. Давлатингга худо барака берсин. Сен бойвуччагина эмас бек, бекасан.

Учинчи оқсоқол. Сахийнинг давлати камаймайди, дейдилар. Бу дунёни ким орқалаб кетибди. Еганинг, ичганинг қолади, ўйнаб-кулганинг қолади. *(Шафақ қўлига сув қуйганча бармоқларини ялайди.)*

Тангабека. Энди қимиздан тановул қилинлар.

Учинчи оқсоқол. Таомдан улуғ бўлмоқ гуноҳ! Тановул қиламиз, бойвучча. *(Очкўзлик билан ичди.)* Бай-бай-бай, бутун томирларимга мойдай ёйилиб кетди-я.

Шафақ кетади.

Тангабека. Рискүлбекка чопар юборган эдим.
Ҳанузгача дараги йўқ.

Учинчи оқсоқол. Элбошининг элда иши чиқиб қолгандир-да.

Иккинчи оқсоқол. Санқиб юрмагандир, албатта.

Биринчи оқсоқол. Келмас бекни кутмайдилар.

Учинчи оқсоқол. (*Қимиз ичади.*) Бу гап ҳам тўғри.

Тангабека. Нима қилсам—нима бўлади, деб тунлар мижжа қоқмай ўйлаб ўйимга етмайман. Сизларнинг маслаҳатингизга муҳтожман. Фозил ҳукмингизни чиқариб беринг, оқсоқоллар!

Биринчи оқсоқол. Ҳа, бойвучча, бахтинга раҳна кетди. Лекин уни тиклаш керак. Улган кетидан ким ўлибди?! Тириклар тириклигича кун кўраверади.

Учинчи оқсоқол (*қимиз ичиб*). Ейди, ичади, дунёдан ўтаверади.

Биринчи оқсоқол. Фалакнинг гардиши, бойвучча. Кўнмай иложинг қанча?

Тангабека. Шу фалак гардишини изига солиб юбормоқ керак.

Иккинчи оқсоқол. Кенгашлик тўй тарқамас деганлар, кенгашиб кўрайлик.

Тангабека. Шафақ келин ўн гулидан бир гули очилмай, мана, эрсиз қолди. Уни уюр-уюр мол бериб олганимдан хабарингиз бор. Оқйигит учун Рискүлга қалинни тўлаб бўлганман. Энди нима қилай, йўл-йўриқ кўрсатинглар!

Иккинчи оқсоқол. Утганлардан қолган одат ва таомил бор, васият бор, бойвучча, шарият шаръидан чиқиб бўлмас!

Учинчи оқсоқол. Кенжа ўглингни ҳам ўйла-маслик инсофдан эмас. Кенжанг ҳам ўсиб бўйи етиб қолди. Неча ёшга борди?

Тангабека. Ҳали бола, энди ўн иккига тўлди.

Учинчи оқсоқол. Мен тўққиз ёшимда акамдан бева қолган янгамга уйланиб, унинг қўйнига кирганман.

Биринчи оқсоқол. Бизни чақирганигдаёқ билгандим, бойвучча. Бу ҳақда бир сен эмас, бутун уруғ ўйлаяпти, сенинг ташвишинг уруғнинг ташвиши. Юрсам ҳам, турсам ҳам ўйлайман. Мана бу қурдошимиз айтганидай, таомилга амал қилиб, удумимизни тутайлик. Ўтганлар васиятини адо этайлик!

Иккинчи оқсоқол. Эшмирзани янганинг қўйнига киритиб бўлмайди. Бу шариятга хилоф, негаки ўзидан катта тирик акаси бор, улуғлар!

Биринчи оқсоқол. Буни ҳам ўйлаб келдим, ўйлаб ўтирибман. Бу ерда биргина йўл бор, бойвучча. Шафақ келин Оқйигитга бўлади. Рисқул олган қалинни қайтариб беришга қурби етса, қизини Қорахўжа уруғига беради-қўяди. Янглишмасам, совчилар ҳам келиб юрган эди.

Д а р в е ш безовта.

Тангабека. Қалинни катта олган. Қайтаришга қурби етармикан? Бойнинг моли ҳам ҳисобли.

Учинчи оқсоқол. Қайтармаса, Зубаржадни кенжанг Эшмирзага унаштириб, икки тўйни бирга ўтказасан. Уруғ ҳам еб-ичиб, кўнгилхушлик қилиб қолади. Эл орасида бундақанги тўйлар бўлмаганми?

Тангабека. Оқйигит билан Зубаржад нақ бир олманинг икки палласи! Бир-бирларини ўлгудай суюшади. Ўн етти йиллик ширин орзуларидан маҳрум этиш жуда қийин савдо.

Иккинчи оқсоқол. Суюшмоқ—шайтоннинг макри. Бандаларни йўлдан оздириб ҳаром-харишга бошлаган ҳам ўша ошиқ-маъшуқлик эмасми? Ўша! Ҳамма ўшаларнинг касрига учраяпти.

Тангабека (*сесканиб кетади*). Тўғри айтасан...

Биринчи оқсоқол. Ихтиёр бизда эмас, бойвучча, шариат шуни тақозо қилади. Рисқулдан қалин қайтмас, икки ўглингни бирваракай уйлантирасан. Аммо, аввал Йўлмирзанинг қирқини ўтказиш керак.

Иккинчи оқсоқол. Бўлмаса шундай деб фотиҳа қиламиз, бойвучча.

Дарвеш. Эл оғалари, андак сабр қилинса. Мусофирнинг ҳам бир калима сўзини тингласангизлар.

Учинчи оқсоқол. Ҳа, пайғамбар элчиси нима демоқчи экан, ашитайлик.

Дарвеш, Уйлаб иш тутинг-да, оқсоқоллар. Ниқоҳ ёшига етмаган, ҳали ўн иккига ҳам тўлмаган ўсмирни никоҳлаш—бу шариатнинг муқаддас қонунига хилоф. Танангизга ўйлаб кўринг.

Учинчи оқсоқол. Яйловнинг ўз қонуни, ўз таомили бор, Дарвеш, бив учун ўша муқаддас!

Дарвеш. Йўқ, уламолар, бу ишингиз шариатга тўғри келмайди. Шафақ тақдирига тан бериб, тангрига имон келтириб, бегуноҳ туллигича ўтиб кетса, уруғингизнинг обрўси бўлади. Мана бу ҳақда фикр юришиб кўринглар.

Кексалар иккиланиб қолишади.

Тангабека. Эҳтимол, Дарвеш ҳақдир, ҳукм чиқаришга шошилманглар.

Иккинчи оқсоқол. Йўқ, бойвучча, яйловининг урф-одатларию, таомили ўзингга маълум. Биз ҳам кўпни кўриб умр кечирган кишиларданмиз. Муқаддас таомилимингни оёқ ости қилган бандаларни оллоҳи-таолонинг ўзи жазоламай қўймайди.

Дарвеш. Гуноҳ иш қиялпсиз, қариялар, гуноҳ иш.

Биринчи оқсоқол. Мана бу тақсиримиз айтгандай, бизлардан ҳам кекса таомилиминиз бор, ўшанга амал қиламиз, Дарвеш.

Дарвеш. Маккаи Мукаррама билан онт ичиб айтаман, ҳукмингиз инсофдан эмас!

Учинчи оқсоқол. Каъба, Маккаю Мадина узоқда, Дарвеш, биздан олисда. Тавба, деб айтиш керакку-я, биз эркин, саҳройи одамлармиз. Саҳронинг ўз қонунлари бор. Сен билан бизнинг эътиқодимиз бир бўлса ҳам, йўриғимиз, таомилимиз бошқа.

Дарвеш. Ўзингиз ҳам ваҳший, таомилингиз ҳам! Сизлардан имон ҳам ҳазар қилади.

Биринчи оқсоқол. Шуни билиб қўйки, Дарвеш, биз ўзимизни камситишга ҳеч кимга йўл қўймаймиз, ҳатто сенга ҳам.

Иккинчи оқсоқол. Қани, тақсирлар, омин денг, хайрли ишга фотиҳа берайлик.

Дарвешдан бошқалари фотиҳа ўқийдилар.

Биринчи оқсоқол. Бойвучча, бизга рухсат энди. Иззат-ҳурматинг учун қуллуқ. Давлатингни худдо зиёда қилсин.

Тура бошлайдилар.

Учинчи оқсоқол (қимиз ичади). Шошилади-ган ёшдан ўтганмиз шекилли, қариялар, таомни ташлаб кетиш ярашармикан?

Иккинчи оқсоқол. Ярашади, ярашади. Овқатдан бошқа дардинг йўқ! Қани тура қолинглар энди.

Тангабека. Катта бошингизни кичик қилиб келдингизлар, улуғлар, савоб ишга бош бўлдинглар, тану жонингизни худдо саломат қилсин.

Кетишади. Тангабека кузатиб чиқади.

Дарвеш. Лаънатилар! Йўқ! Барибир айтганимни қиламан. Тангабека менинг чангалимда-ку. Хоҳласам бўғаман, хоҳласам қўяман. *(Панжаларини юмиб очади.)*

Т а н г а б е к а қайтиб киради.

Т а н г а б е к а. Маслаҳатингни олмаганларига ранжима, дарвеш, бизнинг урф-одатни ҳазм қилишинг қийин. Менга ҳам осон тутма. Юракларим эзилиб кетяпти. Бу иш ҳали неча одамнинг қон-қон йиғлашига сабаб бўлади. Лекин, одат ҳаммадан бешафқат, таомил ҳаммасидан кучли. Бунга сенинг тушунишинг қийин!

Д а р в е ш. Сизларнинг ваҳший таомилларингизни билмайман, бойвучча, буниси ҳақ! Лекин ўзимга нима кераклигини биламан!

Т а н г а б е к а. Тилагингни бажо келтираман, мусофир!

Д а р в е ш. Ваъдани катта қилиб, кейин оғриниб ўлтирма, бойвучча.

Т а н г а б е к а. Сўзларинг аллақандай ғалати кўринапти. Гапларинг ҳам бир хил. Нафасингни иссиқ қил, меҳмон, ёт юртдан келган киши бўлсанг...

Д а р в е ш. Дин-эътиқод йўлларида қирқ йил кезиб чарчаган одамман, бойвучча. Мусофирлик ҳассасидан бошқани кўзим кўриб, қўлим тутгани йўқ. Мен ҳам тирик одамман. Бағримни тош деб ўйлайсанми?

Т а н г а б е к а. Гапларинг ғалати, мусофир, бу сўзларнинг менга нима дахли бор?

Д а р в е ш. Сендан бошқа кимга гапираман, ахир, бойвучча?

Т а н г а б е к а. Сен бир ёқдан келган одамсан, бандаларни ёзмиш етаклаб юради, дарвеш! Бу ерга олиб келган қисматинг йўлингни ҳам берар.

Д а р в е ш. Менинг ҳам шошиладиган даврим ўтиб борапти, бойвучча.

Ташқарида от дупури эшитилади. Биров отдан сакраб тушади.

Т а н г а б е к а. Отда биров келди. Оти ҳансираяпти. Олисдан келган чопарга ўхшайди.

Р и с қ у л киради. Б о й в у ч ч а у томон бир неча одим юради.

Рисқул. Ассалому алайкум, эл-юртинг омон, мол-давлатинг зиёда бўлсин, бойвучча! (*Дарвешни кўриб.*) Ассалому алайкум!

Дарвеш. Ваалайкум ассалом, бек!

Тангабека. Айтганинг келсин, Рисқулбек, қани, тўрга ўт! Келмаганингга хавотирланиб, ўзим борай деб турган эдим.

Рисқул. Чопаринг борганда овда эдим. Хабар топишим билан орқамга қайтдим. Оқсоқоллар тарқалишти-да?

Тангабека. Ҳа, сени анча кутишди.

Рисқул. Ўтириб, фотиҳа қилайлик. (*Фотиҳа қилади.*)

Тангабека. Овинг дуруст бўлдими, Рисқулбек?

Рисқул. Йўқ, бойвучча, овим юришмади, икки-тагина карқур билан қайтдим. Овинг мазаси йўқ, йил оғир келадиганга ўхшайди.

Тангабека. Ишқилиб, охири бахайр бўлсин...

Рисқул. Оқсоқоллар қандай ҳукмга келишди, бойвучча?

Тангабека. Бор таомилдан ўтиб қаёққа боришар эди, Оқйигит учун келин уйда бор. Олган қалинни тўла-тўкис қайтара олсанг, Зубаржадга яна ўзинг хўжасан, қайтара олмасанг, уйимизда кенжа ўғлим ўсяпти... (*Ғимиз узатади.*) Ғимиздан тановул қил, бек, гўштга насибанг қўшилмаган экан.

Рисқул. Тақдир шу экан, нима ҳам қиламиз, бойвучча, Зубаржадга ҳам совчи келган жойи бор. Қорахўжа оёғини тираб турибди. Ҳали яна совчи юборса керак, берган мол-жонингни қайтараман, қариндош бўлиш насиб қилмаган экан.

Дарвеш. Ё худованди карим, мол-мол дейсизлару, болаларингизни ўйламайсизлар-а!

Рисқул. Бу ҳақда сен ўйламасанг ҳам бўлади, Дарвеш! Шундай қилиб бойвучча, берган молингнинг ҳаммасини қайтариб юбораман, ҳаммаси ҳисобли.

Тангабека. Аввалги юборган молларимнинг урчишни ҳам ҳисобга олиб, санаб қайтаришни унутма!

Рисқул. Бўлмаса келишиб олайлик. Қанча урчиди деб тахмин қиласан? Аммо-лекин, бир оқсоқ така кам бўлса ҳам қўймайман.

Тангабека. Бошқа одамдан бирга бирни олар эдим. Сенинг беклик мансабингни инобатга олиб, икки бошга бир бош бўлса ҳам ризман.

Рисқул (*сакраб ўридан туради*). Овзингга қараб гапир, бойвучча, беклик мансабини молга уриб, мени камситмоқчимисан?

Тангабека. Беҳудага қизишяпсан, бек. Сен бор, мансабинг бор, шунинг учун шаънингга қўшяпман-да.

Рисқул (*ниманидир эслаб*). Ҳай, майли, бойвучча, қасосингни олдинг! Ҳазилимни чин билган экансан!

Тангабека. Дунё шунақа, Рисқул, беклик умрлик бўлса ҳам, умр мангулик эмас. У дунёда ҳамма баб-баравар.

Рисқул. Вой-бў, кекинг зўр экан-ку!

Тангабека. Зиёфатга яраша фотиҳа дейдилар, бек!

Рисқул. Кўпайиши билан талаб қилиб, теримни шиласан-ку!

Тангабека. Сенинг теринг нимага ярар эди, ҳалол молимни сенга ҳаром қилиб қолдирсам, ҳурматсизлик бўлар, бек!

Рисқул. Шу орада молларга неча марта ўлат келди. Қанча мол қирилиб кетди. Қайси мол урчисин?! Мени қийин савдога қўйдинг-ку!

Тангабека. Тўғри айтасан, бек, ўлатлар бўлди. Лекин қалин молига ўлим йўқ. Қирғин кишининг ўз молига келади.

Рисқул. Мени Рисқулбек дейдилар, бойвучча,

ади-бади айтишиб ўлтиришга тобим йўқ, бўладиган гапни айт!

Тангабека. Бўларини айтдим, бек!

Дарвеш. Бойвучанинг нафси бузуқ эмас, бек, ортиқ сўраши ҳам мумкин эди...

Рисқул. Сен дин аҳлисан, Дарвеш, бу дунё ишларидан узоқсан. Аралашмаганинг маъқул!

Дарвеш. Ихтиёринг, бек!

Тангабека. Майли. *(Кескин.)* Яхшилигимни унутмассан. Бештага биттадан қўшиб ҳам молни яйловга юбора қол!

Рисқул. Унтага битта бераман, вассалом!

Тангабека. Эй, қўй-е, сени бек деб ким айтади, хотиндан баттарсан...

Рисқул. Сенга худо бас келсин, менга мол эмас, обрў қиммат. Бештага биттадан қўшиб ҳайдатиб юбораман молларингни... Лекин, бойвучча, сен билан қайта учрашишдан худонинг ўзи асрасин! Қизим сенинг домингга тушиб қолмаганидан жуда хурсандман. Шун билки, Рисқулбек ҳеч нарсани унутмайди! *(Чиқиб кетмоқчи бўлади.)*

Ташқарида от дупури эшитилади. Биқинини чапгаллаб чопар киради.

Чопар. Хунук хабар, бегим, хунук хабар олиб келдим! *(Оғир нафас олади.)* Буйрагимни ўқ тешиб ўтди.

Рисқул. Буйрагингни қўй, олдин хабарингни айт!

Чопар. Утган кечаси узоқдаги подага қора бутутга ўхшаб ёв ёпирилиб келди. Қорахўжанинг одамлари баримтага келган бўлса керак. Бутун молларингни ҳайдаб кетди.

Рисқул *(чопарга қамчи ўқталиб).* Сенлар қараб туравердиларингми ёки қуёнга ўхшаб ин-инингга кириб кетдиларингми?

Ч о п а р . Туни бўйи олишдик, бек, ёқалашдик, кучимиз етмади, бек. Ҳамма йилқичиларинг, қўйбоқарларинг ўлган, қандай қилиб мен омон чиққанамга ҳайронман у жаҳаннамдан. Вой, ўламан, ичим қонга тўлди чоғи, ҳолим ёмон, бегим, ўламан.

Р и с қ у л . Ҳа, Қорахўжа шу йўлни тутдими ҳали! Энди у мендан баримтанинг қонли қасоси—қаримтани кутаверсин! Мени Рисқулбек дейдилар... (Қамчи силтайди.)

Т а н г а б е к а . Қаримтанинг устига қор ёғди деявер, Рисқулбек! Молсиз қолибсан-ку ё нотўғрими?

Р и с қ у л . Тўғри, тўғри. Суюнавер, сенинг кунинг туғди.

Т а н г а б е к а . Нега суюнай, ахир, сенинг молинг билан меники ҳам кетгандир.

Р и с қ у л . Молинг кетса, сенга келин қолади. Менинг на молим, на қизим қолди. Эҳ, муртад Қорахўжа! Қонингни томчилаб тўкмасам, Рисқулбек отим ўчсин, бутун зотимга қирғин келсин!

Т а н г а б е к а . Демак, қариндош бўлишдан бошқа чорамиз йўқ экан-да?

Р и с қ у л . Яна сен ютдинг, бойвучча, яна айтганингни қилдинг!

Д а р в е ш (ўзича). Ҳм-м... тақдир ўйини авжига чиқяпти...

Т а н г а б е к а . Очиғини айтсам, Зубаржадни ўз қизимдай севиб қолганман. Қўлдан чиқариб юборгим келмаганди. Кўнглимга тортди.

Р и с қ у л . Бу билан дардим енгил тортмайди. (Чопарга.) Тезроқ бориб отингга мин, одамларни йиғ, у босқинчини қувиб борамиз, шояд етсак! Эй, отни олиб кел!..

Ч о п а р чопиб чиқиб кетади.

Т а н г а б е к а . Оқ йўл, бек. Ишингни худо ўнгласин.

Рисқул. Қуллуқ, бойвучча! Фотиҳа бер, авли!
Дарвеш (*маккорона табассум билан пичирлаб ўқиб*). Худо ўз паноҳида асрасин, оллоҳу акбар.

Рисқулбек шиддат билан чиқиб кетади.

Тангабека. Чўлдаги елни бостириб бўлсан, бек.
Қирғин дарахт бошида эмас, одам бошида юради!

Дарвеш. Мана, яна иккимиз қолдик, бойвучча.

Тангабека. Бир ўзим танҳо қолсам, янада яхшироқ бўлар эди, дарвеш. Бир оз ўйлаб, хаёлимни йиғиб олай.

Дарвеш. Ўйлайвер, мен шошмайман. Лекин хайрли иш ҳақида ўйламаяпсан. Оқйигит билан Зубаржадани бир-биридан айириб, эрнинг васиятига хиёнат қиляпсан. (*Бошини эгиб чиқиб кетади.*)

Тангабека. Бу Дарвеш ҳадеб гапни қаёққа бураверади, сира тушунмайман. Бизнинг ғам-ташвишимиз билан унинг нима иши бор? Ёки қилаётган бу ишларим чиндан ҳам раҳматли Элмирзанинг васиятларига хиёнатми? Бошимизга бундай балолар келишини ким билибди? Назаримда мени худди илон чаққанга ўхшайди. Ўзимни қўярга жой тополмайман. Танграм, нима қилиш керак, нима қилай?!

Пауза

Девона югуриб киради.

Девона. Бойвучча опа, бойвучча опа! Шундай Тол Қивикқа етиши билан Рисқулбекнинг оти мункиб кетиб, ўлди-қолди. Мана бундай юмалаб, ўмбалоқ ошиб кетди. (*Юмалаб кўрсатади.*)

Тангабека. Бек тирикми?

Девона. Бек дарров сакраб турди-ю, от талаб қилди. Ёлчиқул бизнинг тўриқ йўргани тутиб, уни миндириб юборди.

Тангабека. Хайрият, жони омон қолибди бечоранинг.

Девона. Бекнинг дўпписи бир чақирим ерга учиб тушди, бошида мана бундай *(муштини кўрсатади)* гурра.

Девона Тангабеканинг ёнига келиб ўтиради.
Тангабека унинг бошини силайди.

Девона. Бошимни силасанг бирам хуш ёқади, бирам хуш ёқади. *(Жилмайиб.)* Ҳамма вақт шундай қилиб тур, хўпми, бойвучча опа?

Тангабека. Бир бегуноҳ тириккина жонсан, Девона, сен билан сўзлашиб ўтирсам ўзим ҳам энгил тортаман.

Девона. Мени эркаласанг, йиғлагим келиб кетаверади. Йўқ, бойвучча опа, мен йиғламайман, мен йиғласам, сенинг кўнглинг бузилади.

Тангабека. Йиғлама, Девонам, сенинг йиғингсиз ҳам менга жуда қийин. Ҳамма ёқ алғов-далғов бўлиб кетди. Нима бўлишига ақлим етмай қолди. *(Девонанинг бошини силайди.)*

Девона. Сен билан иккаламиз бўлак яйловга кўчиб кета қолайлик, бойвучча опа? Эшмирзани ҳам олиб кетамиз. Майли, Шафақ ҳам кета қолсин биз билан! Майли! Оқйигит билан Зубаржадни ҳам қолдириб кетмаймиз, иккаласи бу ерда қийналиб қолади. Ёлчи-қулчи? У ҳам яхши одам, уни ҳам олиб кетамиз. Дарвеш анави Рисқул яйловига кетаверсин.

Тангабека. Оҳ, Девона, қани энди сен айтгандай осонгина қутулиб бўлса? Кошки, кўргулик ва азобларимиз бу ерда қолса! Ҳаммаси орқамиздан қувиб боради.

Девона. Бароқни ҳам олиб кетамиз, бўлмаса суякларни ким кемиради?..

Тангабека. Ҳай, майли. Ана, қимиз қуйиб ич!

Девона (*қимиз қуя туриб*). Оқйигитлар оқ ўтов орқасида тоза ўйнашгандир-а!

Тангабека. Кун кеч бўлиб қоптими?

Девона. Қуёш Тақилган қоя учида турибди, худди осилиб турган кесик бошга ўхшайди...

Тангабека. Бор, Оқйигитни бу ерга чақириб кел, кетмаган бўлса, Зубаржад ҳам келсин.

Девона. Шафақ Зубаржадга: бугун кетмайсан, менинг меҳмоним бўласан, деди, худди шундай деди, бойвучча опа.

Тангабека. Шафақ билан Эшмирзани ҳам чақир!

Девона. Йўрғалаб бораверайми ёки шаталоқ отиб чопиб борайми, бойвучча?

Тангабека. Чопиб бор, қанча тез битса бу иш, шунча яхши!..

Девона. Хўп бўлади, бойвучча опай. (*Чопиб кетади.*)

Тангабека. Эй худойим, ўзинг мадад бер менга, ирода ато қил! Дилимни парокандалик ва кўнгилчанлик балосидан халос эт! Қисмат сингари бешафқат бўлишга ўзинг кўмак бер, парвардигор!

Дарвеш киради.

Дарвеш. Кечир мени, бойвучча, ибодат қилгани чиққан эдим, тасбеҳимни қолдириб кетибман, олгани кирдим. Ижозат бер, олай?

Тангабека. Унутган бўлсанг ол, ҳаққимга дуо қил, худо менга шижоат ато қилсин! Болаларни чақиртирдим. Оқсоқолларнинг ҳукмини баён қилмоқчиман.

Дарвеш. Тушунаман, бойвучча, халал бермайман, кетаман. Аммо кечроқ олдингга кирмай иложим йўқ. Бир сўзим бор. Айтсам тилим, айтмасам дилим куяди.

Тангабека. Эрталаб, хайрли соатда кирарсан.

Дарвеш. Менинг сенга эрталаб эмас, оқшомги паллада айтадиган сўзим бор, бойвучча! (*Бошини эгиб чиқиб кетади.*)

Тангабека. Бу дарвеш менинг кўнглимни хира қилгани-қилган. Нима мақсади бор экан унинг?..

Оқйигит билан Зубаржад югуриб киришади, улар ниҳоятда шод.

Оқйигит. Ойи, чақирдингми бизни?

Тангабека. Ҳа, чақирдим, болаларим, чақирдим!.. Акангизнинг ҳали қирқи ўтгани йўқ, кўнглингизга қандай ўйин сиғади, уялмайсизларми?

Оқйигит. Йўқ, ойи, нечоғлик ҳам эзганидан...

Зубаржад. Оқйигит бугун акасига атаб қўшиқ тўқиди. Акаси учун жуда куюди, бойвучча, ўқиса кўзларимдан ёшим тирқираб кетди. Ўзининг ҳам кўзларида ёш кўрдим.

Оқйигит

Бу шивирлаб ёққан ёмғир ёмғирми,
Акажоним, сенга тўккан кўз ёшим.
Бу қорайган тошқин ювган соҳилми,
Алам билан адо бўлган бардошим.

Тангабека. Бас, сен ҳам менинг ярамга туз сепма! Аканг ҳаммамизни орзу-умидларимизни, шодлигимизни ўзи билан олиб кетди! Оҳ, Йўлмирза, болагинам, Йўлмирзам, бошимизга қандай қора кунларни солиб кетдинг, болам?!

Оқйигит (*гангигандай, паришон*). Ундай дема ойи, олдинда ҳали бизнинг бошланмаган ҳаётимиз бор. Ҳаёт бўлгач, шодлиги ҳам бўлади. Одам тирик экан унга умид ёр.

Ёғоч отга миниб, Эшмирза чошиб киради.

Эшмирза. Чух... қамиш оёқ арғумоғим, чух!
Ойи, ойи қўйчи Боймат мендан, хотин олганигда сен
уни нима қиласан, деб сўради. Менми, мен уни қамчи
билан бошлаб савалайман, дедим. Тўғри айтибманми?

Тангабека. Эсингни йиғ, тентак, алжирама!
Қамчи билан хотин калтаклаганни кўрганинг борми?

Эшмирза. Кўрганим бор, ойи. Анави ғилай Йил-
қибой хотинини кунда қамчи билан савалаб, ўласи
қилади.

Тангабека. Одам эмас, ваҳший экан бўлмаса.

Шафақ, унинг кетидан Девона киради.

Шафақ. Чақирдингни, қайнанам?

Тангабека. Чақирдим; ўтир, ҳамманглар ўти-
ринглар. Сен, девона, эшитиб, жимгина ўтир.

Девона. Хўп бўлади, бойвучча.

Оқйигит. Ойи, сен бизни жуда бемаҳалда тўпла-
динг, ишқилиб, охири бахайр бўлсин.

Тангабека. Огоҳлантираман, бу оқшом мендан
яхши хабар кутмай қўя қолинглар. Ихтиёрим ўзимда
эмас.

Ҳамма ташвишда, бир-бирларига қарашади.

Шафақ (ўзича). Худойим, наҳот ўйлаганларим
олдимга келса? Бир балони сезяпман.

Тангабека. Нимадан бошлашга ҳам қайрон-
ман. Бугун оқсоқолларни, яъни уруғларимизни ҳур-
матга сазовор улуғларини йиғиб, кенгаш қургандик.
Ўйладик, кенгашдик. Ҳа, айтгандай, Зубаржад, Рисқул
ҳам келиб кетди. Кенгашиб, фикрлашиб ота-боболари-
миз удумини тутишга, ўтганлар таомилига амал қи-
лишга қарор қилдик.

Оқйигит (ҳаяжонда). Ота-боболаримиз таомили,
васияти мен учун муқаддас. Бизнинг фотиҳамиз бор...

Т а н г а б е к а. Таомилимиз, қонунларимиз авлоддан авлодга ўтиб келган кўҳна қонунлар, болаларим! Ундан ўтиб ҳеч қаерга боролмаймиз.

О қ й и г и т. Нима бўлди ўзи ойи, қийнамасдан тезроқ сўзла!

Т а н г а б е к а. Акангнинг ўлими ҳамма ёқни остин-устин қилиб юборди, болам. Кўп умидларимиз пучга чиқди. Оқсоқоллар ёски удумимизни тутиб, шундай қарор қилдилар: Оқйигит, сен Шафаққа уйланасан. Эшмирза, сенга ана Зубаржад хотин бўлади, Аканғизнинг қирқини ўтказиб, сизларнинг тўйларингизга ҳаракат қиламиз.

Ҳамма саросимада.

Э ш м и р з а. Менга хотин керак эмас, ойи, мен уйланмайман. Ана Девонага хотин керак. Мен ҳали тегишиб айтдим, менга хотин керак эмас. (*Ўтовдан чопиб чиқиб кетади*).

Д е в о н а. Қўй, қўй мени, бойвучча, ўз холимга. Менга хотин керак эмас, менга уйланиш гуноҳ. Хотинсиз ҳам жуда яхши ухлайман. Ана, иккаласини ҳам Оқйигитга бер! Мени тинч қўй, бойвучча опа! (*Орқаси билан юриб ўтовдан чиқади*.)

З у б а р ж а д билан О қ й и г и т ҳамон саросимада, ҳайрон.

Ш а ф а қ. Истасанг ос, истасанг чопиб ташла, қайнанам! Лекин мени бундай жафоларга гирифтор қилма! Илиниб турган бир кузги етим япроқ сингариман. Тегма, қайнанам, ўзим узилиб тушаман. Сен мени уч кишининг кўз ёшига сабаб қилма. Кўз ёши нималигини мен жуда яхши биламан! (*Хўнграб йиғлайди*.)

О қ й и г и т (*қаҳқаҳлаб кулиб*). Эй, онажон! Тошдан тошга, қоядан қояга сакраб юрган кийикка: сен бундай қилма, деб ким буйруқ бера олади? Бу ерда унга қонун эмас... фақатгина ўқ ҳоким. Қўлинг борса, от биз-

ни. Биз Зубаржад иккаламиз бир жонмиз. Бизнинг тақдиримизни васият ва таомил билан ўзларинг қўшгансизлар!..

З у б а р ж а д. Ўлгунимча сенинг қулинг, хизматкоринг бўлишга тайёрман, бойвучча... Фақат бир илтимос, мени Оқйигитдан жудо қилма, менга Оқйигитимни қўй!

О қ й и г и т. Ундай дема. Зубаржад, биз қул бўлиб эмас, ҳур бўлиб яшаш учун дунёга келганмиз. Қул бўлиб эмас, муҳаббат, аҳд-паймон асири бўлиб яшаш—бу буюк бахт, Зубаржад! Ойижон, наҳотки сен унутдинг отам сўзларини? У ҳамиша, «Ҳурлик-бахтиёрлик» дер эди... Хўш, нега жим бўлиб қолдинг? Айт, ойижон, сен бизнинг ирода ва садоқатимизни синаб кўрмоқчи эдинг, шундайми?

Т а н г а б е к а. Йўқ, болаларим, сизлар синовдан ўтгансизлар. Худойи таолонинг хоҳлагани бошқа экану, биз шошиб осийлик қилиб қўйган эканмиз, болаларим. Тақдирнинг ёзганига бўйсунмай иложимиз қанча?

З у б а р ж а д (*Тангабеканинг оёғига йиқилиб*). Бизнинг тақдиримиз сенсан, бойвучча! Сен кучли одамсан, ҳар нимага қодирсан, бизларни бир-биримиздан жудо қилма!

О қ й и г и т (*Зубаржадни ўрнидан турғизиб*). Тур ўрнингдан! Бизнинг тиз чўкиб кечирим сўрарлик нима гуноҳимиз бор, Зубаржад? Бизни туғилишимиз қовуштирган, фақат ўлимгина бир-биримиздан жудо қилиши мумкин!

Т а н г а б е к а. Тангримнинг қудрати чексиз.

З у б а р ж а д. Ундай бўлса, нега унинг қудрати фақат ёвузликда чексиз экан, бойвучча?!

Т а н г а б е к а. Тавба деб гапир, Зубаржад. Бу сўзларингнинг турган-битгани гуноҳ!

З у б а р ж а д. Бир илдиздан кўкариб чиққан қўшалоқ ниҳолни томиридан қирқиб ажратиш гуноҳ

эмасмикин, бойвучча! Бизнинг кўз ёшларимиз наҳот сенинг бағрингни қон қилмаса, бойвучча! Бунча қаҳринг қаттиқ!

О қ й и г и т. Она, агар сен бизни шундай жудолик доғига ташлайдиган бўлсанг, берган оқ сутларинг ҳаром бўлади! Йўқ, йўқ, она! Оёқ-қўлларимизга темир кишан солсанг солгину, аммо дилларимизни озод қўй!

Т а н г а б е к а. Тўлқин дарёдан чиқиб кетмайди, ўғлим, қирғоққа урилиб яна изига қайтади. Тақдир дарёсининг қирғоқлари баланд ва серқоя. Ундан ҳеч ким ҳатлаб ўтган эмас!

О қ й и г и т. Мана, биз тақдир дарёси тўлқинига ботмай, ундан ҳатлаб ўтамыз.

З у б а р ж а д. Ҳаммаси сенинг қўлингда, бойвучча!

Т а н г а б е к а. Мен тақдир қулиман, таомил, урф-одат қулиман. Менинг эрким ўзимда эмас.

О қ й и г и т. Оқ, бу қуллик! Банда бандага қул, қонунга қул, таомилга қул! Қул, қул, қул! Одамлар ўзларига қонун ўйлаб чиқарадилар-да, ўла-ўлгунча ўша қонуннинг қули бўлиб яшайдилар. Қул, қул! Одат ва заифлик қули, гўллик ва ҳирсият қули! Инсоннинг бири шухратпарастлик қули бўлса, иккинчиси молу дунё қули! Учинчиси нодонлик қули бўлса, яна бири ёвузликка қул! Нима учун шундай? Нима учун ҳар бир тирик жонни беҳуда тамоил ва урф-одат гўрига тиқасизлар? Биламан, эл-уруғимизнинг одат ва таомилига кўра мен Шафаққа уйланишим керак. Бунга на Шафақ, на мен рози ахир! Ўт билан сув қандай қоушсин?!

Т а н г а б е к а. Бизда ихтиёр йўқ, бу олло-таолонинг хоҳиши.

Ш а ф а қ. Бизнинг зоримиз, илтижоларимиз нега унинг қулоғига етмайди. У шунча узоқдами? Ахир, ўзи яратган бандаларидан нега хабари йўқ, ўша худой таолонинг!

О қ й и г и т. Оллоҳнинг қули бўлмоқ ҳам бир гўр-ку-я, янга! Аммо ўзимиз ўзимизга қул бўлиб яшай-миз. Мен сажда қиладиган Оқмон шоир шундай деган эди:

Қуллар бўлиб яшашдан ҳам қуллик ёмон,
Еримизда қуллар битар бирон замон.
Қуллар битар! Руҳимизга подшо бўлиб,
Дилимизга тахтин қуриб қолар ҳамон...
О, руҳларни кишамлаган қуллик ёмон!..

Т а н г а б е к а. Оқмон проврим элдан бадарға қил-ганларини ҳам унутма, ўғлим!

О қ й и г и т. Шоирни элдан бадарға қилишга, юрт-дан ҳайдаб чиқаришга ёвузларнинг кучлари етади. Ле-кин унинг қўшиғини ҳам, руҳини ҳам қувиб чиқариб бўлмайди элдан!

Т а н г а б е к а. Уруғ унга лаънатлар ўқиди.

О қ й и г и т. Йўқ, уруғ ёвузларига, жоқилларига у лаънат ўқиб кетди.

Т а н г а б е к а. Мана, оз эмас, кўп эмас, эллик йил-лик умримда кўпни кўрдим, ўғлим. Лекин таомилни оёқ ости қилган бирон қулнинг худо ғазабидан омон қолганини ҳали кўрганам йўқ. Мен буни жуда яхши биламан. Шунинг учун бутун ташвишу ҳаракатим — сизни шу ҳалокатдан ҳимоя қилиш.

О қ й и г и т. Ҳимоя қилма, она, бизни бир-биримиз-дан жудо қилишнинг ўзи ҳалокат қаърига отишдир.

Ш а ф а қ. Мен мисоли милтиллаб ёнаётган бир шамман, қайнанам. Йўлмирзам ҳаққи, унинг руҳи ҳурмати мени ўз ҳолимга қўй. Эрим доғида ўзим ёниб, ўзим сўнайин. Утинаман, қўй, мени ўз ҳолимга!

Т а н г а б е к а (*жаҳл билан*). Тилинг чиқиб қо-либди дейман, келин? Ҳаддингдан ошма! Сени уруғ пода-пода мол бериб олган. Сенинг хўжанг ҳам уруғ бўлади. «Севги, севги» дейсан ҳамманг. Мана, Йўлмир-

за билан севишиб қовушдиларинг, бахтинг кўпга бордими? Муҳаббатнинг турган-битгани ҳасрат.

Ш а ф а қ . Муҳаббатнинг ҳасрати ҳам мен учун лаззат!

Т а н г а б е к а . Етар, гапни бас қилларинг энди!.. Қиёматда худо олдида мен жавоб бераман. Қарор битта: оқсоқоллар қандай ҳукм чиқарган бўлса, шундай бўлади! Ҳадемай ҳаммангиз ҳам тақдирга тан бериб кетасиз.

З у б а р ж а д . *(Оқйигитнинг чеҳрасига боқиб.)* О, тангрим, бу не ҳол, Оқйигит? Нега чакка сочларинг бирдан оқариб кетди? Ё худойим!..

О қ й и г и т . Қуллуқ, она, минг раҳмат! Шу дақиқалар ичида сен мени ўттиз ёшга улғайтирдинг. Ақлимни тиниқтирдинг. Ҳозир мен йигит эмас, кўпни кўрган эр киши бўлиб сенга айтар сўзим бор. Мен Зубаржадсиз бир кун ҳам яшай олмайман. Жонимиз ҳам, танимиз ҳам бир ерда бўлади. Бутун севган уруғим мени лаънатлаш эмас, оёғимга йиқилиб ёлворса ҳам, айтганимдан қайтадиган эмасман. Мен муҳаббатим билан ўзимни жуда қудратли ҳис қиляпман, она! Сен бутун дунёни қоронғиликка кўмдинг, мана шу қоронғиликда мен учун биргина юлдуз — Зубаржад ярқираб турибди. *(Зубаржаднинг қўлидан ушлаб Тангабека олдига келади.)* Бизга берган фотиҳангни такрорла, онажон!

З у б а р ж а д . Мен Оқйигитсиз бир кун ҳам яшай олмайман. Мен сўнгги нафасимгача Оқйигитникиман, бойвучча! Бизни қовуштирган фотиҳангни такрорла, бўлғуси қайнанам! Такрорла фотиҳангни, бўлғуси онажоним!

Т а н г а б е к а . Мен фотиҳамни такрорлаш учун эмас, қайтариб олиш учун чақиртирдим сизларни! Мана, кўз олдингизда оламан уни. Оқсоқолларнинг ҳукми ҳукм! Бугундан бошлаб бир-бирингиз билан кўришингизга мен розилик бермайман!

О қ й и г и т . Сен қуёш нуридан маҳрум этсанг, она,
бизнинг йўлимизни ой нури ёритади, бахтимизга па-
ноҳ бўлади! Юр, Зубаржадим, кетдик!

О қ й и г и т билан З у б а р ж а д чиқади.

Т а н г а б е к а . Кунимиз серқайғу, эртамыз қо-
ронғи!

Ш а ф а қ (*сахрога термилиб*). Ҳамма ёқ симсиёҳ,
қора туман қоплаган атрофни... (*Кета бошлайди.*)

Т а н г а б е к а . Бир оз сабр қил, Шафақ, кетма.

Ш а ф а қ . Овқат пиширишим керак.

Т а н г а б е к а . Улгурасан. Гап бор.

Ш а ф а қ . Айтилмаган нима қолди, қайнанам?

Т а н г а б е к а . Қайнана-келин бўлиб эмас, икки
тенг аёл бўлиб гаплашайлик.

Ш а ф а қ . Даражамиз тенг эмас-ку, қайнанам.

Т а н г а б е к а . Ҳамма хотинлар бир хил, Шафақ.
Мен ҳам бир вақтлар ёш бўлганман.

Ш а ф а қ . Сен ҳозир ҳам қари эмассан!

Т а н г а б е к а . Сен эндигина дарахтдан узиб олин-
ган етук мевасан, Шафақ! Заҳа бўлмаган, шарбатга
тўлиб, тирсиллаган мева! Чиройлисан, қадди-қоматинг
келишган жувонсан. Сенинг чекингга йигитларнинг
сараси тушди. Менга қанча оғир бўлишига қарамай,
сенга маслаҳатим шу: фурсат ганиматлигида ўзинг
ҳақингда ўйлаб қол.

Ш а ф а қ . Ёшлигимни уриб кетди қора гармсел.

Т а н г а б е к а . Мен ҳам севги лаззатига тўйиб қон-
май бўлиб қолдим тул. Неча марта ўлдирмоқчи бўл-
дим ўзимни. Лекин ҳаёт устун чиқди. Инсон ҳамма
нарсага кўникади.

Ш а ф а қ . Мен кўника олмайман, бардошим ет-
майди.

Т а н г а б е к а . Ўзингни кўниктир, Шафақ, Оқйи-
гитга кўнгил бер, бошқа иложимиз йўқ! Ой булутлар

чодирига кирганда сен ҳам секин унинг оқ ўтовига кир!

Ш а ф а қ. О, қайнанам, худодан қўрқ, мени ёмон йўлга йўллашдан! Мен ундай хиёнатни хаёлимга ҳам келтиролмайман. Бировнинг бахтини ўғирлаб киши бахтли бўладими? Зубаржаднинг кўз ёши кимни тутади?

Т а н г а б е к а. Зубаржад ҳақида биз ўйлаймиз, сен ўзингни ўйлайвер!

Ш а ф а қ. Йўқ, мен бу йўлга юрмайман, қайнанам! Мен ўз оёғим билан унинг оқ ўтовига кириб боролмайман. Мени бу шармандаликдан қутқар! Мен гуноҳдан қўрқаман. Анави Дарвеш аллақандай ёвуз назар билан мени кузатиб юради. Қаерга борсам, ўша ерда у...

Д а р в е ш киради.

Д а р в е ш. Кечки ибодатни ҳам адо этиб келдим, бойвучча... Нимагадир ҳамма ёқни қуюқ туман босиб келяпти, бамисоли қора булут! Ишқилиб яхшиликка кўринсин!

Т а н г а б е к а. Қора туман хайрлик келтирмаслигини пайғамбар элчиси билса керак?!

Ш а ф а қ сездирмай чиқиб кетади.

Д а р в е ш. Ер гуноҳга тўлиб-тошган, бойвучча!
Т а н г а б е к а. Ерда бандалар яшайди. Банда бўлган жойда ҳар нарса ҳам бўлади.

Д а р в е ш. Хўш, бойвучча, ёшларни кўндира олдингми?

Т а н г а б е к а. Мен уларга уруғнинг ҳукмини айтдим, кўниш-кўнмасликка уларда ихтиёр йўқ.

Д а р в е ш. Шундай дегин...

Т а н г а б е к а. Шундай... Мен сенга анчадан бери айтмоқчи бўлиб юрган эдим. Сенинг қилиқларинг мени

борган сари ҳайратга солиб қўйяпти. Авлиё бўлсанг ҳам, бошқа бўлсанг ҳам, ўзингга, биз учун сен бегонасан... Балки...

Д а р в е ш. Нима «балки?»

Т а н г а б е к а. Балки кетарсан дейман... Сенсиз ҳам ҳаётимиз нотинч. Нима истасанг шуни ол да, жўнаб қол!

Д а р в е ш. Менга мол керак эмас, менга бир қароргоҳ керак. Жаҳон кезиб чарчадим, қўним керак.

Т а н г а б е к а. Ундай бўлса, ўзингга бир қароргоҳ излаб топгин!

Д а р в е ш. Бир умр излаган қароргоҳимни топдим, бойвучча, жаҳонгашталиikka алвидо дедиму, кексалигимни сенинг қароргоҳингда ўтказишга келдим.

Т а н г а б е к а. Бу ернинг бекаси мен! Менинг қароргоҳимда сенинг ризқинг тугади, энди йўлингга равона бўл!

Д а р в е ш. Қуллуқ, бойвучча. Лекин мен бир дайди ит эмасманки, олдимга бир суяк ташлаб, алдаб, ҳайдаб юборсанг. Фаҳмладингми?

Т а н г а б е к а. Нималар деясан ўзинг? Ҳеч нарса тушунмаяпман.

Д а р в е ш. Тушунмасанг, тушунтириб қўяман.

Т а н г а б е к а. Йўқ, тушунтирмай қўя қол, керак эмас. Аммо кет бу ердан. Нима керак бўлса шуни олгину, кет!

Д а р в е ш. Керагини албатта оламан, бойвучча, лекин кетмайман. Негаки, кетиш учун келган эмасман!

Т а н г а б е к а. Йўқ, кетасан! Меҳмондўстлигимни кўрдинг, лозим бўлса қаҳримни ҳам кўриб қоларсан! Яхшиси, нима кераклигини айт, буюраман, ҳозир беришади!

Д а р в е ш. Менга Шафақ керак, бойвучча. Шуни бер. Мен қолган ҳаётимни шу ерда, Шафақ билан ўтказаман... Ҳа, нега ўқрайсан? Мен ҳали қариганим йўқ, энди эллик бешга кирдим.

Т а н г а б е к а . Тўхта, тўхта! Бу куёв алаҳсира-
шини ўнгимда эшитяпманми ё тушимда? Ҳалиги ав-
лиё Дарвеш сенмасмидинг?

Д а р в е ш . Авлиёликни тарк этганимга кўп бўл-
ди, бойвучча. Бу гуноҳкор ерни тарки дунё қилиб,
ўзимни дин, худо йўлига бағишладим. Дину имон,
рўзаи рамазон, тоату ибодат кўчаларида қирқ йил
адашдим, ҳақиқат истаб, нима топдим? Хулё топдим,
хулё! Ҳаммаси риё, ҳаммаси беҳуда гап, бойвучча.
Нимага сажда қилдим, нимага топиндим? Қўша-қў-
ша хотин қучиб, олтин саройларда бу дунёнинг ро-
ҳатини кўрган олий зотлар имонининг саломатлиги
учунми?

Т а н г а б е к а . Худо сени охиратда ўзи ёрлақайди.

Д а р в е ш . Охират ҳозир ер устида, бойвучча! Охи-
ратнинг жаннати ҳам, дўзахи ҳам — Шафақ! Уни
кўрдиму, диндан чиқдим, имондан айрилдим, бойвуч-
ча. Мевасиз дарахт ва уясиз қуш сингари сўққабаш
бўлиб дунёдан ўтиб кетаётганимга афсусланиб қолдим.
Шафақ мени кўкдан ерга туширди. Менда ернинг
нозу неъматларидан, роҳат ва лаззатларидан баҳра-
манд бўлиб яшаш иштиёқини уйғотди. Ёз қуёши
ботаётганда ҳам ёниб ботади... Музлаб қолаётган қо-
ним туғёнга келиб, мудроқ ҳирсу ҳавасларим исён
кўтариб, менга омон бермаяпти. Мен кўмилган вул-
қонга ўхшайман, бойвучча! Менга Шафақни бер! Бу-
гуноқ, ҳозироқ бер уни менга!..

Т а н г а б е к а . Эй, ақлдан озмадингмикан, Дарвеш,
эсингни йиғ!

Д а р в е ш . Эсимни йиғиб олганим учун ўзимга те-
гишлигини талаб қилияпман, бойвучча.

Т а н г а б е к а . Ҳозироқ кет бу ердан, дарвеш, бўл-
маса тумонатни бошингга тўплайман, қамчи остида
қоласан.

Д а р в е ш . Пўписангни қўй, бойвучча, мен қўрқ-
майман. Ҳаёт ўз қамчисини қаттиқ босган менга. Қа-

ра-я, одамларга имон тарқатиб юрган одам, бу ерга келиб имондан чиқиб қолса. Имонсиз одам қўрқоқ бўлмайди.

Тангабека. Яна бир сўз дейдиган бўлсанг, оёқ-қўлингни боғлатиб, чўлга чиқариб ташлатаман, оч бўриларга ем бўласан.

Дарвеш. Ташлатишдан бурун бир ҳикоя эшит... Бу бўлган воқеа.

Тангабека. Керак эмас ҳикоянг, ҳикоя эшитадиган бўлиб ўтирганим йўқ.

Дарвеш. Ҳикоям жуда қизиқ... кўнглинг очилади.

Тангабека. Керак эмас...

Дарвеш. Ихтиёринг... Бундан ўттиз йиллар чоғи муқаддам... ҳа, ўттиз йил бўлиши керак.

Тангабека (ўзича). Ўттиз йиллар...

Дарвеш. Олислардаги яйловлардан бирида эри урушга кетган чиройли бир ёш жувон бўлган. Чиройли жувон бошида эри билан ўтган ширин ишқли тунларни, қувончли кунларни эслаб соғинган, юраклари интилган... Отилиб чиққан чашма ўз оқимига йўл топади, дейдилар. Қўшни қароргоҳдан келиб-кетиб юрган келишган бир йигитга жувон ошиқу беқарор бўлиб қолади. Шундай қилиб, ҳислар тўфониди маст жувон ўйнаш орттиради. Йигит неча бор оқ ўтовга кириб чиққанг — бўсагадан бошқа ҳаммага сир. Кундузларни эри хаёли тузоғида, тунларни йигит қучоғида ўтказди бу жувон... Орадан йил ўтмаёқ хуфия учрашувлар ўз мевасини инъом қилади — ўғил бола дунёга келади. Бу сирдан ерда киндик кесган доя кампиру кўкда ҳайрон чақнаган юлдузларгина воқиф бўлади. Лекин сир ҳам қил устида эди — болани нима қилишлари, қаёққа яширишларини билмасдилар... Худонинг марҳамати кенг, бойвучча... Худо бандасига бераман деса, улушини йўлига ташлаб қўяр эмиш. Шу бола туғилган кунда яйловда қўлида ҳасса, юрагида ғусса бир ёш

дарвеш ўтиб қолади. Худонинг меҳрибонлигига қара... Доя кампир дарвешнинг йўлини тўсади. Қўрқа-писа бўлган сирни айтиб: тилаганингни сўра, мол дейсанми, олтин дейсанми — қанча хоҳласанг ол. Лекин мушкулимизни осон қил, бизни балодан қутқар, дейди. Болани олиб чўлга кет, эрталаб қайтариб кел, келганингни ҳамма кўрсин. Кейин халққа: чет яйловдан шу болани топиб олдим, дегин. Халқ сенга болани катта ўтовга бекнинг хотини олдига олиб боришни маслаҳат беради, дейди кампир. Дарвеш йигит доя кампирнинг ҳамма айтганларини бажо келтиради. Болани дарҳол подачининг эмизикли хотинига берадилар... Дарвеш ваъда қилинган пулу олтин, қўю отлардан кечиб, фақат мудҳиш сирни кўнглига кўмади-ю, ҳу, деб жўнаб кетади... Мана, бор қангама... Ҳа, нима бўлди, бойвучча, рангинг ўчиб кетди?

Т а н г а б е к а . Ҳа, жаҳонгашта одамларнинг эртаги шунақа кўп бўлади.

Д а р в е ш . Эсимда... ҳалиги бузуқнинг исми Тангабека эди... Ҳали ҳам дарвешнинг қулоғида ўша исм жаранглаб турибди.

Т а н г а б е к а . Ҳа, саҳроларда бунақа исмлар жуда кўп учрайди.

Д а р в е ш . Арзимаса яна бир нарсани айтай... Ўша гўдакнинг манглайида катта холи бор эди. Худди сенинг Девонанг пешонасидагига ўхшаган... Утмишингдан қочиб, бошқа даргоҳларга кўчиб кетибсан. Аммо ўтмиш кўзга кўринар-кўринмас бўлиб кишининг изидан юраверади, бойвучча! Мана, мен ҳам топиб келдим изингдан...

Т а н г а б е к а . Ҳассанг билан бирга қўшиб худо урсин сени, Дарвеш! У вақт Хизр деганим, ёвуз иблис бўлиб чиқди. Шу иблис келиб энди мендан тоvon талаб қилипти. Олмай кетган олтин ўрнига — ёш хотин эмиш! Менинг ўз кўрган азобларим каммиди?! Бир гуноҳга минг жазо... бўйимда эканида кундуз одам-

лардан яшириниб, тунларни изтироб ва кўз ёшида ўтказиб, ақлдан оза ёзган эдим. Шунинг учунми, боланинг эси паст бўлди. Уттиз йилдан бери унга қараб хуфия изтироб чекаман. Яширин лаззатнинг неъматини жуда аччиқ келди менга.

Д а р в е ш. Ўкин, бойвучча, ўкин. Кейинги пушаймон ўзинга душман, дейдилар.

Т а н г а б е к а. Ўкинаман. Шу гуноҳим учун худо мени қирққа етмай тул қолдирди. Мана энди ўғлимни тортиб олди. Қаҳри ғазабига дучор қилди худо. Қани айт-чи, Дарвеш, дунё тарозисининг мезони борми ё йўқ? Ҳақиқат қаёқда?!

Д а р в е ш. Ўкин, бойвучча, ўкин! Мана мен шу ўттиз йил гуноҳ қилмаганимга ўкинаман. Севгидан қўрқдим, хотинлар билан айш-ишратдан ҳазар қилдим. Хуллас, бу дунёнинг лаззатидан бебахра яшадим... Йигирма беш йил аввал Бағдодда бир давлатманд савдогар мени куёв қилмоқчи бўлди. Мен у дунёнинг жаннатини бу дунё лаззатига алиштирмадим. Ҳозир пушаймонман!.. Яқиндагина, бундан ўн йил муқаддам бир тул даҳри хотин мени увалло ўз кучоғига тортди — тоб бердим, яқинига йўламадим. Энди ачинаман! Ундан кейин Бухорода... Саройлида... Ўкинаман, бойвучча, ҳаёт чақирғигига кар-кўр яшаганим учун ўкинаман! Лекин бефойда!

Т а н г а б е к а. Сен одам эмассан, иблиссан, девсан!

Д а р в е ш. Иблис бўлсам жуда қудратли бўлар эдим. Мен бўлсам заиф, аянч бир дарвешман... Уттиз йилдан бери мудраб ётган иблис мана бугун уйғонди, сарflanмаган кучим, аланга олмаган чўғим бугун юрак-бағримни ёндирыпти.

Т а н г а б е к а. Совуш топ, дарвеш, энди ёниб қаёққа борар эдинг.

Д а р в е ш. Рост айтасан, мен лаззат оладиган ҳаёт дарахтининг мевалари анча сийраклашиб қолган.

Шундай бўлса ҳам ўз улушимни олмай қўймайман. Энг охиргиси бўлса ҳам узиб оламан мевамни. Бўйим етмаса, шохини синдириб оламан!

Тангабека. Нақадар мудҳиш вабосан, дарвеш!

Дарвеш. Тўғри айтасан, бойвучча, сенинг тақдиринг менинг қўлимда. Ҳамма сирларнинг калити — Шафақ. Шафақни менга қолдирсанг, олам гулистон!

Тангабека. Йўқ, қасамёд қилиб айтаманки, уни сенга бермайман! Бутун бир уруғ шаънига иснод келтирасан! Е парвардигор, ўзинг мадад бер менга!

Дарвеш. Худо оқ-зорингни эшитмайди, буни мен яхши биламан. У ҳеч кимга жазо ҳам бермайди, нажот ҳам. Эзгулик ҳам, ёвузлик ҳам худодан эмас, одамларнинг ўзларида. Одамларнинг ўзлари бир-бирларини жазолайдилар. Сенинг жазонг — мана мен! Уша вақтда олтинингни олмаган эдим, бойвучча, қарзингни тўла!

Тангабека. Йўқ, дарвеш, бир гуноҳимни ювиш учун яна гуноҳ қилишни хоҳламайман! Кет, бу ердан, тезроқ кет!

Дарвеш. Мен кетмайман. Агар танбаллик қилаверсанг, бошингга тумонат уруғингни йиғиб, сени ер билан яксон қиламан. Далилим — ана, Девона!

Тангабека. Қанча ёвуз бўлсанг ҳам ваҳшийлик қилмассан! Ҳар қолда сен эр кишисан-ку, ахир?!

Дарвеш. Мен ҳозир ҳеч ким эмасман, на фаришта ва на иблис! Мен учун муқаддас ҳеч нарса йўқ! Менга Шафақни бер, бўлмаса шарманда бўласан, эски ўкинчларингга янги пушаймон туз сепади.

Тангабека. Қўй, қўрқитма мени, дарвеш, мен қўрқинчларнинг ичидан бутун чиққан одамман. Лекин мен ҳозир ўзимни эмас, болаларимни ўйлаяпман. Таомилни оёқ ости қилишса, худонинг ғазабига учрайдилар. Тирик эканман, мен бунга йўл қўймайман. Бор, эл олдида мени фош қилсанг қилавер! Лекин бир нарсани унутма! Мен қаттиққўл ва тошбағирман.

Д а р в е ш. Йўқ, қўрқиб кетганингдан шундай деясан, бойвучча, қўрқасан...

Т а н г а б е к а. Мен ҳозир сендан заррача ҳам қўрқмайман. Териси шилинган бўри қўрқинчли бўлмайди.

Д а р в е ш. Кўп кутдим, энди ози қолди. Лекин шуни унутма, бойвучча, сен менинг кўланкамсан. Мен қаёққа борсам, ўша ёққа ўрмалайсан. Сенинг ўзининг на танинг, на жонинг бор! Ҳозирча холи қолдираман, лекин хотиржам бўл, Шафақни олмагунча қўймайман. *(Чиқиб кетади.)*

Т а н г а б е к а. Ё раббий, қандай мудҳиш ҳақиқат бу?! Бошимга не балолар ёпирилиб келяпти? *(Осиғлиқ ёй билан ўқни кўриб.)* Мана бу ўқларнинг ҳаммаси менга ўқталган! Ана, ана ёйи тортиляпти... *(Орқага чекинади.)* Тортил, тортил! Менинг юрагимга қадал! Қадал менинг юрагимга! Қандайин даҳшат бу! Мени қандай қилиб ер кўтариб юрибди экан, худойим!.. Эй, одамлар!.. *(Қичқиради, аммо шу заҳоти қўли билан оғзини беркитиб, ўриндиққа йиқилади.)*

УЧИНЧИ ПАРДА

Ш а ф а қ билан О қ й и г и тнинг ўтови. Оқшом тушмоқда.
Узоқдан «Зулҳижжа» куйини хотирлатадиган мунгли куй эшити-
лади. Утовда О қ й и г и т билан Ш а ф а қ.

Ш а ф а қ. Узоқларда юракни эзадиган бирам мунгли
куй қуйиляпти.

О қ й и г и т. Бизнинг етим юракларимиз йиғлаяпти.
Сарсон-саргардон қилишди шўрли юракларимизни!..

Ш а ф а қ. Қисмат дейдилар. Пешанамиз шўр экан!

О қ й и г и т. Йўқ, пешанага, ёзмишга йўйиб, аслида
одамлар ўз ҳукмларини ўтказадилар.

Ш а ф а қ. Ўзимни гирдобга отсам ҳам омон қол-
дим-а, ана у Ёлчиқул қутқармаса, кўлга ботардим,
қутулардим бу дунёнинг ташвишларидан. Қаёқдан
найдо бўла қолди у Ёлчиқул?..

О қ й и г и т. Сен ўзингни ўлдирганинг билан биз
бахтиёр бўлармидик? Сен тушган қабрнинг совуқлиги
бизни исишга қўярмиди? Минг раҳмат Ёлчиқулга!

Ш а ф а қ. Шўрли Зубаржаднинг кеча-кундуз тор-
ган оҳ-зорларини эшитиб, шунқор йигитнинг қаноти
қайрилиб бораётганини кўриб туриб яшаш осонми,
Оқйигит? Шундоққина суратинг қолди...

О қ й и г и т

Суйганимни олдилар,
Жонимга ўт солдилар.

Кўкрагим тўла тутун,
Ўти сўниб кул қолди,
Кундуз сўлиб тун қолди,
Толeim бунча забун?
Дил кишанин олинглар,
Қўлларимга солинглар,
Қўйинг, юрагимни ҳур!

Ш а ф а қ. Узоқларда юракни эзадиган бирам мунгли куй қуйиляпти...

О қ й и г и т. Зубаржадга қўшилиб бутун саҳро йиғляпти.

Тинглашади. П а у з а.

Ш а ф а қ. Мана, эр-хотин бўлиб бир ўтовга кирганимизга ҳам уч ой бўляпти, Оқйигит. Лекин кўзларингнинг нурлари ҳали бирон тунимни ёритгани йўқ.

О қ й и г и т. Кечир, Шафақ, нима қилай?!..

Ш а ф а қ. Вундан бу ёқ ҳам шу бўлармикан қисматим...

О қ й и г и т. Умр бўйи... Лекин умр узоқ бўлмас.

Ш а ф а қ. Менинг ҳам танамда жоним, томиримда ёш қоним бор... Уч ой... Наҳот уч ойда ақалли уч марта ёстигимга бош қўймасанг?..

О қ й и г и т. *(Шафақ ёнига ўтириб, бошини силайди.)* Кечир мени. Ихтиёр менда эмас, Шафақ, ихтиёр юрагимда. Юрагим ўзганинг ёстиғи тепасида пирираб юрибди.

Ш а ф а қ. Бахтли бўлсин, десалар, отимни Шафақ қўярмидилар. Оқшомги шафақдай бир ярқираб сўнсин, деган эканлар...

О қ й и г и т. Эр бўлиб сени эркалаб юпатишга тайёрман, аммо қандай қилиб! Қай сўз, қайси кўнги билан? Кечир, хотин... ўзимнинг ҳам ичим тутун, устим бутун.

Ш а ф а қ. Эҳтимол, тақдирга тан бериш керак-дир?.. Биздайлар оз бўлганми дунёда?..

О қ й и г и т. Тақдирга тан бериб ҳам кўрдик, янгам иккимизни икки қўзидай бир ўтовга қамадилар. Мен ҳам кўникиб кетаман деб ўйладим, бўлмади. Муҳаббат мендан устун келди. Кечир, Шафақ, сен жуда гўзалсан, лекин мен Зубаржадниги, ўшаникиман!

Ш а ф а қ. Менинг заррача ҳам улушим йўқмикан сенда?

О қ й и г и т. Юракни улушларга бўлиб бўлмас экан, Шафақ. Аччиқ бўлса ҳам ҳақиқатни айтдим сенга, кечир мени!

Ш а ф а қ. Оҳ, Оқйигит, айтмасанг ҳам ҳаммасини биламан.

О қ й и г и т. Нимани биласан?

Ш а ф а қ. Бутун тунларингни у билан биргаликда оппоқ нурли саҳарга улайсан.

О қ й и г и т. Нима, таъқиб қилиб юрасанми?

Ш а ф а қ. Таъқиб қилмайман сени, Оқйигит, кўнглим сезади. Тунлар бўйи мижжа қоқмай чиқаман. Хотин бўлганимдан кейин эрим ўз тунларини қаёқда ўтказишини билмайманми? Лекин эҳтиёт бўл, Оқйигит, кейинги кунларда уруғ орасида сизлар тўғрингизда гап-сўз юрибди.

О қ й и г и т. Агар Зубаржадим бўлмаса, сенга энг садоқатли эр бўлар эдим, Шафақ. Бошингдан тирноғинггача ақл. Нима қилайки, мен сеники эмас!

Ш а ф а қ. Сен меники эмас... шунинг учун ҳам хотин бўлиб эрни рашк қилишга ҳаддим сизмайди.

О қ й и г и т. Биздан ранжима, Шафақ, бизга ҳам қийин!

Ш а ф а қ (*хўрсинади*). О, қани, энди ранжишга ҳаққим бўлса! «Менинг ҳеч нимага, ҳеч нарсага ҳаққим йўқ!.. Умуман, ҳеч нарсам йўқ менинг!.. (*Йиғлайди*.)

О қ й и г и т. Йиғлама, Шафақ! Бизнинг зору фиғонларимизни кўкдагилар барибир эшитмайди, кўз

ёшимизни кўришмайди... Қани энди, уруш бошланиб қолса-ю, кета қолсам, бирданига ҳаммамиз бу жафолардан қутулар эдик...

Ш а ф а қ . Оҳ, ундай дема, жоним, ёв чиқмай ҳасратда ўтсин! Сен жуда кераксан бизга, Оқйигит, менинг қора бахтим!

О қ й и г и т нинг кўкрагига бошни қўяди.

О қ й и г и т . Икки ўт орасида куймоқ ўлимдан ҳам оғир, Шафақ. Сени юпатишга сўз тополмайман, ақллигим, нима деб сени юпатай?..

Ё л ч и қ у л киради. О қ й и г и т билан Ш а ф а қ ни бу суратда кўриб шошиб қолади.

Ё л ч и қ у л . Утовингизга аҳиллик, ҳамжиҳатлик дориганини кўриб хушвақт бўлдим, хушвақтлик ари-масин!

О қ й и г и т . О, Ёлчиқул, оғай! Жел, қадрдон, кел! Яхши келдинг. Шафақ, меҳмонга қимиз олиб кел!

Ш а ф а қ . Ҳозир келтираман. *(Меҳмонга пўстин тўшайди.)* Утир, Ёлчиқул оғай.

Ё л ч и қ у л . Мен қулингизни фақат бир ўтовда одам санаб меҳмон қилардилар. Уша ўтов мана шу. Раҳмат сизларга, минг раҳмат.

О қ й и г и т . Сен қул эмас, мана бизлар қул, Ёлчиқул оғай.

Ё л ч и қ у л . Ҳаммамиз ҳам қул, укаларим. Қуллик мана бу еримизни *(кўкрагини кўрсатади)* босиб ётибди. *(Шафақ қимиз олиб келиб унга узатади. Қимиз ичиб.)* Раҳмат, Шафақ, барака топ. Юзингга қизил югуриб, уйингга бахтиёрлик дориганидан хурсандман.

Ш а ф а қ . Бизга аталган бахтиёрлик Қоф тоғининг орқасида эмиш, Ёлчиқул оғай!

Ё л ч и қ у л . Келади. Шафақ, мавриди билан келади. Иккингизни жуфт кўриб, қувондим.

Ш а ф а қ . Бизни қувонч эмас, қайғу яқин қилади,
бахт эмас, ҳасрат жуфтлайди, оғай.

О қ й и г и т . Зорланганинг билан зор нари кетмай-
ди, Шафақ!

Ё л ч и қ у л . Бир иш билан келган эдим, ўтовин-
гизга бундай рўшнолик билан қут дариган экан, айт-
май кета қоламан.

О қ й и г и т . Гапиравер, Ёлчиқул оғай. Бизнинг
ўтов — ўша-ўша, унда на қут бор ва на ўт!

Ш а ф а қ , Қут билан ўт ҳам Қоф тоғининг орқаси-
да эмиш, Ёлчиқул оғай...

О қ й и г и т . Гапир гапингни, Ёлчиқул оғай, нима
демоқчи эдинг?

Ё л ч и қ у л . Шафақ эшитарлик хушхабар эмас,
балки Шафақ...

О қ й и г и т . Шафақдан яширадиган сирим йўқ,
сўзлайвер!

Ш а ф а қ . Мен қора ўтовга чиқиб тура қолай!

О қ й и г и т . Чиқма, Шафақ. Қанча оғир гап бўлса
ҳам бизнинг кўргуликдан мудҳиш эмасдир.

Ё л ч и қ у л . Онанг уч ойдан бери ўтовдан чиқ-
майди.

О қ й и г и т . Касал эмасми?

Ё л ч и қ у л . Касал ҳам эмас, соғ ҳам. Олдига бир
кириб чиқ!

О қ й и г и т . Узи чақирмайди-ку!

Ё л ч и қ у л . Чақирмаса сен кир, у — она ахир
сенга!

О қ й и г и т . Ҳаммамизнинг қаддимизни букиб
қўйди... Ҳа, гапнинг учини чиқардингиз нарғини айт-
маяпсан, Ёлчиқул оғай!

Ё л ч и қ у л (*Шафаққа узр сўрагандай бир қараб*).
Илонга ўхшаб ҳамма ёқда совуқ гаплар ўрмалаб қол-
ди, Оқйигит, ҳамма гап сен билан Зубаржад устида.
Оқсоқоллар газабга минган. Никоҳни бузиб, номаҳрам

билан кўнгилхушлик қияпти деб, иккалангизнинг бошингизга лаънат ёғдиришяпти.

Оқйигит. Мени лаънатлашга фақат биргина одам ҳақли — у ҳам бўлса — Шафақ! Бошқанинг лаънати бир пул менга.

Ёлчиқул. Улар ол оталари, Оқйигит, сўеларига қулоқ солмай бўладими?

Оқйигит. Ҳамма оқсоқолдан менга Зубаржад муқаддас!

Ёлчиқул. Йил ёмон келаётганга ўхшайди. Ют, очарчилик яқин эмиш... Оқсоқоллар ҳаммасини сизларга йўйишяпти.

Шафақ. Бу гаплар Оқйигитнинг оқ кўнглига тухмат! Элга офат келтирадиган қандай ноҳўя иш қилди?

Ёлчиқул. Бунинг устига, анави Дарвеш укжига ўхшаб ҳурпайиб уруғ орасига гулув солиб юрибди. Гуноҳга ботганларни элдан ҳайдамасангиз, ўлат босади, деб ваҳимага соляпти халойиқни.

Шафақ. Нима учун бойвучча у дайдининг шармандасини чиқариб, ҳайдаб юбормайди?

Ёлчиқул. Ҳамма шунга ҳайрон. Бутун элатни зир титратган бойвуччанинг бир дарбадарга кучи етмай ўтирса.

Оқйигит. Ойимнинг бир тил қисиқлиги борга ўхшайди.

Ёлчиқул. Хунук хабар билан таъбларингни хира қилдим, кечиринглар мени.

Шафақ. Хушхабарни кутмай ҳам қўйганмиз, оғай. Хушхабар Қоф тоғининг орқасида чоғи...

Ёлчиқул. Яна шуни айтиб қўймоқчи эдим, Оқйигит. Агар, мабодо бу яйловдан бош олиб чиқиб кетиш хаёлингга келиб қолса, менинг икки отим эгарлоғлик!

Оқйигит. Қайёққа от солма, бу жафолар орқангдан етиб боради.

Ёлчиқул. Киши нима бўлишини билиши кийин, қариндош!

Оқйигит (*кескин ўрнидан туриб*). Тоқатим тоқ бўлди! Ойим олдига бораман. Йиғсин оқсоқолларини, бу иш бир ёқлик бўлиши керак, албатта бир ёқлик бўлиши керак! Тушунишлари лозим! Оқсоқоллар ҳам одам қабиласиданми, ахир! (*Чопиб чиқиб кетади.*)

Жимлик. Яна ўша мунгли куй эшитилади.

Шафақ. Нега, нега сен ўшанда мени гирдобдан тортиб олдинг, Ёлчиқул оғай! Бу дунёнинг оловида ёнмай, муздек қабр қучоғида тинчгина ётган бўлар эдим...

Ёлчиқул. Қуёшнинг бутунлай сўнганидан, булут орқасидан бўлса ҳам, сочиб тургани яхши, Шафақ!

Шафақ. Сенинг сўзларингни ҳам туман босди чоғи, оғай, ҳеч нарса тушунмадим.

Ёлчиқул. Бу дунёда танҳо, ёппа-ёлғизман, менинг кўнглимни овлайдиган фақат Оқйигиту сен бор. Булут орқасидаги менинг қуёшим шу сиз, иккинги!

Шафақ. Дарду алам номли қора булут остидамиз, Ёлчиқул оғай.

Ёлчиқул. Сен менга худди ўз синглимдайсан, Шафақ. Ғамингни енгиллатиш учун ўтга ҳам, сувга ҳам киришга тайёрман. Назаримда, сени гирдобдан тортиб олганимда сен билан бирга ўз бахтимни қутқариб қолгандайсан, ўзинг қувончдан маҳрум бўлсанг ҳам мен ғарибнинг кечаларини ёритган қувонч чирогисан!

Шафақ. Одамлар бир-бирига азоб бериш учун туғилганларми, деб ўйлайсан киши. Лекин мен билан, агар уларнинг ўз эрклари ўзларида бўлса, фақат бир-бирларига қувонч бағишлар эдилар.

Ёлчиқул. Айбга буюрма, Шафақ, сенинг учун

жонимни беришга тайёр эканлигимдан огоҳ қилиб қўяй, деб айтдим.

Ш а ф а қ Қуллуқ, Ёлчиқул оғай!

Ё л ч и қ у л. Хуш қол, Шафақ, худо сенга сабр-қаноат берсин. *(Кетади.)*

Ш а ф а қ. Эй дунёи бевафо... Мен бечора Ёлчиқулни айтаман. Саҳродаги якка дарахтга ўхшайди. На бутоғида қуш уяси, на соясида кўкат майсаси бор. Мевасиз дарахт, сўққабош!.. Нима, менинг гуссали тақдирим уникидан яхшироқми? Менинг нимам бор! Бир эрим бор, у ҳам бировники! Эрсиз ҳам тул эдим, эрли ҳам тулман. Уч ойдан бери илҳақман. Йўқ, ёстигимга бошини ҳам қўйгани йўқ! Нима, илҳақликка ҳаддим йўқми? Ахир у менинг ҳалол эрим-ку, чиройда Юсуфдан афзал эрим-ку, ахир!..

Д а р в е ш киради.

Д а р в е ш. Ассалому алайкум, хўжанг уйдами?

Ш а ф а қ *(ўзини четга олиб)*. Йўқ, у уйда эмас!.. Хайр, йўлингдан қолма, дарвеш!

Д а р в е ш. Менинг унда ишим йўқ, ҳамма ишим сен билан битади.

Ш а ф а қ. Беҳуда гап! Бу уйнинг хўжаси бор. Лекин у ҳозир уйда эмас, кет, қайтганда келасан.

Д а р в е ш. Бу уруғда хўжа йўқ!

Ш а ф а қ. Нега бўлмасин, бу уйнинг хўжаси эрим, уруғнинг хўжаси қайнанам!

Д а р в е ш. Қайнана, қайнана! Қайнанагни қўй! Мен сенинг олдинга келдим, сенга яхшилик қиламан деб келдим.

Ш а ф а қ. Менга ҳеч ким, ҳеч нарса керак эмас... Жўна бу ердан! Менинг камчилик жойим йўқ, бахти тўқисман.

Д а р в е ш *(кулади)*. Бахти бекам эмиш? Ҳаётингиз ҳалокат остида, бошларингга бало ёпирилиб келяпти, уруғингга қирғин келяпти! Фатарат топяпти!

Ш а ф а қ. Бекордан-бекорга уруғ фатарат топмай-ди. Алжирама!

Д а р в е ш. Сен ўзингни лақмаликка солма, ҳамма нарсани биласан, уруғ сенларнинг касрингга қоляпти! Эринг таомил ва никоҳга хилоф иш тутиб, бузуқлик йўлига кириб кетди. Тунларни бошқанинг қучоғида ўтказди. Сенга бир йўл бор: халойиқнинг олдига чиқиб, ёстиғингга бош қўймаган эрингдан кеч. «Мен гуноҳкорнинг гуноҳига шерик бўлмайман, мен эримдан кечаман!» де!

Ш а ф а қ. Ҳамма сўзинг тухмат, Оқйигит менга содиқ!

Д а р в е ш. Кечалари Эшмирза бола ширин уй-куга кетганда, Зубаржаднинг қайноқ оғушига ким киради? Балки мен кирарман, балки Девона кирар? *(Кулади.)*

Ш а ф а қ. Мен айғоқчи эмасман. Менинг эрим — менинг тўшагимда. Бошқасини билмайман.

Д а р в е ш. Сенда на хотин юраги, на аёл ғурури бор, бутун эл билганини сен билмайсан.

Ш а ф а қ. Менинг эл билан ишим йўқ. Менинг жаннатим ҳам, дўзахим ҳам шу ўтов. Сен бу ўтовдан нари юр, дарвеш, алангасида куйиб ўласан.

Д а р в е ш *(ўзича)*. Одам суягидан кўприк солсам ҳам мақсадимга эришмай қўймайман. *(Шафаққа.)* Мен тангрининг амру иродасини айтяпман, Шафақ, гуноҳга ботма, Оқйигитдан кеч! Бировнинг гуноҳини хас-пўш-лашдан оғир гуноҳ йўқ бу фоний дунёда! Қани, айтчи, садоқатли эринг ҳозир қаерда?

Ш а ф а қ. Кўнгли қаёққа бошлаган бўлса, оёғи ўша ерда! Сен жўна бу ердан, бўлмаса, шовқин солиб одамларни бошингга йигама.

Д а р в е ш. Мен одамлардан қўрқмайман. Мен ҳеч нимадан қўрқмайман. Чунки мен авлиёман! Авлиё ҳатто ўлимдан ҳам қўрқмайди. Унга на ўлим, на жазо бор! Мен кучли одамман, қўлимни қаёққа узат-

сам етади. Истасам ойни сўндираману, ер юзига қабр зулматини чўктираман. (*Қўйнидан китоб олиб, узоқ қарайди. Сўнгра ўзича.*) Ҳа, бугун... ой тутилади... Бугуноқ ойни тутилтира оламан... Шошилиш керак... Шошилиш керак...

Ш а ф а қ. Шошил, шошил, дарвеш... Шошилишч жўнаб қол бу ердан!

Д а р в е ш. Мен сенга шошиламан, Шафақ, ёлғиз сенга шошиламан! (*Шафаққа ингилади.*)

Ш а ф а қ. Вой-дод!..

Д е в о н а киради.

Д е в о н а. Шафақ, Шафақ, ўтов ёнида ҳали бир қоп-қора илон изғиб юрган эди. Тагин ўрмалаб бу ерга кирмасин, аҳтиёт бўл! (*Дарвешни кўриб.*) Илон бир юмалаб дарвеш бўлиб қолган бўлса-я?

Д а р в е ш. Нима деб алжираяпсан, манглайига шайтон муҳр босган махлуқ! Мана бу таёқ билан бошингга солайми?

Д е в о н а. Мени уриб бўлмайди, дарвеш, гуноҳ бўлади... Менга қара, нега сен тун бўйи ўтовлар орасида ўрмалаб юрасан? Сен илондан тарқагансан. Менга фаришталар айтди.

Д а р в е ш. Куф-суф десам тошга айланасан-қоласан. Кейин онангнинг гўри устига қабр тоши қилиб қўйишади... Ҳар нима, қабрга асқотган бўлардинг!

Д е в о н а (*маъюс*). Менинг онам йўқ. (*Ғазаб билан.*) Тош бўлсам сени босиб-янчиб ўлдирар эдим, сен одам эмас, қора илонсан-ку! Та-та-та-та. Қара, думинг илонга ўхшаб жилпанглайди. Кўлаҳлик бошинг ҳам, нақ илоннинг боши.

Д а р в е ш. Лаънат бўлсин сенга! Ҳозир сен махлуқни итга айлантираману, товонимни ялатаман.

Д е в о н а. Йўқ, йўқ! Мен товонингни яламайман,

ўзингни чайнайман. Мана бундай, мана бундай қилиб чайнаб кемираман. Вов...вов...вов... *(Ит бўлиб вовиллаб Дарвешни қувиб чиқаради.)*

Ш а ф а қ. Уф, қутим учиб кетди-я, Девона. Яхши ҳам сен кириб қолдинг.

Д е в о н а. Қўрқма, Шафақ. Шунчаки ёлғондан ит бўлиб вовилладим. Қоровул итига ўхшаб вовиллаб ҳайдадим.

Ш а ф а қ. У одам қиёфасига кирган ит, сен бўлсанг, ёлғондан ит бўлиб акиллаган инсон!..

Д е в о н а. Шафақ!

Ш а ф а қ. Нима, Девона?

Д е в о н а. Мен сира уйланмайман.

Ш а ф а қ. Нега, Девона?

Д е в о н а. Оқйигит билан Эшмирза уйланмасларидан бурун қандай яхши одамлар эди-я, ҳеч қачон йиғлаганини кўрган эмасман. Ҳозир бечораларга жуда қийин. У ўтовда Зубаржад йиғлайди, бу ўтовда сен йиғлайсан. Бойвучча ҳам менинг бошимни силаб ўтириб, менга билдирмай йиғлайди... Фақат Эшмирза йиғламайди, холос, Куни бўйи ёғочдан от қилиб чопиб чарчайди-да, кечалари ухлайди. Йиғламанглар, йиғламанглар, Шафақ! *(Ўзи ўкраб йиғлаб юборади.)*

Ш а ф а қ. Ё худойим! Девонанинг юраги бир балони сезаётганга ўхшайди.

Д е в о н а. Ҳозир кўкда фаришталар ҳам кўринмай қолди... Кўк юзи қоп-қора.

Ш а ф а қ. Қўй, хафа бўлма, Девона, очилиб кетар.

Д е в о н а. Очилмайди, Шафақ, фаришталар узоқ ёқларга учиб кетишган...

Ш а ф а қ. Бор энди, Девона, ўрнингга бориб ёт, ташқарига қоронғи тушди.

Д е в о н а. Баҳоргача уйғонмасдан ухласанг.. қишнинг совуғи жондан ўтиб кетяпти...

З у б а р ж а д киради. Ш а ф а қ саросимада. Узоқ жимлик.

Зубаржад. Бевақт келганим учун кечир, Шафақ! Ёлғиз ўзим жуда қўрқаман, куни бўйи ўйнаб чарчаган эрим донг қотиб ухлаб қолди.

Шафақ. Кел, уйим тўри сеники, овсин, юқорига ўт!

Девона. Икки келин, келиндош, бири ялқов, бири ёш... Икки келин, келиндош, бир-бирига...

Зубаржад (*сўзини бўлиб*). Бор, Девона бизнинг ўтовга бориб, Эшмирза ёнига кириб ёт, уйғониб кетса, бир ўзи қоронғида қўрқиб йиғлаб беради.

Девона. Икки келин, келиндош, бир-бирига кундош... (*Кетади.*)

Зубаржад. Мен сенинг оёғингга бош уриб келдим, Шафақ. Шунча вақт кўзингга кўринишга журъат қилмай яшириниб юрдим. Энди бўлмади, тоқатим, қолмади, нима қилсанг — қил мени! Ихтиёр сенда, Шафақ!

Шафақ. Сенинг изминг менда эмас, Зубаржад!

Зубаржад. Йўқ — сенда... Оқйигитнинг ҳалол хотини — сен!

Шафақ. Қўй, ярамга туз сепма!

Зубаржад. Кечир, Шафақ, ҳеч чорам йўқ. Бопимга лаънатлар дўлини ёғдир, юзларимни қамчилар билан тилиб ташла, шармандаю шармисор қилиб, остонангдан ҳайдаб чиқар, лекин чорам йўқ, Шафақ! Мен Оқйигитни кўрмасам телбаман, жинниман! Мен уч кеча кўрмадим уни, Шафақ, уч кеча!..

Шафақ. У мени уч ойдан бери кўрмайди. Кўзи кўрса ҳам кўнгли тусамайди. Менинг аҳволим — тирик мурданинг ҳолидан оғир. Жонли, тирик Шафақнинг қисмати — мурда қисмати.

Зубаржад. Ҳаммамиз ҳам шарпаларга ўхшаймиз... Жонсиз шарпаларга. Жонимизни танимиздан суғуриб олганлар. Биз ҳаёт кечираётганимиз йўқ, Шафақ, қимирлаб юрибмиз, холос...

Шафақ. Қимирлашга ҳам мажол тугаб боряпти...

З у б а р ж а д (*Шафақ оёғига тиз чўкади*). Оёғинга бош уриб, изларингни ўпиб ёлвораман, Шафақ, Оқйигитимни менга қайтариб бер! Усиз бир кун ҳам яшашга мажолим йўқ. Менинг олдимда фақат икки йўл бор: ё Оқйигит ёки ўлим! Йўқ, йўқ, Шафақ, менинг ўлгим келмайди, яшашни истайман. Оқйигитни менга бер. Жоним Шафақ, менга бер!..

Ш а ф а қ. Тур ўрнингдан, Зубаржад, ўзингни хўрлама. Агар мен сен сингари севимли бўлсам, барча дарду азоблар тутундан ҳам энгил туюлиб, бошим осмонга етар эди. Шу бахт қанотларида паға булутлар устида парвоз қилиб, бахтиёрлигимни дунёга жар солиб яшар эдим. Ҳеч нарсани, ҳеч кимни ўйламас эдим. Севимли бўлмоқ — тирик жонли бўлмоқ, демак — Зубаржад!

З у б а р ж а д (*турмайди*). Фақат сен лаънатлама-санг бас, Шафақ. Мен бошқа ҳеч кимнинг қарғишидан қўрқмайман, менинг тақдирим сенинг ҳукмингда! Ризолик бер, Шафақ. Оқйигит меники эканлигини тан олиб, менга ризолик бер! Мен Оқйигитим билан қовушай! Ризолик бер, Шафақ, оҳ Шафақ!

Ш а ф а қ (*Зубаржаднинг қўлтиғидан ушлаб тургазди*). Сизни бир-бирингиздан айирганларида биров сизнинг ризолигингизни сўраганмиди? Йўқ, ҳеч ким сўрагани йўқ! Нега энди севганинг билан қовушиш учун тиз чўкиб, из ўпиб ризолик сўрайсан? Меники бўлмаган кишига мен хўжайин эмасман, Зубаржад!

З у б а р ж а д. Оҳ, нақадар олижаноб, саховатлисан, Шафақ. (*Шафақни қучоқламоқчи бўлади.*)

Ш а ф а қ. Менга яқинлашма, мен ўлим қучоғидан чиққан одамман, сени ҳаёт оғуши муштоқлик билан кутади.

З у б а р ж а д. Мурувватинг учун қуллуқ, Шафақ!

Ш а ф а қ. Мурувватли бўлмай нима иложим бор?

Мен ҳам ўз эримни бировга ўз қўлим билан бериб қўяр-мидим? Тиш-тирноғим билан унга ёпишиб олмасмидим. Улсам ҳам бировга бермасдим... Менинг эрим йўқ! Йўқ менинг эрим! У сенинг қайлигинг, ўйнашинг, эринг — ким бўлса ҳам сеники Оқйигит! Ҳозирги ҳолимизда барибир сен — эрсиз, мен эса ҳамон — тул! Иччимиз ҳам ўз йўлимизга бахти қоралармиз.

О қ й и г и т киради. З у б а р ж а д билан бир-бирларига интилганларича қотиб қоладилар, Ш а ф а қ жимгина чиқиб кетади.

З у б а р ж а д. Оҳ, Оқйигит!
О қ й и г и т. Зубаржад! Зубаржадим!
З у б а р ж а д. Соғиниб, юракларим узилиб кетди,
Оқйигит. Чидай олмадим, ўзим келдим.
О қ й и г и т. Зубаржадгинам, қафасдаги оқ капта-
рим!

З у б а р ж а д. Соғиниб юракларим узилиб кетди,
шунқорим!

О қ й и г и т. Битмас қайғум, битмас шодлигим ме-
нинг, Зубаржадгинам.

З у б а р ж а д. Сен ёнимда бўлсанг, тунларим ҳам кундуздай нурга тўлиб кетади, Оқйигит. Ҳатто девдан ҳам қўрқмайман. Сен бўлмасанг, атрофимни зулмат қоплагандай симсиёҳ.

О қ й и г и т. Дев деганингга, у куни худди девдан қочгандай, мендан қочиб юрганинг эсимга тушди, хотирингдами?

З у б а р ж а д. Вой, вой... ўша дев яна келиб қолибди-ку... қўрқаман... (орқага тисарилади.)

О қ й и г и т (отилиб келиб қучоқлаб олади). Мен яна мана бундай қилиб сени девдан тортиб оламан. Ҳеч қандай қароқчига бермайман!

З у б а р ж а д. Ҳали кечагина бу гапларнинг ҳаммаси ҳазил эди! Қайда қолди беташвиш ёшлигимиз?

О қ й и г и т. Ёшлигимиз ўзимиз билан, ҳеч ким айира олмайди бизни!

З у б а р ж а д. Айирдилар-ку!

О қ й и г и т. Мана яна биргамиз-ку, Зубаржад. Энди ҳеч ким айиролмайди бизни. Онамнинг олдига кириб, бундан кейин усиз бир кун ҳам яшай олмайман, дедим. Иккимиз бир ўтовда яшаймиз, дедим.

З у б а р ж а д. Чинингми Оқйигит? Эр-хотинлардай бежавф, беқўрқув? О, бахт, нақадар Оқйигитимдай ёркинсан!.. Ҳа, ойинг нима деди?

О қ й и г и т. Ўйланиб ўтириб, чуқур хўрсинди-ю, ҳеч нима демади.

З у б а р ж а д. Кел, Оқйигит, узоқ-узоқларга кетайлик бу ердан!

О қ й и г и т. Ўз ерингдан топмаган бахтни қаердан топсан, Зубаржад? Ҳамма ёқ бўри увиллаган чўл!

З у б а р ж а д. Иккимиз бир ерда бўлсак ҳар қандай қийинчиликни енгиш мумкин. Одамлар бордир-ку, одам одамга раҳм қилмайдими? Отамни қонхўр Қорахўжанинг жаллодлари ўлдирмаса, биз шу кунга қолармидик?

О қ й и г и т. Айтиш қийин, Зубаржад!

З у б а р ж а д. Қочайлик бу ердан тезроқ... Бошимизга жудолик болтаси тушмасидан қочайлик!

О қ й и г и т. Ҳеч қаерга кетмаймиз, Зубаржад, шу ерда яшаймиз. Бутун уруғнинг кўз олдига иккаламиз бир ерда яшаймиз! Шундай дедим онамга!

З у б а р ж а д. Нима деди қайнанам? Ҳеч нарса демадимми?

О қ й и г и т. Ҳеч нарса демади... Олдига оқсоқоллар келиб қолди, чақирган бўлса керак.

З у б а р ж а д. Балки оқсоқоллар ҳаққоний ҳукм чиқариб, бизни қовуштириб қўйишар?

О қ й и г и т. Қовуштирайдилар. Уларда жон йўқ, инсон юраги йўқ, Зубаржад!

Зубаржад. Ахир ўшалар ҳам қачонлардир ёш бўлган-ку!

Оқйигит. Ёшликларини юз йил аввал унутиб юборишган, Зубаржад! Улардан яхшилик кутма! Ўз йўлимизни ўзимиз топишимиз керак! Биз ўзимизга ўзимиз ҳоким!

Ташқарида говур-гувур эшитилади.

Зубаржад. Бу нима шовқин, нима тўполон, Оқйигит? Яна қандай таҳлика, ё худойим!

Оқйигит. Қўрқма, Зубаржад, молларни ҳайда-шаётган бўлса керак.

Зубаржад. Унақага ўхшамайди, ғалаён вақтидаги шовқин бу! Даҳшатдан музлаб кетяпман, Оқйигит. *(Оқйигит пинжига киради.)*

Оқйигит. Қўрқма, жоним, ёнингда мен бор, қўрқма!

**Шовқин-сурон билан ўтовга Дарвеш, уч оқсоқол,
Тангабека ва яна икки-уч киши киради.**

Дарвеш. Элнинг номус-ори бўлган оқсоқоллар, ўз кўзингиз билан кўринг! Уятни билмаган орсизлар яна бирга. Булар бузуқлигининг чегараси йўқ!

Иккинчи оқсоқол. Уят, уят-э, бутун уруғнинг номусини ерга букдиларинг! Сизлардан худо юзини тескари қилсин.

Учинчи оқсоқол. Уруғимиз тарихида кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган шармандалик бу!

Бир киши. Хароб бўлдик, элдан қут-барака кетди.

Дарвеш. Ҳаром-хариш—уруғ томирни кесадиган

болта, дейдилар. Неча ойдан бери ўша болта қирқяпти томирингизни! Икки бузуқ бутун уруғ бошига ҳалокат келтиряпти, қирғин босиб келяпти.

Биринчи оқсоқол. Дарёю жилғаларда сув қурияпти.

Иккинчи оқсоқол. Бия ва сигирларнинг елинида сут қурияпти.

Учинчи оқсоқол. Ёз бўйи томчи ёмғир кўрмадик, далаларда япроқлар сарғайиб, ўтлар қуриб кетди.

Иккинчи оқсоқол. Устимизга офат ёпирилиб келяпти!..

Биркиши. Одамларни ўлат ютиб, уруғга қирон келяпти!

Дарвеш. Бу ҳам кам. Уруғингизда бунақа ҳаром-харишлар яшар экан, қуёш куйиб, ой ҳам сўнади.

Оқйигит. Эл оталари! Бизнинг тақдиримиз сизнинг қўлингизда. Аммо шуни ёдингизда тутингки, далаларни бизнинг кўз ёшларимиз қуритди, япроқларни бизнинг ҳасратларимиз сарғайтирди. Бизни бу кунга солган ким? Сиз эмасми? Бизни шунча азоб-уқубатга солганингиз учун худо сизнинг бошингизга офат ёғдирияпти!

Биринчи оқсоқол. Тавба деб гапир, Оқйигит! Сени шайтон йўлдан оздирибди. Бутун қонун-таомилиминизни оёқ ости қилдинг, имонсиз, тавба қил!

Иккинчи оқсоқол. Тавба қилдим, де!

Оқйигит. Сизлар тавба қилинглар, улуғлар! Хато қарорингиздан воз кечинг. Мен отам васиятига содиқман, сиз уни буздингиз. Васиятга хилоф иш қилмоқ — катта гуноҳ. Сизлар тавба келтиринг.

Учинчи оқсоқол. Бундай сафсаталарни эшитишнинг ўзи катта гуноҳ, қариялар!

Биринчи оқсоқол. Сен нега индамайсан, бойвучча! Сен ўз оналик сўзингни айт!

Иккинчи оқсоқол. Ўзинг туққан бола учун ўзинг жавоб бер, бойвучча!

Учинчи оқсоқол. Рисқулбек ўлиб қутулди бу шармандалиқдан. Бўлмаса анави оқпадарни (Зубаржадни кўрсатиб) учун ҳозир у ҳам изза бўлиб турар эди. Яхшидан туғилган ёмон, деб шунни айтадилар.

Оқйигиш. Зубаржадга тил шеккизма, улуғ! Унинг виждонни покиза. Сен мен билан сўзлашавер!

Иккинчи оқсоқол. Покиза эмиш? Унда виждон нима қилсин? Иккаланг бир гўр!

Биринчи оқсоқол. Айт ўз сўзингни, бойвучча, ўғлинг гуноҳини ёпиб, ўзинг гуноҳга ботясан...

Тангабека. Тоғ бағрида кўз очган булоқ суви оқиб тушгандан кейин — водийники бўлади... Ўғлим энди вояга ётган, мендан кетиб — элники бўлган. (Маънос ва таҳликада.) Эл нима қилса, ихтиёри! Сўзим шу!

Дарвеш. Сен ўзингни қуруқча олиб, элга солма, бойвучча, болаларинг учун сен масъул. Уччаласи устида ўз ҳукмингни чиқар. Уччала ўғил ҳам сеники-ку! (Тангабекага маккорона жилмайиб қарайди.)

Иккинчи оқсоқол. Уччаласи дедингми?

Учинчи оқсоқол. Уч ўғил?

Дарвеш. Ҳа, уч ўғил!

Биринчи оқсоқол. Урушда ўлган Йўлмирза шаҳид кетган. У бойвуччага шуҳрат келтирди, холос.

Дарвеш (ўйлаб тургач, бир қарорга келиб). Тўғри айтасизлар, қариялар, ёвда ўлган — шаҳид!

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Нимага қараб ўтириб-миз, оқсоқоллар! Гуноҳкорлар тезроқ тавба қилсинлар. Буларнинг касрига элни қора вабо босиб келяпти. Тангабека, айтадиган сўзингни айт, қариялар сенга мунтазир!

Б и р и н ч и о қ с о қ о л . Сўз сенга, бойвучча!

Т а н г а б е к а (*изтиробда.*) Якка отнинг чанги чиқмас, дейдилар. Уғлим, қадимдан қолган қонун ва таомилга якка ўзинг бош кўтариб нима орттирдинг? Сен таомилга хиёнат қилдинг. Йўлдан озган бандасига тангрининг қаҳри ғазаби чексиз, болам! Умр бўйи тириклайин дўзахда куйдиради. Бунини бир гуноҳ қилиб, минг жафо тортганларгина билади, болам. Кўнгилинг бир эрки учун ақл умр бўйи уни қийнайди. Ақл-ҳушингизни йиғиб, оқсоқоллар олдида тавба қилинглар! Тавба қил, болам!

О қ й и г и т . Мен тавба сўзини билмайман, онажон!

Т а н г а б е к а . Уруғнинг улуғлари олдида тавба қилиб, бир-бирингиздан кечинглар... Кейин мен Зубаржад билан Эшмирзани олис яйловга кўчириб юбораман. Одам бераман, етадиган мол бераман.

О қ й и г и т . Йўқ, она, тавба фурсати эмас, биз биржон, бир тан бўлиб қолганмиз энди.

З у б а р ж а д . Оқсоқоллар! Мени дунёнинг нариги бурчига ҳайданглар, мен эмаклаб бўлса ҳам Оқйигитга етиб келаман. Бизни туғилиш қовуштирди, ўлимгина жудо қилади.

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Ана, кўрдингизми?! Аёл боши билан тилини тиймайди-я?

У ч и н ч и о қ с о қ о л . Сенга уруғ мол тўлаганми — уруғ молисан!

З у б а р ж а д . Мол билан тенг кўрсанглар, молдай бўғизлаб ташланглар қўйинглар. Молни ҳам қийнашмайди-ку!

Б и р к и ш и . Бўғизлаш ҳам кам, осиш керак буни!

О қ й и г и т . Мол билан тиллашиб ўргангансиз, оқсоқоллар, биз сизнинг сурувингизда, осасизми, чопасизми, ихтиёр сизда! Танларимиз сизники, лекин руҳларимиз-чи? Руҳларимиз таомилнинг темир қафасларини бузиб чиққан. Улар кенг ҳавода, сизнинг фисқу фужур, урфу одатларингиздан юксакда эркин парвоз қилади. Бу икки ҳур қушга қанча ўқ отманг, ҳаммаси беҳуда!

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Амр этинглар, уламолар! Бундай қабиҳ сўзлар учун бурунги замонда одамларнинг тилини кесар эдилар! Бетавфиқлар, биздан қўрқмасанглар, тангридан қўрқинглар!

О қ й и г и т . Менинг тангрим битта. Бизни қовуштирган бир ўша тангри, бошқа тангрини мен билмайман. Имоним эса — муҳаббатим!

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Бандалар, эшитяпсизларми? Бу одам эмас, иблис, иблисдан тарқаган! Одам боласидан чиқмайди бундай сўзлар! Булар ҳаммага қирон келтиради, қирон!

Т а н г а б е к а . Оёғингга бош уриб ўтинаман, ўғлим, улуғларнинг юзига оёқ тирама! Тавба қил, Оқйигит, қон-қариндошларингни қирондан сақла!

О қ й и г и т . Менинг тавба қиладиган гуноҳим йўқ, она! Қон-қариндошларни биз ҳалок қилаётганимиз йўқ. Сизлар ҳаммангиз ўзингизни ўзингиз ҳалок қилиясиз! Таомил, қонун деган ўлик жонлар тирикларни кемиряпти.

Б и р и н ч и о қ с о қ о л . Биттагина йўл бор, оқсоқоллар! Бу икки имонсизни уруғдан қувиш керак!

Т о в у ш л а р . Қувиш керак, ҳайдаш керак!

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Иккаласининг қўлларини бир арқонга боғлаб, чўлга ҳайдаш керак!

Т о в у ш л а р . Ҳайдаш керак! Қувиш!

Д а р в е ш . Тўрт томонга чопар юборилсин, уларни ҳеч ким яқинига йўлатмасин, «Улар мохов, улар қайси уруғга борсалар, ўша ерда вабо қўпади, қирон келади!» деб хабар қилинсин!

Т о в у ш л а р . Вабо келади, қирон келади!

Д е в о н а чопиб киради.

Д е в о н а . Бойвучча опа, Тангабека бойвучча опа, галати иш бўлди, осмонда қизиқ ишлар бўляпти, ойнинг бир бўлаги четидан узилди-ю, тушди-кетди.

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Овозингни ўчир, Девона, бўлмаган гап!

Д е в о н а (*эшикка чопиб бориб*). Ишонмасанг, ана ўзинг чиқиб қара, ойнинг бир чеккаси кемтик. Ойнингизни шайтон кемириб кетди!

У ч и н ч и о қ с о қ о л (*эшикка бориб*). Айтганимиз келди. Охир замон бўляпти. Яъжуж-маъжуж ойни кемириб кетди. Анави бузуқларнинг касри бу!

Д а р в е ш . Башоратимга шак келтирдингларми? Ойсиз қолиб, зулматга ботасизлар демабмидим?!

Б и р и н ч и о қ с о қ о л . Ё танграм, ой сўниб боряпти.

Далада молларнинг маъраши, итларнинг ҳуриши эшитилади, ўтовда йиғи-сиғи.

Т о в у ш л а р . Ой сўняпти!

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Ер гуноҳга ботган, ер юзида бузуқлик кўп, бузуқлик!

Т о в у ш л а р . Бузуқлик кўп... Ҳаммаси ўшаларнинг касофати. Ҳалок бўляпмиз. Худо, ўзингнинг раҳминг келсин!

Д а р в е ш . Оқсоқоллар, такбир айтинглар, такбир айтинглар!..

Халойиқ такбир ўқиб чиқади.

Оллоҳу акбар, оллоҳу акбар,
Ло илоҳа иллоллоҳу,
Валлоҳу акбар, оллоҳу акбар...

Д а р в е ш билан Т а н г а б е к а орқароқда қолади. О қ й и г и т билан З у б а р ж а д икки четда.

Д а р в е ш . Кунинг битди, бойвучча, бошинга қора кун туғди. *(Менсимай, буйруқомуз.)* Айтиб қўй, Шафаққа кўз-қулоқ бўлиб туришсин. У — меники. Ҳали сен билан мен ора очиқ бўлганимиз йўқ. Кўр-япсанми, бойвучча, ҳамма нарса менинг кўнглимдагидай хотима топяпти. Шафақ меники, эшитяпсанми?

Т а н г а б е к а . Сен аждаҳосам! Минг йил ер тағида захлаб ётган қора иловсан, девсам!

Д а р в е ш . Уртамизда таънага ўрин йўқ, бойвучча!
Т а н г а б е к а . Оҳ, худо, жонимни ол, менга ўлим бер! *(Гандираклар чиқиб кетади.)*

Д а р в е ш *(кулади)*. Энди ўзим ҳам шунга ишондимки, жаҳонда иблисдан кўра қудратли тангри йўқ!..

Қоронғилик.

О қ й и г и т . Бизнинг ойимиз ҳам сўнди. Ҳамма ёқ симсиёҳ.

З у б а р ж а д . Кўзларимиз кўрмаса, товушларимиздан таниб топиб оламиз бир-биримизни, Оқйигит. Нафасингни сезиб турибман, Оқйигит. Мен вулматдан қўрқмайман.

О қ й и г и т . Ҳамма қўрқинчлар орқада қолиб кетди, Зубаржад!

З у б а р ж а д . Овозингдан ёрқин нур сочилади, Оқйигит!

О қ й и г и т . Чумки сен умид каби порлаб турган қуёшимсан, Зубаржад!

Секин бир-бирларига яқинлаша борадилар.

З у б а р ж а д

(эслаб)

Мен Зубаржад отлидирман,
Оқйигитнинг ёридирман,
Бир кўришга зоридирман,
Кўрган борми, бизнинг ёрни?

(Уксиб йиғлаб юборади.)

О қ й и г и т . Зубаржадим, менинг асл зумрад тошим! Барибир сени ҳеч ким қора тошга айлантиролмайди. Шунинг учун истиқболимдан миннатдорман, оқ каптарим!

З у б а р ж а д *(йиғи аралаш)*. Мен ҳали ҳам умид

узганим йўқ. Ажал албатта бизни четлаб ўтади. Ажалнинг шафқати йўқми? Ажал одамларга ўхшаган тошбағир эмасдир? *(Оқйигитнинг пинжига суқилади.)*

Д а р в е ш Ш а ф а қ н и ўтовга итариб киритади.

З у б а р ж а д . Ким бу?!

Ш а ф а қ . Мен!

З у б а р ж а д . Шафақ?!

Ш а ф а қ . Мен ҳали ҳам тирикман...

ХОТИМА

Ой тўла тutilган тун. Утов олдидаги майдон. Қаердадир машъал кўтарган одамлар шовқин-сурони эшителиди. Утов олдида қўлида машъал тутган Ё л ч и қ у л. У соқчилик қилиб турибди.

Ё л ч и қ у л. Дарвеш менга мана бу қабрни қўриқлаб туришни топшириб кетди. Бу гўрдан биров қочиб қутулармиди? Қаёққа қочади?.. Эй ёшлар-эй, ёшлик қилишди-да... Ҳали яқиндагина қулунтойлардай ўйнаб юрган бу болалар шу кунга тушиб қолади, деб ким ўйлабди дейсиз? Ҳой, Оқйигит, отларни эгарлаб қўйдим, мининглару қочиб қутулинглар бу жаҳаннамдан, дедим, кўнмади! Одамлар бир-бирларини тириклай гўрга тикишади, бир-бирларининг териларини шилишга тайёр... Мана булар (*ўтовга ишора қилиб*) тақдирга бўйсунилганини истамайдилар! Уларича кун кўришни истаган эканлар, яшайверсинлар! Бировга зарарлари тегармиди?.. Йўқ, одамлар бешафқат! Уларнинг юраклари тошдан.

Д е в о н а киради.

Д е в о н а . Вой, Ёлчиқулми? Ҳа, Ёлчиқул, отларни менга тутқазиб, ўзинг ғойиб бўлдинг-қўйдинг? Мен

юганларини олиб, отларни далага ҳайдаб юбордим.
Керак бўлса тагин тутиб оларсан!

Ёлчиқул. Шовқинлама, Девона, энди отларнинг кераги йўқ.

Девона. Энди нима бўлади, Ёлчиқул?

Ёлчиқул. Жуда ёмон бўлади.

Девона. Бу ёмонлардан ҳам ёмонми?

Ёлчиқул. Ёмондан ҳам ёмон.

Девона. Ёмондан ҳам ёмон бўлса нима бўлади?

Ёлчиқул. Оқйигит билан Зубаржаднинг қўллари ни боғлаб чўлга қувадилар, оқсоқоллар бошлаган ишни оч бўрилар ниҳоясига етказди.

Девона. Нима учун бўрилар бир-бирларини емайдилар?

Ёлчиқул. Йиртқич ҳайвонлар ўз жинсларига шафқат қилишади. Лекин одамларда шафқат йўқ, бир-бирларини ейишади.

Девона. Мени ҳам еб қўйишса-я?

Ёлчиқул. Оҳ, Девона, сени аллақачон ейишган... Сенинг ҳатто исмингни ҳам ейишган...

Девона. Ким еган мени?

Ёлчиқул. Униси менга қоронғи. Лекин сени ейишган.

Девона. Бўлмаган гапни гапиряпсан... Мана оёқларим, қўлларим бутун, мана бурним, бошим бор... Бошимда дўппим бор...

Ёлчиқул. Сен билан менинг бахтимни ейишган, Девона.

Девона. Ҳа... а... а...

Ёлчиқул (қулоқ солиб). Утовдагилар жим бўлиб қолишди... Фақат Шафақ ўксиб-ўксиб йиғлапти... Эй, дунё-ей...

Девона. Эртага қуёш чиқмаса нима қиламиз? Қанақа қилиб уйқудан уйғонамиз, Ёлчиқул?!

Ёлчиқул. Қуёш чиқар, чиқару аммо қора қуёш чиқар.

Девона. Бошқа қуёш чқадими энди?
Ёлчиқул. Нега бошқа бўлсин, ўша қуёшнинг
ўзи. Лекин ҳасратдан куйиб, унниқиб чиқар.
Девона. Жуда ёмон бўлар экан, бўлмасам...

Машғал тутган одамлар яқинлашади.

Ёлчиқул. Биз томонга келишяпти.
Девона. Мен улардан қўрқаман, тагин мени ҳам
тутиб еб юборишмасин?! (*Ўтовга кириб кетади.*)
Ёлчиқул. Бундай тунда яхши одамлар молни
чўлга ҳайдамайди, булар одамни ҳайдагани келиш-
япти.

Эркаклар, хотинлар қўлларида машғаллар билан
киришади.

Иккинчи оқсоқол. Бу бузуқлар тупроғимиз-
ни тарк этмаса, бошимиз фалокатдан чиқмайди. (*Қў-
лида арқон.*) Ҳайдаш керак буларни!

Учинчи оқсоқол. Фурсатни бой бермай, тез-
роқ қувиш керак!

Товушлар. Қувиш керак, қувиш керак!

Биринчи оқсоқол. Боринглар, олиб чиқинг-
лар у юзсизларни!

Иккинчи оқсоқол. Одамлар кўрсин, билиб
қўйсин: бузуқнинг ҳоли шу бўлади, ибрат олишсин!

Товушлар. Ибрат, ибрат бўлсин!

Биров. Шуларнинг касрига уруғимиз оғир кунга
қолди.

Учинчи оқсоқол. Эй, бандалар, буларнинг
ҳолини кўрингу, юз ўғиринг улардан...

Бир киши Оқйигит билан Зубаржадни олиб
чиқади.

Биринчи оқсоқол. Сиз уруғнинг юзига оёқ
қўйдингиз, уруғ бундан буён сиздан юз ўгиради!

Иккинчи оқсоқол. Кўрдингизми, шайтон-
нинг йўлига кирганларнинг ҳоли шу бўлади!

Дарвеш. Қилмиш — қидирмиш!

Иккинчи оқсоқол. (*Ёлчиқулга арқонни уза-
тиб.*) Ма, Ёлчиқул, бу арқон билан иккаласининг қўли-
ни боғла, қовушишни орзу қилар эдилар, қовушсин-
лар!

Ёлчиқул. Қуллуқ, оқсоқол, мен бу буйруғингни
бажаролмайман.

Иккинчи оқсоқол. Бу муртад қайдан чиқ-
ди?! (*Бир кишига.*) Кўчарбой, ма, чаққон-чаққон
боғла!

Кўчарбой. Мен от тушовлаганману, оқсоқол,
одам тушовлаган эмасман. Менинг қўлим бормайди,
ўзинг боғлайвер!

Иккинчи оқсоқол. Нима бало бўлган булар-
га, бири биридан танбал?

Биринчи оқсоқол. Ўзинг бошлаганни, ўзинг
бошқар, қурдош!

Иккинчи оқсоқол. Уруғимиз осойишталиги
учун жонимни фидо қилишга тайёрман! (*Оқйигит би-
лан Зубаржаднинг қўлларини орқага қилиб боғлайди.*)
Мана, бундай бўлади... Мен қонун йўлида ўз фарзанд-
димни ҳам аямас эдим.

Бирхотин. Бечораларни бундай қийнагандан
кўра жонидан жудо қилиб қўя қолинглар!

Товушлар. Боғлаб нима қиласизлар, қўйворинг-
лар, шундай кетаверсинлар!

Иккинчи оқсоқол. Шовқин солманглар!
Бу нимаси?!

Ҳолдан тойган, оғир изтиробда Т а н г а б е к а киради.

Т а н г а б е к а. Оқсоқоллар! Сабр қилинглар, шошманглар, менинг сўзимга қулоқ беринглар!

Б и р х о т и н. Онага йўл беринглар!

Одамлар четланиб Т а н г а б е к а га йўл берадилар.

Т а н г а б е к а. Мен она, онаман, халойиқ. Сизнинг олдингизда ҳам, худо олдида ҳам, у дунёда ҳам, бу дунёда ҳам мен жавоб бераман. Болаларни қўйинглар, оқсоқоллар, менинг устимдан ҳукм чиқаринг. Мен гуноҳқорман, халойиқ, жуда гуноҳқорман. Мени лаънатланг, қарғанг мен гуноҳқорни! Лекин болаларни қўйинг, тегманг уларга, оқсоқоллар!

Д а р в е ш. Йўқ, бойвучча, улар сенинг қўлингдан кетган. Сен ҳали ўз гуноҳинг учун жавоб берадиган вақтинг келади.

Т а н г а б е к а. Унинг сўзларига қулоқ солманг, бизнинг тинчимизни бузган ёвуз — шу!

Д а р в е ш. Сен бир оз ўйлаб гапирсанг дуруст бўлар эди, бойвучча!

Т а н г а б е к а. Ҳозир мен сендан заррача ҳам қўрқмайман! Элатлар! Бу дўзахи одам, бу мудҳиш зот. Бу авлиё эмас, худодан қайтган ёвуз!

Д а р в е ш. Бу бойвучча ақлдан озди чоғи?!

Т а н г а б е к а. Ҳа, ақлдан оздим, озмай кўрчи ақлдан бу қиёмат қойимда! (*Оқйигитга.*) Уғлим, кечир мени... Тавба қил, таомилга бўйсун, ўғилгинам! (*Оқйигит жим.*) Ахир тошбағир эмассан-ку, болам?!

Ё л ч и қ у л. Узинг тошга айлантирдинг, бойвучча!

Т а н г а б е к а. (*Зубаржадга.*) Ҳеч бўлмаса сен тавба қил, Зубаржад. Сен аёлсан-ку, аёл кишига тошкўнгиллик ярашмайди!

Б и р и н ч и о қ с о қ о л . Кечикдинг, бойвучча, кечикдинг! Хукмимиз қатъий, уни олло таолонинг ўзи қабул этди. Энди ўзгартириб бўлмайди.

Яна ўша тўй либосида Ш а ф а қ ўтовдан чиқади, бир чеккада маргур жим туради. Одамлар ҳайрон ва ҳайратда унга қарайдилар.

Б и р х о т и н . Астағфирулло! Бу нимаси?
Т а н г а б е к а . Шафақ? Бугун тўй либоси киядиган кун эмас-ку, болам? Жин-пин урмадими? Эринг ажал излаб кетяпти-ю, сен тўй либосида чиқасан?

Ш а ф а қ ж и м .

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Ҳа, худо йўлига, қон-қардошлар! Қани, фурсат ўтмасин, видолаш боланг билан, бойвучча!

Т а н г а б е к а . Хайр, ўғлим, алвидо, Оқйигитим! Оқ исмингга қора кунлар йўлдош бўлиши ёзилган экан пешонангга, болам! Жувонмарг бўлган ёшлигинг учун, сен кўрмаган шодликларинг учун узр сўрайман сендан, болагинам! Кечир, мен ёзиқ онангни!.. Адалотсизлик, қандай оғир адолатсизлик бу!.. Бир нарса де, болам, охирги марта овозингни эшитиб қолай, биргина сўз айт бу гуноҳкор онангга, оқ шунқоргинам!...

О қ й и г и т . Қулоқ эшитмаган айблар эшитилиб, айтиладиган сўзлар айтилиб бўлди, она! Сенга эмас, мен туғилиб ўсган азиз даргоҳга, она тупроққа айтadиган сўзим бор:

Алвидо, тупроғим, сувлар, тоғларим,
Алвидо, дилимнинг иссиқ даргоҳи.

Бахтиёр ёшлигим, хушнуд чоғларим,
Ҳурлигим, ишқимнинг сўнгги паноҳи!
Қалбим жароҳати оғир, дард оғир,
Улимдай қоп-қора йўлга чиқаман.
Сенда куним битмиш, Она юрт, ахир,
Қул эмас, ҳурликча, ишқ-ла кетаман!..

Алвидо, Ёлчиқул оғай, алвидо, Девона... Алвидо, Шафақ, менинг бечора хотиним! Мен гуноҳкор бўлсам, фақат сенинг олдиндагина гуноҳқорман, Шафақ! Сен оқиласан, кечир мени, қарғама, Шафақ!

Шафақ бош эгади. Оқйигит, Зубаржад иккаласи одамларга таъзим қилиб, қоронғилик томон кета бошлайдилар.
Тангабека қотиб қолгандай.

Иккинчи оқсоқол. О, худойим, ниҳоят бу гуноҳқорлардан бизни халос қилдинг!

Учинчи оқсоқол (*қўл силтаб*). Ҳамма бало, ҳамма вабо улар билан даф бўлсин!

Биров. Ана, эшитяпсизми, ризқини сезиб, оч бўрилар увиллапти.

Бирхотин. Вой худойим-эй, ҳеч қайсингизда шафқат йўқ! Бўридан ҳам баттарсизлар!..

Шафақ кескин бурилиб иккинчи томонга йўл олади. Дарवेश унинг йўлини тўсмоқчи бўлади. Ёлчиқул Дарवेशни четга итариб, ўзи Шафақ орқасидан кетади.

И к к и н ч и о қ с о қ о л . Ҳаммаси йўлдан озган, ҳаммаси ҳам иблис қуллари, бузуқлик қуллари! Йўқолсин ҳаммаси, даф бўлсин! Қароргоҳимизга осойишталик дорисин!

У ч и н ч и о қ с о қ о л . Осойишталик бўлади, худо хоҳласа! Бу бузуқлик қулларига ўлим!

Д е в о н а (*кутилмаганда ўртага чиқади*). Қуллар! Қани қуллар! Ким қул?

У ч и н ч и о қ с о қ о л (*кетганларни кўрсатиб*). Ана, қуллар, ана!

Д е в о н а (*хахолоб кулади*). Мен ҳеч қандай қул кўрмаяпман. (*Кетувчилар изига тикилиб*.) Қуллар, қуллар дейсан! У ерда мен қулларни эмас, тўртта фариштани кўриб турибман, тўрттовининг бошида тўрт олтин тож ярқираб турибди, улар ҳур-ку! Қуллар қарда? (*Қаттиқ кулади*.) Мана бу ерда қуллар! (*Биринчи оқсоқолга*.) Ана, сенинг пешонангда қулликнинг муҳри қоп-қора бўлиб ёниб турибди, қоп-қора бўлиб турибди!.. (*Иккинчи оқсоқолга*.) Сенинг эса, ичингда шумшайиб ғариб қул ўтирибди, ана букур қул ўтирибди. Унинг елка-яғринларидаги қамчи изларини мен кўриб турибман... (*Учинчи оқсоқолга*.) Қуллик сенинг қорнингда. Худди чувалчангга ўхшаб хушомадгўйлик, лаганбардорлик қули ётибди. Сен аянч, қўрқоқлик қулисан!.. (*Дарवेशга*.) Қани, менга қара-чи, сен авлиёнинг қора юрагида нима бор экан?! Сенинг ичингда қул йўқ! Ана, томоша қилинлар, бу авлиёнинг ичида буралиб-буралиб илон тўлғаняпти. Илоннинг икки тили ва иккита думи бор... Авлиё қиёфасидаги иккиюзламачилик қули бу! (*Тангабека олдига келиб тўхтайд*.) А, Тангабека бойвучча! Менга қара, ие, бўйнингдаги нима? Маржонми? Бу кумуш маржон эмас, кумуш арқон! Қуллик сиртмоғи. Ўз сиртмоғинг ўзингни бўғяпти... бўғяпти, ана бўғяпти! Қизил кўзли бургут сен эмасмисан? Нега сен ўз болаларингни чоғга итариб юбординг, Тангабека?! Энди улар орқасидан

Ўзинг ҳам чоҳга ташлан, бойвучча! Ана, у чоҳнинг қаърида сен ўлдирганларнинг суяклари оқариб кўри-
ниб турибди, ана, қара, оқариб турибди! Мен бориб
уларни кўмай, ахир ўлганларни кўмишади-ку. Ўтовда
туғилганми, қоянинг чўққисиди туғилганми, ўлгандан
кейин барибир тупроққа кўмишади...

(Кетади.)

Т а н г а б е к а турган жойида йиқилади. Узоқда, кетганлар
томонда ёрқин нурли катта йўл кўринади. Кетувчиларнинг ўша
нурли йўлга чиққани кўринади...

П а р д а.

МУНДАРИЖА

ДОСТОНЛАР

Уни Фарҳод дер эдилар	7
Икки ўртоқ :	18
Мушоира :	25
Водил юлдузлари	31
Суроқлайди шоирни шеърим	35
Қуёшли қалам	42
Зайнаб ва Омон (<i>Либретто</i>)	69

ТАРЖИМАЛАР

Н. А. Некрасов. Рус аёллари. (<i>Достон</i>)	131
М. Карим. Ой тutilган тунда. (<i>Уч пардали фсжиа</i>)	207

На узбекском языке

ЗУЛЬФИЯ

СОЧИНЕНИЕ В 2-х ТОМАХ

ТОМ 2.

ПОЭМЫ, ПЕРЕВОДЫ

Редактор *Муҳаммад Али*

Рассом *Р. Халилов*

Расмлар редактори *Н. Холиқов*

Техн. редактор *В. Барсукова*

Корректор *М. Аҳмедова*

Босмахонага берилди 4/II—75 й. Босишга рухсат этилди 7/IV—75 й. Формати 70×108¹/₃₂. Босма л. 9,25. Шартли босма л. 12,95. Нашр л. 12,0+0,17 (5 вклейка). Тиражи 25000. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома 142—74.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича давлат комитетининг Тошкент полиграфкомбинатида 1-қозога босилди. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. 1975 йил. Заказ № 240. Ваҳси 98 т.

Зулфия.

Асарлар. 2 томлик. Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1975.
2-т. Достонлар, таржималар.
296 б.

Ўзбекистон халқ шоири, Ҳамза, Неру ва «Нилуфар» мукофотлари лауреати Зулфия «Асарлар»нинг иккинчи томига шоиранинг «Мушоира», «Уми Фарҳод дер эдилар», «Қуёшли қалам» ва бошқа достонлари, шунингдек, таржималаридан намуналар киритилди.

Зулфия, Сочинение в 2-х т. Т. 2.

Ўз2